

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra pastorálních oborů a právních věd

Bc. Václava Dabrowská

Šikana na církevních školách

Diplomová práce

Vedoucí práce: MUDr. Mgr. Ludmila Bartůšková

Praha 2012

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

12. dubna 2012, Václava Dabrowská

Bibliografická citace

Šikana na církevních školách [rukopis]: diplomová práce / Václava Dabrowská; vedoucí práce: Ludmila Bartůšková. - Praha, 2012. 119 s.

Anotace

Diplomová práce „Šikana na církevních školách“ pracuje s pojmy, které souvisí se školní agresivitou. Dále popisuje chování agresora a důvody, proč se šikanování dopouští. Vysvětluje, kdo je oběť a jací jedinci se jí nejčastěji stávají. Řeší, jaký mají chlapani i dívky podíl na agresivním chování. Zaobírá se i šikanou z pohledu trestního práva, nastiňuje způsoby prevence šikany v rodině a hlavně ve škole. Výše zmíněná práce také popisuje, jaké následky nechává šikana na obětech. Poslední část teoretické práce se zabývá jejím řešením. V praktické části jsou představena dvě pražská církevní gymnázia, kde jsou vybrané třídy tázány na svoje zkušenosti s výskytem šikany ve škole. Jejich odpovědi jsou vyhodnoceny, a to i grafickou formou.

Klíčová slova

šikana, škola, církev, student, učitel

Abstract

The Diploma thesis “Bullying at ecclesiastic schools” first presents briefly the context of aggression at schools. Furthermore it describes the behaviour of an aggressor and his reasons to bully. It explains the keyword of a victim and shows which kinds of individuals become most frequently to be bullied. It solves the share of boys and girls on aggressive behaviour. It also takes into account the bullying from the juridical point of view, outlines the possible kinds of prevention against the bullying in families and first of all at school. This thesis also describes the consequences of the bullying on its

victims. The last part of the thesis deals with proposal of possible steps to be taken in order to solve the bullying. In a practical part there are introduced two ecclesiastic Grammar schools in Prague where students of selected classes have been asked for their experiences with appearance of bullying at their school. Their answers have been examined – also in the graphical form.

Keywords

bullying, school, church, student, teacher

Počet znaků (včetně mezer): 172 551

Obsah

1	UVEDENÍ DO TÉMATU.....	7
2	POJMOVÉ VYMEZENÍ	10
2.1	Důstojnost lidské osoby.....	10
2.2	Láska.....	12
2.3	Mučení	14
2.4	Násilí.....	15
2.5	Usmrcení.....	16
2.6	Definice šikany	17
2.7	Podmínky, příčiny a projevy vzniku šikany	21
2.8	Šikanování versus škádlení.....	27
2.9	Šikana u chlapců a dívek	28
2.10	Vývojová stadia šikany	29
2.11	Osobnost agresora.....	33
2.12	Osobnost oběti.....	37
2.13	Typologie obětí.....	39
2.14	Pedagog a šikana	41
2.15	Následky šikanování	42
2.16	Šikana z pohledu trestního práva.....	47
2.17	Prevence výskytu šikany	50
2.18	Řešení šikany v rámci školy.....	65
2.19	Rodina v prevenci a řešení šikany	76
3	PRŮBĚH A VÝSLEDKY ŠETŘENÍ.....	81
3.1	Představení vybraných škol	81
3.2	Cíl šetření.....	82
3.3	Metody šetření.....	83
3.4	Verifikace hypotéz	107
3.5	Závěr šetření.....	107

4	ZHODNOCENÍ.....	110
	Seznam literatury:.....	112
	Přílohy - dotazník	116

1 UVEDENÍ DO TÉMATU

Moderní společnost je zatížena celým spektrem problémů vyplývajících ze složitosti procesů jejího demografického a sociologického vývoje. Sociální kontakt přináší stále nové formy obtíží ve vzájemné komunikaci. Jednou z nich je rostoucí frustrace ve vztahu jednotlivce ke komunitě nebo jedinci samotnému. Takovou formu má také často diskutované téma školní šikany. Její výskyt je přímo závislý na suplementech provázejících výchovný proces každého z nás. Dokonce by se dalo říci, že je úměrný touze osobnosti dosáhnout dočasného uspokojení spojeného s obavou o pozici ve společnosti. Podíl výchovy stran rodičů na způsobu chování vůči druhým netřeba zdůrazňovat.

Tato diplomová práce si však neklade za cíl primární řešení problémů formou prevence se zaměřením k výchovnému procesu na úrovni rodiny nebo výchovného ústavu, protože možnosti jejich aplikace jsou vzhledem k individuální povaze společnosti spíše nereálné. Jejím cílem je obrátit se spíše k možnostem poznání skutečného rozměru problémů v dětském či mládežnickém kolektivu. Už proto, že je nutné prolomit neznalost, zlehčování, popírání a mlčení. „Je nezbytné bombardovat zasvěcenými informacemi celou pedagogickou obec a její řídicí orgány.“¹ Stěžejní část této práce se proto chce zaobírat pohledem na situaci oběti a úlohy školských zařízení.

Co se děje za zdmi vzdělávacích zařízení? Budiž to hlavní otázka vytyčující celý rozměr diplomové práce. Snahou autorky je odpovědět, jakou zkušenost se šikanou mají děti po aktivní i pasivní stránce. Tedy do jaké míry se stali oběťmi nebo agresory v prostředí, které má za úkol formovat jejich

1 Kolář, M. (1997): *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 17

etické, morální a intelektuální postoje. V prostředí, které zčásti přebírá zodpovědnost za jejich výchovu. To vše s přihlédnutím k faktu, že předmětem bádání budou církevní vzdělávací instituce. Je možné očekávat, že se podaří v takové škole šikanu vymýtit? Je systém nastaven tak, že dokáže využívat zkušeností církve a začlenit náboženství do výchovného procesu s omezením rizik agrese?

Toto téma je autorkou zvoleno zejména proto, že se bezprostředně týká jejích zkušeností získaných v průběhu pedagogické praxe. V učňovském školství se šikana vyskytuje často a mnozí pedagogové nemají dostatek informací k tomu, aby s tímto problémem dokázali správně naložit. V jejím důsledku dochází k tomu, že symptomy agrese řada z nich raději přehlíží. Pokud výskyt šikany vůbec přiznají, přidávají se leckdy na stranu agresora a tvrdí, že si může oběť za svůj problém sama. Dokonce, že si o takové chování říká. Existují takoví učitelé, kteří vidí, jakým problémem šikana je, ale neumí jej správně řešit, přestože mají dobrou vůli proti agresorům bojovat. Další potíž nastává v případě, že dobře proškolený pedagog na situaci včas upozorní, ale nemá oporu ve svých kolezích ani v nadřízených orgánech.

Virus agrese můžeme pozorovat všude kolem sebe, proto není divu, že se šíří závratnou rychlostí také mezi dětmi. „A je nepochybné, že v posledních letech agresivita stoupá.“² K jejím projevům ve škole přitom mohou patřit jevy, které tak na první pohled nevypadají: například ponižující kritika ze strany učitele, slovní napadání od spolužáků, ponižující návrhy, hrozby. A už prvotní reakce oběti mohou útočníka přitahovat (přílišná přecitlivělost, nesmělost, malá sebedůvěra). Následky agrese se proto liší podle osobnosti oběti, agresora nebo okolností. Autorku práce zajímá, proč agresori šikanují své oběti, co je k tomu vede, a zda jsou si vědomi důvodů svého počínání.

Ve středu pisatelčina zájmu stojí i otázka, zda je s pojmy šikany

2 Říčan, P. (1995): *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 17

a školního násilí nějak pracováno v církevních dokumentech a jak se k nim staví katolická církev.

Diplomová práce je rozdělena na čtyři části. Po Uvedení do tématu následuje Teoretická část, která pracuje s pojmy šikana a agrese, lidská důstojnost, mučení, násilí a láska. Dále se zabývá pojmovým vymezením, co je šikana, jak se projevuje, jaké jsou příčiny jejího vzniku. Následně popisuje, kdo je oběť a kdo agresor, jaké jsou následky šikany, jak by měla vypadat prevence šikany na školách a jaké řešení doporučují významní odborníci, kteří se tímto tématem zabývají. Praktická část zjišťuje pomocí dotazníkového šetření na vybraných církevních školách, jaké je složení jednotlivých tříd podle pohlaví, zda se šikana na škole vyskytuje, jestli byli oslovení sami někdy v roli oběti, jak se cítili, jakou povahu mělo agresivní chování, zda sami někoho někdy šikanovali a pokud ano, jaké důvody je k takovému chování vedly. Praktická část je uzavřena Závěrem šetření. Celá práce je zakončena Zhodnocením.

2 POJMOVÉ VYMEZENÍ

2.1 Důstojnost lidské osoby

Katechismus katolické církve říká, že „Lidský jedinec má osobní důstojnost proto, že je považován za Boží obraz.“³ Tím je položen základ k odmítnutí veškerých prvků agrese a šikany vůči člověku. Myšlenku o lidské důstojnosti dále rozvádí pastorální konstituce O církvi v dnešním světě. Ta dále poukazuje na skutečnost, že věřící i nevěřící jednomyslně soudí, že má být vše zaměřeno směrem k blahu člověka. Zmíněná konstituce říká: „Člověk dostal schopnost poznávat a milovat svého Stvořitele a byl od něho ustanoven pánem nad veškerým pozemským tvorstvem, aby mu vládl a užíval ho k Boží slávě.“ Dále odkazuje na Žalm 8, ve kterém se říká: „Co je člověk, že na něho myslíš, co je smrtelník, že se o něho staráš? Učinils ho jen o málo menším, než jsou andělé, ověncils ho ctí a slávou, dals mu vládnout nad dílem svých rukou, položils mu k nohám všechno“⁴ Zmíněné citáty odmítají šikanu a jakékoliv další formy násilí a agrese. Je-li jedinec vystavován násilným formám chování, odporuje to povaze jeho důstojnosti.

Základem úcty mezi jednotlivci je největší přikázání, které dal Bůh Izraelitům prostřednictvím Mojžíše a které odmítají veškeré násilí a agresi: „Budeš milovat Hospodina, svého Boha, celým svým srdcem a celou svou duší a celou svou silou.“⁵ Komentář k Deuteronomiu připomíná dobrodiní, která

3 *Katechismus katolické církve*. Praha: Zvon, 1995, 101

4 Mádr, O. (1995): *Dokumenty II. vatikánského koncilu. Gaudium et spes*. Praha: Zvon, kap. 1

5 Dt 6,4

Bůh Izraelitům prokázal, když je vyvedl z otroctví v Egyptě. Upozorňují, že Bůh je Bohem žárlivým, a proto má člověk dodržovat jeho přikázání a vymanit se z moci jiných bohů. S tím souvisí další část největšího přikázání: „Budeš milovat svého bližního jako sebe samého.“⁶ A ještě jeden rozměr - komentář k Levitiku jej rozšiřuje: „Nebudeš se mstít a nebudeš chovat zášť vůči synům svého lidu. Budeš milovat svého bližního jako sebe samého.“⁷

Člověk, který rozpoutává kolem sebe vlnu agrese, má co do činění s pátým přikázáním desatera – “Nezabiješ“⁸. Bůh zde nařizuje člověku nesáhnout na život druhého jedince, ale také neubíjet duchovní podstatu lidské existence.

Výše uvedené stvrzuje 2. díl katolického katechismu pro dospělé nazvaný *Život z víry*. Lidský život je v něm označován jako něco posvátného a hodnotného: „Nikdo nesmí svévolně nakládat s životem druhého“⁹ Novodobý výklad přikázání Nezabiješ, by mohl být interpretován formulací „Zachovej život“. Takový názor zastávají například autoři knihy *Život z víry*, kteří se zabývají jeho širokospektrálním výkladem v kontextu současného světa. Pracují s tezí, že povinností každého jedince je pečovat o zdraví své i ostatních, vyvarovat se návykových látek a nehazardovat s dary života. Úmyslné poškozování nebo neoprávněné útoky ohrožují život jedince, životy druhých nebo důležité duchovní hodnoty.

Stejný zdroj však pracuje také se statusem oběti a návodnou poučkou o tom, jak se mění modely chování v extrémní situaci. Tehdy je přímou povinností použití vlastních fyzických sil k ochraně své existence v případě, že je

6 Lv 19,18

7 *Exodus.Levitikus*. Praha: Řád bratří kazatelů, 1992, 258

8 Ex 20,13

9 Srov. *Život z víry. Překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé*. České Budějovice: TF JU, 2005, 198 - 208

ohrožena vnějším vlivem – ať už silou přírodních sil nebo ofenzivním atakem lidského faktoru. V takovém případě není chování násilného charakteru považováno za hřích. O provinění se nejedná ani v případě, kdy dojde k usmrcení agresora. Důležité však je, aby se bránící člověk neměl chuť mstít.

2.2 Láska

Milujeme-li Boha, milujeme i jeho projev zrcadlící se v jeho stvoření. Není možné nenávidět bratra a milovat Boha: „Kdo nemiluje svého bratra, kterého vidí, nemůže milovat Boha, kterého nevidí“¹⁰ Komentáře Felixe Porsche podepírají tento výrok tvrzením, že pravým měřítkem skutečného křesťanského chování je bratrská láska a dodržování přikázání: „Praví křesťané se liší od bludařů tím, že u nich není v rozporu učení a skutky, víra a láska, že žijí spravedlivě.“¹¹ Autor upozorňuje, že pouze láska k Bohu zaručuje obětavost, která jinak chybí každé jiné lidské lásce. Stejně tak, že láska k Bohu i lidem je sice stejná, přesto však rozdílná. Odkazuje přitom na biblický verš: „...co sám nenávidíš, nikomu nečiň.“¹² Jinak řečeno to znamená uplatňování zakořeněné pravdy: „Nikomu nedělej to, co bys nerad sám podstupoval. Nepij víno až do opilosti a na své cestě neměj za družku nestřídmost.“¹³

Přát dobro druhému znamená, že je nutné uznávat jeho tělesné, duševní, duchovní, nadpřirozené dary či dovednosti a schopnosti, které získal. Úměrně možnostem je proto třeba se o ochranu duševního vlastnictví zasadit ve prospěch svůj i bližního.

Člověk nemůže být milován pro svoje schopnosti, zásluhy a ctnosti, i

10 1 Jan 4,20

11 Porsch, F. (1993): *Mnoho hlasů. Jedna víra*. Praha: Zvon, 123

12 Tob 4, 15

13 *Tobiáš, Judit, Ester, Knihy makabejské*. Praha: Krystal OP, 1996, 18

když ty pravděpodobně k lásce přispívají. Je nutné milovat bližního i v případě, že podle našich měřítek není lásky hoden. Láska lidských bytostí k sobě navzájem i ke všemu živému a neživému znamená pokorné uznání pravého já každého jedince Boží podstaty, každé existence a připravenosti být Božím obrazem. Není tedy cílem tohoto filosofického poznání milovat rozpoznanou zjištěnost, nýbrž to, abychom dokázali rozpoznávat, chápat a probouzet dobro v našem lidském protějšku.

Souvisí s tím láska k sobě samému – pokud ji chápeme správným způsobem, sledujeme u ní stejné cíle, jako při praktikování lásky k bližnímu. Jde o hledání Božího obrazu v každé bytosti. Je to důvod, proč může být osobní růst ve věcech poznání sebe sama považován za nejlepší cestu k Bohu. Peschke však formám vzájemné lásky nastavuje určité meze: „Pokud se někdo nachází v nouzi stejného řádu a závažnosti jako jeho bližní, křesťanská láska mu nepřikazuje, aby obětoval svá vlastní dobra za svého bližního, a tím se dostal do situace horší než on.“¹⁴ Hovoří tak o riziku spojeném s vážným ohrožením vlastní spásy kvůli pomoci bližnímu v tísní.

Kvalitativní i kvantitativní srovnání však při výzkumu společenských fenoménů jenom dokládají absenci výše zmíněné potřeby osobního sebepoznání. V souladu s výše uvedenými potřebami sebelásky i lásky k bližnímu – živému i neživému – je třeba ve vztahu ke každému jedinci zdůraznit potřebu osobního růstu. Teprve sebepoznání a láska vytváří energii schopnou dosáhnout napravení všech traumat, k nimž mohlo dojít ve vývojovém stádiu růstu osobnosti a které dnes vytvářejí prostor pro realizaci jednotlivce jako agresora nebo oběti. Obě polohy mohou být jenom vyústěním stavu osobnosti, jeho spokojenosti se sebou samým, či schopnosti projevu sociální inteligence.

14 Peschke, K.- H. (2004): *Křesťanská etika*. Praha: Vyšehrad, 189

2.3 Mučení

Důležitým termínem je výraz označující *mučení*. Již ve Starém zákoně je možno se dobrat k informacím, stvrzujícím, že mučení bylo zakázáno. Také v novozákonní době byli římszí občané před mučením a jakýmkoli týráním chráněni. „Když ho přivázali, řekl Pavel důstojníkovi, který měl službu: „Smíte bičovat římského občana, a to bez soudu ...? A velitel dostal strach, když se dověděl, že Pavel je římský občan, a on ho dal spoutat...“¹⁵ Katolická církev mučení v jakékoliv formě odmítá. Její výklad je inspirován tvrzením, že nevede k ničemu dobrému, plodí další zlo a neodkrývá podstatu pravdy. V dokumentu 2. vatikánského koncilu o církvi v dnešním světě nazvaném *Gaudium et spes* se říká, že cokoliv porušuje hodnotu a důstojnost lidské osoby, ať už tělesně nebo duševně (mučení, psychické násilí), špiní více ty, kteří je činí, než ty, kteří je zakouší. Z toho vyplývá, že zlo šikany, násilí a mučení je morálně špatné, a proto v rozporu s Boží vůlí. Především proto, že člověk jako osobnost je Božím obrazem. Každý lidský život má tudíž Bohem danou hodnotu a důstojnost.

Konstituce 2. vatikánského koncilu o církvi *Lumen Gentium* se o těchto hodnotách vyjadřuje jednoznačně: „Všichni křesťané mají den ze dne více se posvěcovat tak, že budou spolupracovat s Boží vůlí a uskutečňovat lásku. Není rozdílu v rase, národnosti, sociálním postavení, pohlaví. Zákonem je láska.“¹⁶ Jde tedy o zřejmé odsouzení násilí a šikany. Jan Pavel II. říká: „Vždycky, když není člověk uznáván a milován ve své důstojnosti jako živý obraz Boha (srov. Gn 1,26), je vydáván ponižujícím a zvráceným formám zneužívání, a stává se tak k svému neštěstí otrokem zcela závislým na silnějším.“¹⁷ O lidské

15 Sk 22, 25-29

16 Srov. Mádr, O. (1995): *Dokumenty II. vatikánského koncilu. Lumen gentium*. Praha: Zvon, kap. 2-5

17 Jan Pavel II. (1996): *Christifideles laici*. Praha: Zvon, kap. Úvod

důstojnosti hovoří i Nikl v časopise *České vězeňství*, kde zdůrazňuje radost agresora z ponížení lidské důstojnosti oběti. Benedikt XVI. v encyklice *Deus caritas est* v tomto rozměru pojednávané problematiky apeluje na lidskou lásku a přímo nařizuje milovat. Láska totiž není záležitostí citu a z určitého teologického pohledu platí, že ji lze přikázat. Takovou pravdu najdeme rovněž v dekretu o misijní činnosti církve *Ad gentes*. Ten učí, že se mají lidé milovat právě láskou, kterou všechny miluje Bůh. Taková láska se vztahuje na kohokoliv bez rozdílu pohlaví, rasy nebo národnosti. Podle Webera má přikázání lásky k bližnímu stejně vysokou hodnotu v současné křesťanské morálce jako i v dobách starozákonních. Pohrdání bližním a Bohem je uskutečněno už v základním rozhodnutí, které člověk udělá. Nic takového však nemůže být izolovaným děním: „Obvykle to rozhodně není náhle nastupující událost, nýbrž něco, co si postupně delší čas razí cestu skrze podobná, ale nepatrnější, méně hluboko zasahující rozhodnutí.“¹⁸

2.4 Násilí

Není to však jenom důstojnost jedince, o čem je třeba v souvislosti se šikanou na církevních školách mluvit. Teorii pohledů na celou problematiku rozšiřují teologové Rahner a Vorgrimler. Ti definují parametr agrese. Násilí definují jako změnu prostoru svobody jiného člověka uskutečněnou bez souhlasu poškozeného. Termín násilí přitom nemůže být okamžitě pokládán za eticky špatný, protože se nedá od svobodného jednání oddělit a není možné, aby bylo vždy závislé na souhlasu ostatních. Vztahový prostor, v němž se násilí dělí na oprávněné a neoprávněné, má nejasné hranice. Člověku vlastní egoismus v určení hranice velmi často klame. „Dějiny všech lidských kultur a společností jsou plny nejrůznějších forem násilí v tradičním smyslu jako

18 Weber, H. (1998): *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, Vyšehrad, 244

nemorálního prostředku k ohýbání vůle jiných a jako vynuceného dosažení cílů: vydírání, brání rukojmích, atentáty, válka.“¹⁹

Ani křesťan nežije ve vzduchoprázdnu, a tudíž není ušetřen. Musí jednat často ve světě plném násilí, přesto je třeba odmítat jakékoliv omlouvání a vychvalování násilných či donucovacích prostředků. K tomu, aby člověk přijal Ježíšovo poselství o lásce bez podmínek, je zkrátka nutné, aby se zřekl jakéhokoliv násilí, které ničí svobodu, důstojnost a štěstí bližního.

2.5 Usmrcení

V závažných případech agrese může dojít k nejhoršímu důsledku – ke smrti. Vedle lidské důstojnosti a charakteristice násilí jako problému je proto důležité i vymezení důsledků. Za důležitou proto autorka práce považuje Peschkeho tezi o přímém a nepřímém usmrcení. Tvrdí, že pokud není smrt pouze prostředkem k dosažení konkrétního cíle - když se jedná o doprovodný následek – jde o tzv. nepřímé usmrcení. Každé přímé a promyšlené usmrcení druhého člověka je však hluboce hříšné. Jediným pánem a vlastníkem každého lidského života je Bůh. Katolická církev považuje za nezákonné i takové usmrcení, ke kterému dala pověření nebo rozkaz státní moc. Pokud tedy není usmrcení člověka ospravedlnitelné, považuje se za vraždu.

Ospravedlnit je z vážných důvodů možné pouze nepřímé usmrcení. Však také Písmo svaté odsuzuje vraždu Ábela jeho bratrem Kainem, vzpomeňme: „...prolitá krev tvého bratra křičí ke mně ze země“²⁰. Proto, že člověk není oprávněn svévolně nakládat s životem vlastním, nemůže nakládat ani se životem druhého. A žádná světská moc nesmí člověka připravit o právo života.

19 Rahner, K. – Vorgrimler, H. (2009): *Teologický slovník*. Praha: Vyšehrad, 241-242

20 Gn 4,10

2.6 Definice šikany

O šikaně se začalo psát až poté, co tento termín zdomácněl ve slovníku novinářů. „U nás pojem šikana zavedl pražský psychiatr Petr Příhoda, který jako první už před rokem 1989 veřejně promluvil o tom, o čem mnozí věděli, ale mlčeli – o existenci šikany v armádě.“²¹ Výraz pochází z francouzského slova *chicane*, které Říčan předkládá jako „Zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování...“²² a na jiném místě dodává, že se jedná o ubližování někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit. „Obyčejně mluvíme o šikaně tehdy, když jde o opakované jednání, ve velmi závažných případech označujeme za šikanu i jednání jednorázové s hrozbou opakování.“²³ Podle zmíněného autora k ní dochází kvůli touze po moci, potěšení z toho, že vidíme někoho trpět, zvědavosti, nudy nebo vlivu prostředí, které chce hlavně po chlapcích, aby se nechovali jako srabi, ale jako chlapi. Dále tuto definici rozvádí tvrzením, že šikanování je chování, kdy jedno dítě říká druhému ošklivé a nepříjemné věci, kope, bije a vyhrožuje oběti. Podobný názor na šikanu mají i Novák a Capponi, kteří šikanování označují za „Agresivní jednání uskutečňované s cílem získat pocit převahy a určité výhody prostřednictvím fyzického a psychického týrání druhých lidí.“²⁴ Popsané násilí se může často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Tento názor potvrzuje i Antier ve své knize *Agresivita dětí*, kde tvrdí, že dítě se samo ubránit nemůže. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Termínem šikana však obvykle

21 Skácelová, L. (2011): *Šikana a násilí*. Dostupné z: <http://www.odrogach.cz/skola/sikana-a-nasilí/> Cit. 6. 10. 2011

22 Říčan, P. (1995): *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 25

23 Říčan, P., Janošová, P. (2010): *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 21

24 Novák, T., Capponi, V. (1996): *Sám proti agresí*. Praha, Grada, 123

neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů. Tématem školní šikany se zabývá také jeden z předních českých psychologů Michal Kolář, který popisuje takový jev podobně jako Řičan. Říká, že takové chování je patologické a nemocné. Podle Ministerstva školství „Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašit jiného žáka, případně skupinu žáků.“²⁵ Jeho cílem je opakovaně použít násilí vůči jedinci nebo několika jedincům, kteří se z nějakého důvodu nemohou bránit. Má podobu fyzických i psychických útoků. Mezi fyzické patří bití, vydírání, poškozování věcí druhé osoby. K psychickým se řadí nadávky, pomlavy, vyhrožování, ponižování. Výjimkou není ani sexuální obtěžování, které vede ke zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Zatěžující je, když několik žáků šikanuje jednotlivce. Šikana se objevuje v chování zpravidla s přechodem do puberty. Neznamena to ale, že by se nemohla vyskytnout v mladším věku. V odborné literatuře se setkáváme s pojmy agrese a šikana. M. Vágnerová se v *Psychopatologii pro pomáhající profese* zaobírá definicí agresivního chování: “Agresivní chování lze definovat jako porušení sociálních norem, omezující práva a poškozující živé bytosti či neživé objekty.“²⁶ Kyriacou popisuje šikanu jako trvalé agresivní vystupování jednoho žáka vůči jinému se zlým úmyslem, které může mít fyzickou podobu (např. bití, pošťuchování), slovní (např. nadávky, zesměšňování), nepřímou (např. vyloučení ze společnosti, hanlivé posunky). Bendl ve své knize *Prevence a řešení šikany ve škole* píše: „S šikanou se můžeme setkat jak ve škole, včetně školy mateřské, v rodině, kde se většinou zaměřuje na neoblíbené dítě, v dětském domově, v diagnostickém ústavu,

25 Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení Čj.: 28 275/2000-22. Praha: MŠMT ČR, 2000, 1

26 Vágnerová, M. (2004): *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 757

sportovním klubu, tak ve vězení, v armádě, v zaměstnání aj.²⁷ Anglické webové stránky BBC řešící problémy se šikanou popisují znaky šikanování jako slovní či fyzické napadání, rozšiřování pomluv, hanění jména, okrádání oběti a navádění kamarádů obětí. V Pedagogickém slovníku je šikanování formulováno jako „...fyzické, psychické či kombinované ponižování až týrání žáků obvykle jinými žáky, vzácněji dospělými. Iniciátory šikanování bývají žáci vyšších ročníků, žáci starší, fyzicky vyspělejší, žáci osobnostně či sociálně narušení.“²⁸ Další autor píšící o tomto tématu je i Fontana, který má stejné názory na šikanu jako předchozí autoři. Říká, že „...šikanování je úmyslná snaha získat psychologickou nebo společenskou a hmotnou výhodu nad jinými jedinci prostřednictvím ubližování, hrozeb, výsměchu a zastrasování.“²⁹ Rigby se zmiňuje o tom, že pro šikanu není možné najít přesnou definici, ale oběť vždy pozná, kdy ji agresor začne obtěžovat. Šikanovaná osoba neví, jak se má bránit, a nemůže před touto skutečností nikam utéci, zatímco iniciátor si tuto scénu užívá. Výše uvedený autor uvádí definici šikany anglického kriminologa Farringtona, který šikanu popisuje tak, že se jedná o opakovaný psychický nebo fyzický útisk oběti agresorem. Nikl popisuje šikanu jako zneužití vlastního postavení nebo osobních dispozic, zvláště fyzických. Poukazuje na nepoměr sil, který je pro tuto situaci typický. Agresor hledá pro sebe nějaký zisk převahou nad obětí. Bohužel potvrzuje, že je šikana tak běžný jev na školách, že je považován za naprosto normální. Elliotová tento názor potvrzuje, když tvrdí, že jsou lidé, kteří šikanu považují za něco normálního, co je nezbytné k zocelení psychiky a přípravě na život. Kyriacou říká, že šikanování přináší šikanujícímu uspokojení a že se tímto činem snaží zapůsobit na okolí. Šikanování může být i nevědomé, bez vážného úmyslu ublížit. Kolář, o kterém

27 Bendl, S. (2003): *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 17

28 Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. (1995): *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 292

29 Fontana, D. (1997): *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál, 384

již byla řeč, ale tvrdí, že šikanování přináší dětem tu největší bolest. O agresivním chování se zmiňuje i Weber ve *Všeobecné morální teologii*, kde si pokládá otázku, zda za negativním jednáním člověka nestojí kmenově historicky vybavený jedinec plný nadměrné agresivity. Poukazuje na fakt, že člověk dnešní doby má problémy s poklesem vědomí osobní viny a poukazuje na všeobecný úpadek morálky. Lovasová šikanu popisuje jako nebezpečný sociálně patologický jev, při kterém je omezena osobní svoboda a rozhodování a ponižována lidská důstojnost a čest. Obětem je ubližováno na zdraví i majetku. Tento problém zasahuje do různých právních odvětví.

V této práci se často objevuje i výraz agresivita. Podívejme se, jak tomuto slovu rozumět. Agresivita je „...tendence projevovat nepřátelství ať už slovně nebo útočným činem; tendence prosazovat sám sebe, své zájmy a cíle bezohledně, nemilosrdně až brutálně; tendence ovládnout sociální skupinu, získat takové postavení, které umožňuje vnučovat jí určité názory, rozhodovat o její činnosti a osudu jednotlivých členů.“³⁰

V dnešní době se hojně setkáváme i s výrazem kyberšikana. Definuje se jako „Zneužití ICT (informačních komunikačních technologií), zejména pak mobilních telefonů a internetu, k takovým činnostem, které mají někoho záměrně vyvést z rovnováhy.“³¹ Kolář ve své knize *Nová cesta k řešení šikany* říká, že způsobů ublížení prostřednictvím mobilu a internetu je velice mnoho. Agresoři často posílají urážlivé a zastrašující zprávy e-mailem, sms či mms. Není výjimkou natáčení videí a fotografování oběti na mobil a jejich umístění na webové stránky. Šikanovaná osoba je jejich prostřednictvím ponižována a zesměšňována. Není výjimkou, že na internetu dochází k různým anketám, kde se přizvaní k oběti nějakým negativním způsobem vyjadřují a hodnotí ji.

30 Průcha, J. - Walterová, E. - Mareš, J. (1995): *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 17

31 *Co je kyberšikana?* Dostupné z: <<http://cms.e-bezpeci.cz/content/view/14/39/lang.czech/>
Cit. 16.1.2012

Objevují se zde i montáže fotografie oběti v kombinaci s pornografickým materiálem, nahrávání příběhů ponižování šikanovaného, bití, kopání. Někteří zákešní agresori se baví i výrobou tzv. celovečerních filmů, které na web umisťují.

V rámci zvoleného tématu je vhodné se zmínit o výrazech, které se v souvislosti se šikanou používají, nikoliv však ve školní praxi. Jedná se o bossing a mobbing. Bendl definuje bossing jako šikanu nadřízených vůči podřízeným a mobbing jako šikanu mezi spolupracovníky navzájem v zájmu docílení opuštění pracoviště vybraným kolegou nebo kolegyní. Výše uvedené termíny se však problematiky školní šikany netýkají, proto s nimi nebude dále pracováno.

2.7 Podmínky, příčiny a projevy vzniku šikany

T. Field na anglických webových stránkách popisujících šikanu říká, že tento jev vzniká na základě frustrace agresora, který nezná pravou příčinu svého vnitřního trápení. Tímto vnitřním stavem může být alergie, autismus, dyslexie, nebo nízké sebevědomí. Dítě šířící agresi a šikanu je nebo bylo samo obětí šikany a dospělí tomu nedokázali zabránit. Mezi další příčiny je zahrnuto zneužívání dětí rodiči, absence jakéhokoliv morálního vzoru, vliv nezákonné činnosti, které může být dítě vystaveno, nebo vrozená či získaná duševní porucha. Šikana se vždy odehrává v nějaké skupině, kterou netvoří jen agresor a oběť, ale i přihlížející. Jistým způsobem jsou přítomni i pedagogové. Lovasová říká, že má-li se šikana rozvinout, je nezbytné, aby byly splněny tři podmínky. Přítomnost agresora, přítomnost oběti a přítomnost skupiny, která takovému chování nezabrání. Příčin vzniku šikany je podle odborníků velká řada. Těmito otázkami se zabýval ve svém výzkumu Kolář, který říká, že „Předpoklady pro šikanování máme v sobě.“ Stejný názor má i Říčan. Každý člověk se rodí jako sebestředná bytost. „V průběhu života má šanci tuto

přirozenost rozpoznat a svým rozhodnutím ji odmítnout.³² Říčan se k problému vyjadřuje tvrzením, že se od chlapců očekává, aby se chovali mužně, tzn. byli tvrdí a dokázali dát ránu. Další příčinou je motiv krutosti, který umožňuje agresorovi prožívat potěšení z toho, že někdo trpí. Není od věci připomenout veřejné popravky ve středověku, kde se obvykle scházelo velké množství lidí, dále římské arény plné senzacechtivých diváků, v nichž byli mučeni a zabíjeni lidé. Příčinu vzniku šikany můžeme spatřovat i v touze po moci, přání ovládat druhého člověka. Určitou roli hraje při šikaně také zvědavost. Primitivní jedinec – potencionální agresor – se touží bavit. Gajdošová rozděluje problémy v chování do třech skupin: „A) exogenní – ztráta jednoho z rodičů, rozvod, alkoholismus, nebo kriminalita v rodině, přestěhování se, nevhodná parta kamarádů, narušené sociální vztahy ve třídě nebo nízká vychovatelská připravenost rodičů, rozkolísání výchovné autority otce a další; b) endogenní – organické poškození mozku, disproporce ve vývoji intelektu, emoční labilita; c) kombinované.“³³ K příčině vzniku agrese a šikanování rozchodem rodičů dává za pravdu i Antier ve své knize *Agresivita dětí*, kde říká, že se vztek a agresivita může zvýšit příchodem nového partnera do rodiny. Současně udává: „Ne všechny děti rozloučených rodičů se stanou agresivními, ale ze své profese vím, jak se takové děti zatvrdí.“³⁴ Novák a Capponi vidí příčinu vzniku šikany v osobnosti šikanujícího – zamilovanost do sebe, nekritický sebeobdiv, snaha překonat pocity méněcennosti, sklony k sadomasochismu. Tyto osobnostní rysy se u jedince vyvíjejí při citovém strádání v dětství. Takový jedinec je citově subdeprivován a v jeho rodině je možno pozorovat častou absenci mravních a duchovních hodnot. Kadlečková

32 Kolář, M. (2001): *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 112

33 Gajdošová, E., Herényiová, G.(2006): *Rozvíjení emoční inteligence žáků*. Praha: Portál, 193-194

34 Antier, E.(2002): *Agresivita dětí*. Praha: Portál, 96

vidí příčiny vzniku šikany jako velmi rozdílné. U chlapců, kteří nežijí s otcem, může jít o problém hledání vlastní identity. Dále upozorňuje na rodiče, kteří nedokážou něco dítěti jasně zakázat i v situacích, které to jasně vyžadují, neumí je ocenit a ohodnotit. Na vzniku agrese u mladých má podíl i sledování televize, videí a hraní počítačových her. Při problému ztotožnění se s hlavní postavou filmu, která má negativní a agresivní roli, roste v divákovi potřeba takového herce napodobovat. Chování sledované postavy působí chvályhodně a mladému imponuje. Agrese, kterou mladí pozorují každý den v televizi, učí, že je takové chování v pořádku. Své televizní hrdiny napodobují v běžném životě. M. Vágnerová v knize *Psychopatologie pro pomáhající profese* říká, že člověk má vrozené dispozice k agresivnímu chování. Dále upozorňuje na biologické předpoklady, které má daný agresor vrozené. Ty mohou být dány ve struktuře nebo funkci mozku. Nemusí mít však genetickou příčinu. Mohlo k němu dojít při vývoji poškozením centrálního nervového systému. Násilné chování může mít souvislost s duševní poruchou nebo užíváním psychotropních látek. Dále se shoduje s ostatními autory, že nejvýznamnější zkušenost nabývá agresor v rodině. Mimo jiné na něj může mít vliv sociální skupina, ve které se pohybuje. „Spouštěč agresivního jednání“³⁵ vyvolá i mimořádná situace. Jedlička a Kořa na tyto problémy nazírají z pohledu absence autority, kázně a dozoru. Tvrdí, že se šikana vždy odehrává na takovém místě, které je svým posláním v příkrém rozporu s výskytem podobného jevu. Bendl ale upozorňuje, že k šikaně dochází v jakémkoliv prostředí. Vznik výskytu šikany už ve velmi raném věku řeší Skálová v časopise *Sofiprin*. Říká, že sklony k manipulaci s vrstevníky se začínají probouzet kolem čtvrtého roku života. U oběti je velký předpoklad, že se jedná o osobu handicapovanou tělesně, povahově nebo mentálně. Dnes se šikana zaměřuje na každého, kdo je jakkoliv odlišný. Nikl v časopise *České vězeňství*

35 Vágnerová, M. (2004): *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 762

říká, že k nárůstu šikany přispívá neklid velkých měst, pokles autority dospělých, zvláště rodičů a pedagogů. Podle tohoto autora se šikana projevuje formou verbální agrese v podobě urážek, pomluv a posmívání se. Další formou je fyzická agrese, která se projevuje bitím, týráním a ohrožováním zbraní nebo krádežemi a ničením věcí. Tato forma může mít i sexuální motivy a vést k zneužívání. Projevit se však může i nepřímo v podobě ignorování a přehlížení. Dalším problémem jsou sociální rozdíly, které podmínky pro vznik šikany nabízejí. Nikl také zmiňuje místa, kde k šikanování často dochází. Bývá to cestou do školy i ze školy. Před její budovou, o přestávkách, v šatně, v jídelně, na WC a chodbách a před začátkem vyučování. Jako důvod vzniku tohoto negativního jevu udává především média a v nich všepřítomnou prezentaci násilí. Sem nepatří jen televize či rádio, ale také internet, který děti zbavuje veškeré empatie vůči druhým. Když někoho dítě zabije při počítačových hrách, nikde není vidět bolest a utrpení, a tak nabude pocitu, že je vražda nebo ublížení v jakékoliv podobě normální, přirozený jev. Do následných příčin deprivace dětí patří i domácí a školní frustrace. Pokud nejsou naplněny základní potřeby dětí jako je láska a bezpečí, dochází k růstu agrese. Každý člověk touží po dosažení pocitu důležitosti, chce prožít úspěch a respekt, získávat přátelství nebo lásku. Pokud toho nedosáhne, zažívá pocit selhání a z toho plynoucí následné frustrace. Jejím důsledkem může být jak rostoucí agrese, tak na druhé straně i deprese, nedůvěra k sobě, uzavření do sebe, ustrašenost. Elliottová tvrdí, že šikanující jedinec má obvykle nějaký nevyřešený problém, který ho k agresivnímu jednání navádí, čímž se potvrzuje teorie výše uvedených autorů. Dále říká, že v žádném případě nelze tvrdit, že by si oběti snad takové jednání zasloužily. Šikanování může být krátkodobé, kdy se chce jedinec pouze rozptýlit, nebo dlouhodobě chronické. Mezi příčiny krátkodobých šikan patří už výše uvedená potřeba rozptýlení se po úmrtí příbuzného, rozvodu rodičů, úmrtí zvířátka, úmrtí v rodině, pohlavní

zneužívání. Při šikanování dlouhodobém spatřujeme v agresorech osoby zkažené společností a domovem. Jsou egocentričtí a sobečtí. Tento názor potvrzuje i Botek, když říká, že zásadním problémem člověka je jeho sobectví. Ono narušuje lidské vztahy a nevede jen k problémům v mezilidských vztazích, ale též k problémům v jiných oblastech, jako například ničení přírody. „Ono je vlastně důvodem vzniku Všeobecné deklarace lidských práv, která se proti němu snaží bojovat vymezením minima vzájemného respektu, nutného k soužití lidí.“³⁶

Jiní agresori nesou následky nedobré výchovy, kdy se u nich projevují příznaky a příčiny jako pocit nejistoty a nedostatečnosti, sami jsou obětními beránky nebo terčem šikanování ve vlastních rodinách, jsou obětmi fyzického ubližování, emocionálního vykořisťování nebo sexuálního zneužívání, nemají dovoleno projevovat své city, nemají pojem o hodnotě vlastní osobnosti, mají pocit, že vybočují z řady, jednají pod nátlakem honby za úspěchem. U těchto dětí se projevuje potřeba vyniknout nad ostatními, aby se mohly cítit lépe a důležitěji.

Poněkud odlišně než výše uvedení autoři se k tématu vzniku šikany vyjadřuje Bendl: „Pod příčiny šikanování se často zahrnují jak osobnostní rysy obětí a agresorů, tak nejrůznější podmínky týkající se buď okolního prostředí, ve kterém se škola nachází (sociální, kulturní), nebo přímo prostředí uvnitř školy (architektura, klima školy, složení žactva). Proto přesněji než hovořit o příčinách šikanování by zřejmě bylo uvažovat o vlivech či faktorech, které se (spolu)podílejí na vzniku šikany.“³⁷ Dále se zabývá špatnou funkcí a nevhodným klimatem v sociální skupině a prostředím, které nedbá na prevenci vzniku šikanování. O osobnosti agresora a oběti se zmiňuje v níže uvedených

36 Botek, L. (2002): Základním problémem je lidské sobectví. In: Hanuš, J. (ed.): *Křesťanství a lidská práva*. Praha: Vyšehrad, 70

37 Bendl, S. (2003): *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 50

kapitolách. Tvrdí, že pokud je zorganizován dohled učitelů a dalších pracovníků školy, nemá šikana moc šancí. Také ale upozorňuje na možnost vzniku příčiny šikanování dospělých osob ve školním prostředí, tedy nejčastěji učitelů, kteří nějakým svým nepřilíš vhodným výrokem vytvoří, nebo podpoří její vznik (zesměšňování oběti před třídou, neřešení šikany). Mimo jiné se Bendl shoduje s Gajdošovou a Kadlečkovou na příčinách vzniku šikany nevhodnou výchovou v rodině, kde je násilí na denním pořádku a rodiče sami své děti učí, že mít ostré lokty je nutnost k přežití a slušnost je slabostí. Další příčiny vzniku šikany vidí Bendl v agresivním a vznětlivém jednání, v čemž mu dává za pravdu i Krowatschek a Domsch, kteří říkají: „Děti vyznačující se agresivitou se zpravidla poznají snadno. Mívají doma nebo ve škole záchvaty vzteku, hlasitě nadávají, rvou se nebo schválně ničí věci“³⁸ Zajímavý názor o formách šikany přináší australský autor Rigby. Agresivní chování rozdělil na šikanu záměrnou a nevědomou. Nevědomou dále dělí na bezduchou a výchovnou. Záměrnou šikanu popisuje velmi podobně jako Kolář, Říčan a většina výše uvedených autorů. Nevědomou, bezduchou považuje za chování, které není páčáno ve zlém úmyslu, i přesto, že je pro oběť stejně nepřijatelná a bolestná jako vědomá. V podstatě se jedná o způsob ubližování člověkem dobře naladěným a přátelským, který takové chování považuje za nevinné a zábavné a neuvědomuje si, jaké zlo páchá. Cílem iniciátora šikany není zlo druhého člověka. Šikana nevědomá, výchovná je taková forma, při které nejčastěji vychovatel, nebo učitel v dobré víře neustále poučuje oběť o jeho chybách, aniž by si všimla a vyzdvihla jeho klady. Iniciátor takové šikany hledá dobro šikanovaného a neuvědomuje si, že jej tímto chováním ubíjí.

38 Krowatschek, D., Domsch, H. (2007): *Do školy beze strachu*. Brno: Computer press, 2007,

2.8 Šikanování versus škádlení

Pedagogové si mnohdy nejsou schopni připustit, že mezi škádlením a šikanou je obrovský rozdíl. Mnohdy nebývají ochotni přiznat, že stojí před problémem šikany a přesvědčují všechny zainteresované, že se jedná o pouhé škádlení. Oběť dokonce sami očerňují, svalují vinu na ni či na rodiče. Jaký je vlastně rozdíl mezi škádlením a šikanou? Na tuto otázku nacházíme odpověď v časopise *Psychologie dnes*. Škádlení je podle Koláře jev, který je příjemný pro obě strany. Jedná se v podstatě o legraci. V případě že ten, kterému při něm bylo nějak ublíženo, dá najevo, že již dále v takovém chování nechce pokračovat, druhý z účastníků s ním přestane. Dokonce se omluví. Oproti Kolářovi, E. Field škádlení šikanou již nazývá a vnímá ji jako jeden ze čtyř projevů, které jsou uvedeny v části nazvané *Vývojová stadia šikany*. Kolář však považuje škádlení za naprosto nevinnou záležitost, která není pro oběť traumatizující, jak je popsáno výše. U šikany tomu tak podle zmíněného autora není. Říká, že je zde uplatněno obrácené pravidlo, než je u škádlení. Iniciátor šikany má radost, když může druhému ublížit. Záměrně jej ranit a z jeho utrpení se radovat. Oběť dává najevo, že o takové chování nestojí, ale agresor tyto žádosti ignoruje. „Nejenom že se mu neomluví, ale své chování opakuje. A většinou násilí stupňuje“³⁹ Škádlení nedoprovází následky, jako je tomu u šikany. Bývá radostné, netrpí pocity studu a ponížení. Důležité je, že se při něm role mohou vyměnit, což při šikaně možné není. Webové stránky *O drogách* udávají definici, která popisuje, co není šikana. Tou se neoznačuje příležitostná rvačka nebo hádka osob, které jsou stejně fyzicky zdatné. Za šikanu se nepovažuje ani jev, který občasně vyprovokují mladší a slabší děti ve snaze vyprovokovat starší, při čemž ze strany napadaných přijde slovní nebo

39 Kolář, M. (1998): Ve škole: šikana; nebo jen škádlení? *Psychologie dnes* 16, č. 2, 57

fyzicky násilná odpověď. V takovém případě se jedná o odvetu, nikoliv o šikanu.

2.9 Šikana u chlapců a dívek

Jsou mezi dívkami agresorky šikany, nebo je šikanování záležitost čistě mužská vlastnost? Zatímco Herzog říká, že šikanu páchají chlapci i dívky rovným dílem, Novák a Caponni považují dívčí agresí za něco zcela výjimečného. Děvčata jsou podle jejich názoru empatické bytosti, oběť nenapadají, ale ochraňují. Dle výzkumu australského autora Rigbyho je možno agresivní chování pozorovat více u náctiletých chlapců, než u stejně starých dívek. Současně zastává takový názor, že šikana se vyskytuje spíše u mladších náctiletých. Mezi staršími se vyskytuje již pouze v omezených projevech. Antier sleduje agresivitu u dívek v širším kontextu. Tvrdí, že díky emancipaci jsou dívky ceněny pro jiné vlastnosti, než tomu bylo dříve. Nebojácná dívka je v současné době považována za šikovně dítě, které si v životě lépe poradí. Této nové agresivity dívek se obává. Říká, že agresivitu dívky dříve tlumily, dnes ji naopak vyvolávají. E. Field je toho názoru, že se chlapci i dívky na šikaně a agresivním chování podílejí stejným způsobem. Dle jejího názoru je i stejný počet obětí dívek jako obětí chlapců. Hovoří-li o agresorech a agresorkách, pak se zmiňuje, že každé pohlaví sleduje při agresivním chování jiný cíl. Chlapci si jeho prostřednictvím chtějí vybudovat lepší pověst, dívky ji chtějí ochránit. Hoši se dopouštějí spíše fyzických útoků vůči oběti, děvčata šikanují spíše nepřímě. Mezi nepřímé formy šikany patří např. pomluvy, ponižování atd. Tyto názory zastává i Rigby. Kolář uvádí, že mezi dívkami převažují psychické formy násilí, ovšem nevylučuje ani fyzické týrání, ke kterému může dojít, když má dívka fyzickou převahu. Taková dívka může týrat jak dívky, tak chlapce. Skálová tento problém hodnotí na základě práce s dětmi v mateřských školách: „Nepříjemný nátlak není jen doménou chlapců. Naopak ve školách se častěji

projevuje vliv malých manipulátorek.⁴⁰

2.10 Vývojová stadia šikany

Šikana může být jednorázová záležitost, jde ovšem spíše o výjimky. Obvykle má svůj vývoj, svoji dynamiku. Nikdy není záležitostí pouze agresora a oběti, děje se v kontextu vztahů určité konkrétní skupiny a vyznačuje se těžkou poruchou vztahů ve skupině. K šikanování může dojít i v případě, kdy ji vede vzorný žák, který má výborné studijní výsledky, spolupracuje s učiteli, má výborné organizační schopnosti a před pedagogy i vedením školy působí naprosto věrohodně. Žáku – oběti, který pak vysílá jakékoliv signály o pomoc, nikdo nevěří. „Šikanování se ve školním kolektivu stává postupně zábavou, navazuje na sebe další aktéry, ať už ze strachu z neuposlechnutí nebo ze sympatie k trápení druhého.“⁴¹ Podle Koláře existuje pět vývojových stupňů šikany. Podle Lovasové však splývají a nejsou mezi nimi hranice. V závislosti na stupni, ve kterém se šikanovaná skupina nachází, se ubírá odborný zásah a pomoc účastníkům. Na níže uvedené stupně šikanování sepsané Kolářem se odvolávají i další česky psaní autoři, kteří pojednávají o tomto tématu - např. Bendl, Herényiová a Gajdošová.

První stadium – zrod ostrakismu – ze skupiny se vyčlení neoblíbení jedinci, kteří se podle Koláře dostanou na tzv. sociometrický chvost. Tito zakoušejí první prvky šikanování. Jedná se především o psychické formy šikany. Ostatní je pomlouvají, dělají si z nich legraci. Podle Martínka a Lovasové se takoví žáci ocitnou v izolaci od třídy. Není ještě přítomna fyzická agrese. Oběť se v takové atmosféře necítí dobře. Obvykle se jí dávají směšná jména, nekomunikuje se s ní, neodpovídá se jí. Tento stupeň šikanování se

40 Skálová, H. (2009): Šikana už v mateřských školách?: to snad ne! *Sofiprin* 17, č. 30, 5

41 Nikl, J. (2009): Šikana ve škole. *České vězeňství* 17, č.1, 29

nazývá ostrakismus. Šikana je v zárodečné formě, hrozí riziko dalšího růstu a přerodu do dalšího - více závažnějšího stádia.

Druhé stadium – fyzická agrese a přitvrzování manipulace - tento stupeň bývá podmíněn podle Koláře dvěma příčinami. První je odreagovávání se agresorů v zátěžových situacích na obětech. Takové situace mohou nastat při konfliktu s učitelem. Fyzická agrese přitvrzuje i v případě, kdy se skupina žáků ocitne mimo běžný školní den nebo při stresovém vypětí. Děje se tak například v pololetí před vysvědčením. Agresoři třídu stmelují na účet obětního beránka. Tento názor zastává i Martínek. Druhá příčina tkví ve shluknutí několika šikanujících, kteří, jak Kolář píše, „...v rámci své přirozenosti od samého počátku používají násilí pro uspokojování svých potřeb.“⁴² V této fázi záleží vývoj další šikany na složení třídy. Pokud převládá pozitivní atmosféra, kamarádské vztahy, správné morální hodnoty, dokáže se agrese zastavit. „Obětí se většinou stává dříve ostrakizovaný jedinec.“⁴³ Podle Lovasové se ve druhé fázi snaží agresor zjistit, kam až manipulace může zajít, zkouší přitvrdit a na řadu se dostávají i tělesné útoky. „Posléze agresor zjišťuje, že mu toto jednání přináší nejen pocit uspokojení, ale i obdiv a respekt ostatních dětí, což jej samozřejmě dále povzbuzuje.“⁴⁴

Třetí stadium: klíčový moment – vytvoření jádra - v této fázi dojde k vytvoření hlavního jádra. Kolář je nazývá „úderné jádro“. Systematicky šikanování začínají být ti, kteří byli obětmi ostrakizmu. Kolář vidí nutnost vytvoření silné pozitivní podskupiny, která činnost agresorů naruší. Pokud se nezformuje, přehoupne se šikana do pokročilého stadia. Lovasová píše, že jsou

42 Kolář M. (2001): *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 37

43 Martínek, Z. (2009): *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 119

44 Lovasová, L. (2006): *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 7

role pevně rozdělené a šikana je organizovanou činností. Martínek hodnotí situaci oběti jako bezvýhodnou, nikdo jí nevěří a kolektiv ji odmítá. Pokud s obětí někdo sympatizuje, stejně jí žádným způsobem nepomůže, aby neskončil na jejím místě. Martínek dále uvádí, že psychické i fyzické útoky na oběť se zvyšují. Dále popisuje chování oběti. Ta vyhledává přítomnost učitele, o přestávkách stojí na chodbě, ale kontakt s učitelem nenaváže. Obává se totiž, že by byla obviněna z „bonzování“.

Čtvrté stadium - podle Koláře, Martínka i Lovasové přijímá celá třída normy agresorů. Při absenci skupiny zastavující nebo zpomalující činnost agresorů se šikana a agrese stupňují. Třída plně přijme zákony a normy agresorů. Vliv pedagogů je nulový. Dříve slušní žáci se také začínají chovat krutě vůči obětem.

Páté stadium - totalita neboli dokonalá šikana. Jedná se o poslední stupeň. Martínek říká, že je toto stadium neřešitelné. „Normy jsou jasně nastaveny, v kolektivu vládnu agresori, ostatní je poslouchají na slovo, všichni je brání, včetně oběti.“⁴⁵ Agresori využívají na obětech dle Koláře vše, co se dá. Peníze, osobní věci, tělo, city, rozumové schopnosti, školní znalosti apod. Toto zlo přirovnává k fašismu. Martínek se zmiňuje o extrémních případech, kdy byly oběti páleny žhavými železy, vyhazovány ve skříňkách z vyšších pater školy, škrceny apod. Na školách se vyskytuje v mírnější podobě. Kolář je nazývá tzv. stadium vykořisťování. Třída se rozdělí na dvě skupiny. Agresori se považují za otrokáře a oběti za otroky. Šikanující žáci oběti plně ovládají a všestranně s nimi manipulují. Ty své utrpení řeší neomluvenou absencí, častou nemocností, nezřídka dochází k pokusům o sebevraždu. Toto stadium je nejpříznačnější pro věznice a různé výchovné

45 Martínek, Z. (2009): *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 128

ústavy.

Čtyři typy šikany popisuje E. Field:

Prvním typem je škádlení. O tomto tématu je již pojednáno v části nazvané Šikanování versus škádlení. Kolář jej za formu šikany nepovažuje, E. Field má však pro něj jinou definici. Říká, že se projevuje verbálním násilím, které je nejdéle probíhající a nejnebezpečnější formou šikany. Běžné škádlení se týká sociálního začlenění, vzhledu a sexuality žáka. Typické pro tuto formu šikany jsou nadávky, pokřikování, urážení, rýpání, hrozby, vydávání výsměšných zvuků v přítomnosti oběti, posměšky a projevy kybershikany, jako obtěžování přes internet, sms a telefonování.

Druhým typem je vylučování ze skupiny neboli ostrakismus. Ten je podle autorky založen na společenské manipulaci a bývá vůči oběti vyjádřen přímo i nepřímo. Při přímé verbální manipulaci se skupina agresorů osopí na šikanovaného s tím, že si nepřeje, aby byl v jejich přítomnosti či aby mezi nimi seděl. Nepřímá manipulace je založena na nepřátelské řeči těla a odmítavém chování. Vyděsit oběť dokáže i dobře použitá mimika obličeje agresora. Útočník vystupuje vůči oběti přátelsky, ale občas jí dává najevo svoji převahu. Typické je ukazování na oběť, výsměch, pošklebování se, výhrůžné postoje.

Třetím typem je fyzická šikana, která spočívá v pravidelném napadání někoho, kdo je slabší. Projevuje se bitím, kopáním, pliváním, či schováváním majetku oběti, pronásledováním a ničením věcí šikanovaného. Často dochází k vyvolávání rvaček, při nichž se z oběti strhává a ničí oblečení. Autorka se zmiňuje o dalších projevech, které se u tohoto typu šikany objevují. Jedná se o strkání, kopání, štípání, přehrabování se ve věcech oběti, odsunutí židle zpod sedající si oběti. Každý člen zmíněné skupiny ví, že pokusí-li se oběti podat

pomocnou ruku, může se octnout na jejím místě.

Čtvrtým typem je obtěžování, které se projevuje dotěrnými otázkami či útoky na sexuální zaměření oběti. To se ovšem často nezakládá na pravdě. Agresor používá sexuální gesta, nahlíží oběti pod dveře toalety, před ostatními svléká oběť do naha a obtěžuje oběť otázkami zaměřenými na sexuální orientaci, rasu či národnost. Šikanovaného pak pronásleduje ve škole i mimo ni a používá zastrašující jazyk.

2.11 Osobnost agresora

Anglické webové stránky BBC popisují agresora jako osobu, která je sama uvnitř rozvrácená a nešťastná, neboť „... šťastný člověk nemá potřebu činit ostatní nešťastnými a umenšovat jejich osobnost“⁴⁶ V odborných publikacích lze najít v podstatě charakterizování agresorů, které se s tímto shoduje. Agresor může být rváč, ale stejně tak i jeho opak, který z dálky pozoruje, jak šikanu dobře zorganizoval, a má z ní vnitřní radost. Na oběť nemusí dokonce ani promluvit. Gajdošová a Herényiová říkají: „Žáci, kteří se chovají agresivně a používají násilí, jsou častěji nejistí, zakomplexovaní, se sníženou sebeúctou, hostilně naladěni, s nízkým sebehodnocením ve vztahu ke školním výsledkům - mají nižší úroveň prosociálních tendencí a slabší komunikační dovednosti. Často jsou to žáci odmítaní skupinou nebo děti izolované, tzv. černé ovce třídy, příp. i žáci velmi vlivní, ovšem s nízkou oblíbeností mezi spolužáky, kteří mají často negativní vliv na třídu a morálně ji rozvracejí“⁴⁷. Autorky dále agresory popisují jako sebejisté chlapce, kteří

46 *Are you being bullied?* Dostupné z:

http://www.bbc.co.uk/radio1/advice/factfile_az/bullying_are_you_being_bullied. Cit.
31.1.2012

47 Gajdošová, E., Herényiová, G. (2006): *Rozvíjení emoční inteligence žáků*. Praha: Portál,

nemají strach a rádi ovládají druhé. Ubližují druhým, v každé situaci se prosazují a nepřipouští si jakékoliv následky šikanování. Takoví jedinci pochází z rodin, kde se násilí toleruje, rodiče o dítě nejeví příliš zájmu, reagují lhostejně nebo prudce. Malí tyrani mají často chladného a nepřátelského otce. U rodičů agresorů je často shledáván lhostejný přístup vůči agresivitě dítěte v rodině, např. ke svému sourozenci. Říčan a Janošová zastávají takový názor, že krutost a bezohlednost agresora vyvažuje nedostatek tělesné síly. Agresorovi je možné vyčíst z tváře jeho vnitřní hrubost, ale stejně tak se tato vlastnost může skrývat za andělským výrazem obličeje. Takový šikanující si je výše uvedeného rysu vědom a značně jej zneužívá. Agresor má často horší výsledky vzdělávání, ale „Nepotvrdila se však domněnka, že jeho chování je důsledkem zklamání nebo pocitu ponížení pro špatné známky.“⁴⁸ Zajímavý pohled na agresory nabízí Říčan, který zmiňuje fakt, že agresori v posledních letech pocházejí z rodin „nové podnikatelské elity“. Rodiče nemají na tyto děti čas a nedostatek času kompenzují vyšším kapesným. Podobně popisuje agresora i australský vědec Rigby.

O útočnickovi je dále možné říci, že má-li vůbec svědomí, toto je velmi zakrnělé. Může mít sice strach z trestu, ale ten nelze spojovat se svědomím. Spolužáci jej často nemají rádi i přesto, že se jedná o hvězdu třídy, která jinak velmi dobře spolupracuje s učiteli a má výborný prospěch. Pokud je šikana dlouhotrvající, je zřejmé, že s ní třídní hvězdy souhlasí, neboť by jinak jistě svého vlivu využily k tomu, aby oběť uchránily. Agresora také můžeme poznat podle toho, že si svým chováním „hojí mindráky.“ Je vnitřně sklíčený, nešťastný a ostatním závidí talent, školní výsledky nebo celkovou harmonii. O této své vnitřní bolesti nemusí sám ani vědět. Pokud se ale psychologovi, učiteli nebo vychovateli podaří tuto negativní vlastnost odhalit, dá se

212

48 Říčan, P., Janošová, P. (2010): *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 54

útočníkovi podat pomocná ruka. Stejně se k problému vyjadřuje i Erb: „Čím větší problém má mladík s pocitem vlastní hodnoty, tím více se bude předvádět a vytahovat a tím větší bude jeho sklon k násilí.“⁴⁹ Svým sebevědomým vystupováním získává přívržence, kteří mu věrně asistují ze strachu. Agresor bývá často dominantní a má sklony řídit bezohledně druhé. Často je krutý a bezcitný, má sklony k sadismu. Chybí mu soucit. V rámci rozjeté šikany se ale ztrácí i u dětí, které jím byly doposud plné. Empatie je vlastnost, která ukrutníkům rozhodně chybí.

Michal Kolář dělí agresory na tři typy:

1. hrubý, primitivní, impulzivní
2. velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu
3. srandista, optimistický, dobrodružný, nezřídka oblíbený a vlivný

Na výše uvedené rozdělení agresorů se odvolávají i jiní autoři, například Gajdošová a Herényiová. Velmi podobným způsobem rozdělil agresory i Martínek v knize *Agresivita u dětí a mládeže*. Ten vymezuje agresory na rozdíl od Kopřivy na čtyři typy. První tři popisuje stejně jako Kopřiva a o čtvrtém říká, že je to agresor, který spouští ekonomickou šikanu. Jedná se o děti velmi bohatých rodičů, kteří svého potomka zajistí materiálně. Dopřávají mu vše, co si přeje. Hmotné bohatství předčí bohatství duchovní. Agresor v takovém případě šikanuje a řídí chod třídy na základě svých materiálních výhod. Z jakého prostředí agresori pocházejí? Podle Říčana se badatelé shodli na tom, že její základy sahají do prvních let života. Velkou roli hrají dědičné rysy, kam patří vznětlivost, špatné ovládání a malá citlivost k následkům. Tento sled

49 Erb, H.H. (2000): *Násilí ve škole a jak mu čelit*. Praha: Amulet, 115

vlastností ještě nevede k agresivitě. Výše uvedené vlastnosti bývají dotvrzeny při ne příliš vhodné výchově dítěte. Pokud rodiče a vychovatelé neprojevují vřelý zájem o dítě, tolerují násilí, dítě dokonce k násilnostem mezi dětmi vybízí a chválí je za ně. Mnohdy tak jednají ve víře, že ze svého dítěte vychovají malého úspěšného dravce, jejich úsilí se však často obrátí proti nim. „Rodiče netuší, že jeho drápy jednou pocítí sami na sobě. Nelze totiž povzbuzovat agresivitu a doufat, že se obrátí jen směrem mimo rodinu.“⁵⁰ Dětskou agresi často podporuje agrese mezi rodiči navzájem, fyzické bití a psychické ponižování vůči dítěti, panovačnost rodičů. Mezi rodiči agresorů jsou často lidé, kteří se řadí mezi „bezohledné podnikavce“, jenž se rychle vyhoupli na společenském žebříčku. Kulturní a duševní úroveň takových rodičů je velmi malá. V současné době je řešení šikany ze strany školy vůči žákům takových rodičů nedostatečné, neboť jejich rodiče školu často finančně podporují.

Stejný názor na osobnost agresora má i Bendl ve své knize *Prevence a řešení šikany ve škole*. Uvádí, že ve většině případů se lze setkat s agresivním chováním právě v rodině útočnicka. Šikanující popisuje také jako často fyzicky vyspělejší a sociálně narušené, disharmonické osobnosti. Takový postoj zaujímá i Martínek, který popisuje agresora jako dítě pocházející z rodiny, která má nepříznivé klima pro vývoj osobnosti, což je příčina k hrubému jednání.

M. Vágnerová se vyjadřuje k mechanismu přenosu osobních vlastností na druhého člověka následujícím názorem: „Přenos spočívá v tom, že to, co chce dítě potlačit u sebe, trestá u jiných.“⁵¹ Kolář uvádí: „Iniciátor nebo aktivní účastník šikany je člověk, který se z nějakých důvodů vyhnul bolestivému duchovnímu růstu a ustrnul na počátečním stupni vývoje, kdy lidská spiritualita

50 Srov. Říčan, P., Janošová, P. (2010): *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 56 -57

51 Vágnerová, M. (1999): *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 285

leží ladem.“⁵² Dále svůj pohled na agresory rozvádí tvrzením, že po setkání se stovkami iniciátorů se tito lidé neliší jeden od druhého. Upřesňuje, že se často jedná o sadistické psychopaty, kteří jsou mimořádně egoističtí a egocentričtí.“ M. Vágnerová dále hovoří o tom, že agresi má každý člověk vrozenou. V zásadě se dá říci, že na utvoření agresorova asociálního jednání má vliv rodina, neukončený mravní duchovní vývoj a samozřejmě také „podnětné prostředí“.

2.12 Osobnost oběti

Poznat potencionální oběť šikany bývá obtížnější než rozpoznat potencionálního agresora. Obvykle je oběť jiná než ostatní a nezapadá do kolektivu. Podle Lovasové je šikanované dítě často náchylné k pláči, nemá zájem o kamarády a dojde u něj ke zhoršení školního prospěchu. Upozorňuje, že není pravidlem, aby se šikanované dítě stáhlo do sebe, bylo apatické a smutné. Naopak se někteří stávají sami agresivními, ruší při vyučování, mluví sprostě a vulgárně. Lovasová doporučuje všimnout si zevnějšku, i když ani ten nemusí navést na správnou stopu. Jakákoliv změna, která je pro konkrétní dítě netypická, by měla být alarmující. Jedná se například o dítě, které vždy chodilo upravené a náhle začne pozornost upoutávat špinavým a potrhaným oblečením, modřinami, škrábanci atd. Podle Ministerstva vnitra ČR se obětí stává „Dítě, které se neumí nebo nemůže bránit, dítě, které se jakýmkoliv způsobem odlišuje od očekávaného průměru (nosí brýle, má nadváhu, přistěhovalo se), dítě fyzicky slabé, popř. uzavřené, které těžko navazuje kontakt s ostatními, dítě duševně zaostalejší nebo pomalejší v uvažování, dítě jiné barvy pleti, často příslušník národnostní menšiny, dítě nadprůměrně duševně vybavené, dětský genius, jako nepříznivé faktory je možné také specifické poruchy učení

52 Kolář M. (1997): *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 50 -51

(dyslexie apod.) a opožděný duševní vývoj.⁵³ Vágnerová popisuje oběť jako osobu tichou, plachou nebo úzkostné povahy, tělesně slabou a neobratnou s nízkým sebevědomím a nápadného zevnějšku. Kolář tvrdí, že se jí stává dítě, které se odlišuje od normálu. Jedinec slabší ať už sociálně, intelektuálně nebo fyzicky. „Jsou to tzv. nejslabší z nejslabších“⁵⁴ V literatuře, se kterou bylo pro účely této práce disponováno, je oběť charakterizována podobně. Pro své potenciaální postavení oběti, jsou tyto osoby, díky své psychické nebo fyzické odlišnosti nějak předurčeni. Říčan také potvrzuje, že se odlišují od ostatních, ať už vzhledově nebo povahově, a tím se stávají snadným terčem agresorů. Na druhé straně říká, že skutečná souvislost mezi výše uvedeným je slabší, než se uvádí. Dále ale upozorňuje na fakt, že každý člověk se nějak liší od druhých, čehož agresori obvykle využívají a díky tomu se může obětí stát úplně kdokoliv. Tím vysvětluje, že ať už tak či onak, mohou být odlišnosti reálným nebo zástupným problémem. Oběť bývá podle něj často klidná, tichá, emotivnější než zbytek skupiny a podřizuje se ostatním. Skálová poukazuje na paradox dětí, které jsou poslušné a neustále upozorňované, aby poslouchaly. Ty se pak podřizují i tzv. třídním autoritám, což se od nich neočekává. Zmíněné třídní autority tak získávají vliv bez velké námahy. Říčan i Kolář upozorňují, že oběti se může stát naprosto kdokoliv, jak již bylo uvedeno. Není tedy nutné, aby takový jedinec splňoval některý z výše uvedených kritérií. Mezi Říčana a Koláře vstupuje Herzog ve své knize *Násilí není řešení*, když tvrdí, že „Mnohem důležitější než individuální zvláštnosti jsou dynamika, normy, hodnoty a pravidla skupiny.“⁵⁵ Dle jeho názorů by bylo možné rozdělit oběti na dva druhy, na oběť typickou a netypickou. Bendl popisuje oběť mimo

53 *Oběť šikany.* Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/rs_atlantic/policie/769/47588.html. Cit. 26.12.2012

54 Kolář, M. (1997): *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 57

55 Herzog, R (2009): *Násilí není řešení*. Plzeň: Fraus, 24

jiné jako dítě zakřiknuté, pasivní, bojácné, uzavřené do sebe, děti, které nemají sourozence a které nenavštěvovaly mateřskou školu. Gajdošová a Herényiová vidí oběť jako žáka tělesně slabého, který se neumí bránit. Souhlasí s názorem, že je oběť často nějak vizuálně odlišná od jiných dětí. Může trpět obezitou, je rasově odlišná či nehezká. Mezi oběti se často řadí i žáci tišší, plašší, citliví s nízkým sebevědomím, kteří se hůře prosazují, nemající kamarády. Obvykle takové děti nebyly vedeny k samostatnosti a prosazení se v dětském světě.

2.13 Typologie obětí

Dle dostupných materiálů zabývajících se touto problematikou, se oběti stává častěji dítě odlišné od ostatních i přesto, že se jím podle zmíněných autorů může stát úplně kdokoliv. Typické oběti pocházejí podle Říčana z takového rodinného prostředí, kde chyběla rodičovská láska. Nebyly vedeny k samostatnosti, mívaly úzkostnou matku. Martínek tento názor rozšiřuje tvrzením, že takové matky záměrně u dětí ubíjí vlastní aktivitu, nic nesmí a tak se už ani o nic nesnaží. Typická oběť bývá šikanovaná opakovaně. Martínek říká, že takový jedinec vysílá do svého okolí signál slabosti. Oběť bývá osamělá, nemá kamarády a mívá nízké sebevědomí. Říčan říká, že k typickým povahovým vlastnostem oběti patří plachost a citlivost. Gajdošová a Herényiová popisují varovné příznaky, charakterizující šikanovaného žáka velmi podobně jako Martínek. Oběť nemá kamarády a ve škole bývá osamocena. Je smutná a zaražená, neúčastní se hodin tělocviku, zhoršuje se jí prospěch, nemá o nic zájem. Před odchodem do školy trpí bolestí hlavy nebo jiných částí těla. Bývá často nemocná a neustále chodí k lékaři, do třídy přichází s učitelem a o přestávce se pohybuje v okolí sborovny. Spolužáci se jí smějí, ponižují ji před tabulí. Domů chodí hladová, vymýšlí si jak vysvětlit modřiny, popáleniny. Bojí se školy a vyžaduje, aby pro ni ke škole chodili rodiče. V některých případech začne sama šikanovat sourozence, ztrácí peníze

a jiné osobní věci. Rodiče vidí, že ji něco trápí, ona se však se svým problémem nedokáže svěřit. Kolář tvrdí, že postižený neumí skrývat strach a propadá panice, čímž přitahuje pozornost agresorů. Mezi vrstevníky se špatně zařazuje a stává se z něj tzv. outsider třídy. Násilí odmítá, takže i oběti, které jsou jinak fyzicky silné a zdatné, zaskočí jakýkoliv náznak agrese, nebo měření sil. Dále upozorňuje, že agresory přitahují jedinci se specifickými poruchami učení jako je dyslexie. Dítě sociálně znevýhodněné se v dnešní době stává častou příčinou šikany. Předem znevýhodnění jsou ti, kteří se oblékají nemoderně a nepoužívají současné technologie. Tento faktor je v dnešní době zvlášť patrný.

Martínek popisuje jiný typ oběti – učitelské dítě. Z názvu je patrné, že se jedná o dítě učitele. Zmíněná oběť trpí jak ze strany svých spolužáků, tak ze strany rodiče – učitele. Ten je o chování i prospěchu svého dítěte informován ihned pedagogickým sborem, jindy samotnými žáky školy. Na druhé straně spolužáci předpokládají, že je potomek učitelem - rodičem včas informován o tom, kdy se bude psát test, co v něm bude, kdo bude zkoušen. Nevěří, že žák nemá ve škole výhody jak od svého rodiče, tak od ostatních učitelů a od vedení školy. Avšak rodič – učitel bývá na své dítě obvykle přísnější než na ostatní děti.

Říčan hovoří o zvláštním druhu oběti. Takový žák „Provokuje agresi svým útočným chováním, kterým ostatní děti dráždí. Jde o dorážení na ostatní, kteří mohou být i fyzicky zdatnější nebo starší.“⁵⁶ Pro učitele i psychology je těžké těmto dětem porozumět. Říčan se dále zabývá vztahem agresora a oběti. Ten se v průběhu šikanování vyvíjí a může nabýt velké citové intenzity. Šikanovaný bývá zcela závislý na šikanujícím a identifikuje se s ním. Nabude přesvědčení, že si takové jednání zaslouží. Takový vztah je podobný vztahu mezi krutým rodičem a malým dítětem, jež je v tomto vztahu zcela závislé a

56 Srov. Říčan, P. (1995): *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 35-37

vinu za týrání připisuje sobě, říká, že si takové jednání zaslouží. Říčan dále upozorňuje, že i agresor může svou oběť podivně, ale silně milovat, neboť mu její týrání poskytuje zvláštní sadistické uspokojení. V mírnějším stupni jsou tyto vztahy známé v různých mládežnických partách. Není výjimkou, když oběť sama ve spolupráci se svým agresorem krutě šikanuje jiné spolužáky nebo mladší děti.

2.14 Pedagog a šikana

Kolář i Říčan považují osobnost učitele ve škole za důležitý faktor při řešení šikany. Takové, kteří o šikaně ochotně hovoří, hodnotí pozitivně. Podle Říčana však často zaujímají k šikaně lhostejný a vyhýbavý postoj. Dokonce ji mohou nevědomky podporovat. Podle Koláře může mít i učitel shodnou motivaci s agresorem, když volí své povolání z podivných důvodů. Tito učitelé mají touhu po moci, chtějí žáky ovládat a manipulovat s nimi a cítit se nadřazení. Děti nechávají, ať si vzniklé problémy vyřeší samy. Říčan mluví o skryté sympatii s agresory, dokonce se zabývá i učitelovým obdivem k násilí. Podle Koláře učitel šikanu nepřímou podporuje i v případě, kdy je sám nevyzrálý, není schopen ve třídě vytvořit atmosféru soucitu, porozumění, přátelství. Učitelé často sami vnímají oběť jako nesympatického a problémového žáka. „Bezděčně nebo i vědomě může učitel sdílet averzi a pohrdání dětského kolektivu k obětem, snaží se dětem zavděčit a nedokáže tento svůj postoj korigovat.“⁵⁷

Říčan a Janošová nabádají před jakýmkoli kritizováním ostrakizovaného žáka, i když může být oprávněné. V žádném případě jej pedagog nesmí ani zlehčovat. Učitel rozhodně není v jednoduché situaci. Metodický pokyn MŠMT o šikaně ukládá učiteli povinnost tento problém vyřešit, jinak může být

57 Říčan, P., Janošová, P. (2010): *Jak na šikanu*. Praha: Grada Publishing, 67

potrestán. Definice šikany je ale ve výše uvedeném pokynu poměrně široká, není jednoduché vyřešit problémy, které v reálném životě nastávají.

2.15 Následky šikanování

Weber se v knize *Všeobecná morální teologie* věnuje následkům jednání. Říká, že za étosem moudrosti stojí zdar lidského života. Jako cíl vidí harmonický a šťastný lidský život. „Doporučuje se takové jednání, kdy lze očekávat dobré následky, zatímco poukazem na negativní výsledek nějakého jednání se od něho odrazuje.“⁵⁸

Šikanování má bezesporu dopad na celou sociální skupinu. Kolář říká, že destruktivní účinky jsou čtyři:

- Fixování antisociálních postojů u agresorů

Tento důsledek a účinek na iniciátory a aktivní účastníky šikany je poněkud jiný než v předcházejícím případě, ovšem Kolář jej označuje za velmi vážný. Nedostatek duchovních a mravních hodnot se prohlubuje a agresor si tímto patologickým jednáním pouze upevňuje antisociální postoje. Nikdo mu nedal jasně najevo, co nesmí dělat, co je chráněnou sférou druhého člověka. Zejména ve skupinách ve výchovných ústavech je důležité šikanu odhalovat, preventivně na klienty působit, jelikož účinek a pobyt v těchto zařízeních má naopak jejich antisociální chování (se kterým do zařízení přichází, jak je již v předchozích kapitolách uvedeno) eliminovat. Nemělo by tedy být pro šikanu nastaveno klima, aby se charaktery klientů nadále nedeformovaly. Train zde zmiňuje fakt, že budoucnost agresorů není nikterak pozitivní. Z deseti šikanujících chlapců se v budoucnu stává 6

58 Weber, H. (1998): *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, Vyšehrad, 45

agresivních násilníků a zločinců. Takové názory potvrzují i kanadští autoři Aluede, Adeleke, Omoike, Afen-Akpaída, kteří tvrdí, že u žáků, kteří šikanují své oběti, je velká pravděpodobnost, že i v budoucnu budou mít problémy s překračováním zákona. Agresoři, kteří byli výše zmíněnými autory sledováni, se dopustili v dospělosti následných trestných činů: vykrádání obchodů, obchod s drogami a vandalismus.

- Ztráta iluzí o společnosti u ostatních členů skupiny

Pasivní účastníci ztrácí jakékoliv iluze o společnosti, ve které se pohybují. Nevěří, že je možno nastolit nějakou spravedlnost. Vidí, že jakékoliv dodržování zásad a zákonů se mívá účinkem. Tito účastníci poté přistupují k násilí stejně i ve svém dalším působení.

- Snížený efekt pedagogického působení u skupiny jako celku

Podle Koláře je v sociální skupině zasažené virem šikanování velmi nízká možnost pedagogů působit na děti výchovně či pedagogicky. Tato skupina ztrácí svoji výchovnou funkci, kterou je možno vidět v normální zdravé skupině.

- Poškození fyzického a psychického zdraví obětí

Nejhorší dopad má šikanování bezesporu na oběť. Dochází k poškození tělesného a psychického zdraví a v nejhorším případě bývá ohrožen i život oběti. „Není poškozena pouze útokem pachatele, ale také sociálními důsledky této situace: prisouzením nové role a z ní vyplývající změny společenské prestiže i mezilidských vztahů a chování ostatních lidí.“⁵⁹ Podle Lovasové patří k psychickým následkům oběti frustrace sociálních potřeb, neschopnost navazovat jakékoliv vztahy,

59 Vágnerová, M. (2004): *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 833

zhoršený vztah k lidem a škole. Oběť žije v trvalém strachu a napětí, je smutná, projevuje se nízkým sebevědomím a nemívá dobrou náladu. Pokud je šikana pokročilejšího rázu, je možno u oběti vyzorovat zvýšenou únavu a poruchy spánku. Obvykle nemívá úspěch v pracovním ani soukromém životě. „Typické je, že jedinec v minulosti vystavený šikaně neusiluje o lepší společenskou pozici, nýbrž má tendenci stát se outsiderem ve všech skupinách i tam, kde se již nešikanuje.“⁶⁰ Nejvíce však bývají postiženy oběti. Nejtragičtější dopad má však na oběti čtvrtého a pátého stupně. Kolář říká, že následky mají celoživotní charakter a dotýkají se celé osobnosti. U šikanování žáků počátečních stadií – prvního, druhého a třetího stupně - by se mohlo mylně zdát, že následky nejsou tak velké. Opak je ale podle Koláře pravdou. Vztah takových žáků ke škole bývá negativní a jsou vystaveni dlouhodobé frustraci. To, jak Kolář popisuje, „...pozvolna, ale jistě narušuje osobnostní vývoj oběti.“ Může se objevit neuróza a psychosomatické obtíže. Podle Lovasové dochází v důsledku přítomnosti stresových hormonů v krvi k vysokému krevnímu tlaku, a tím ke vzniku kardiovaskulárních onemocnění. Kolář detailně vystihuje poruchy v sociální a osobnostní adaptaci, ke které u zmiňovaných osob v souvislosti se šikanováním dochází. Můžeme tedy pozorovat:

Nepozornost při vyučování,
Zhoršení prospěchu,
Tendence k nadměrné omluvené absenci (únik do nemoci),
Tendence k záškoláctví
Poruchy sebehodnocení a narušené, negativní sebepojetí,
Celková nejistota a stále přítomný strach

60 Lovasová, L. (2006): *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 15

U dlouhodobých šikan v důsledku strachu o život nastupuje panická hrůza ze zabití. U obětí se již záhy objevují následky psychosomatického rázu jako nevolnosti, poruchy spánku. Výjimkou nejsou ani astmatické záchvaty. Někteří postižení nejsou schopni pokračovat ve studiu ani po přeřazení na jinou školu. Průvodním jevem je těžká porucha sebehodnocení a sebepoškozovací tendence. V případech, kdy dojde k fyzickým zraněním při šikanování, se může zdát, že se poškozený rychle zotavil. Nikl říká, že často dochází k situaci, kdy si oběť začne uvědomovat, že s ní opravdu není něco v pořádku, a dochází k přesvědčení, že si za takové chování opravdu může sama a že si špatné jednání vlastně zaslouhuje. Nikl tento stav nazývá kumulovaný či sekundární efekt. Podle Koláře jde ale pouze o zdání, které bývá falešné. Při jakémkoliv selhání se rána znovu otevře, postižený začne trpět depresemi a mívá sebevražedné sklony. Autor dále říká, že je též velmi obtížné se k takovým obětem nějak přiblížit. Potřebují pomoc, jsou ale uzavřené a bývá obtížné až nemožné je získat pro jakoukoliv spolupráci. Bolestným zjištěním se stal i fakt, že postižení bývají i po přeřazení na jinou školu opět vtaženy do procesu šikanování jako oběti. Vše se začíná opakovat. „Pozdní následky nejbrutálnějších šikan se podobají syndromu vyhlazovacích táborů. Jejich hlavní znaky jsou nápadně podobné: chronické depresivní stavy, sebedestruktivita, poruchy přizpůsobivosti a narušený vývoj osobnosti.“⁶¹ Oběti šikany jsou následkem krutého zacházení postiženi na celý život. Následky jsou nesrovnatelně větší než u celé výchovné skupiny. Jsou úměrné síle a stupni šikany a také míře obranyschopnosti proti šikaně. E. Field říká, že o tom, jaké budou následky, rozhoduje psychická stránka oběti, styl agresora, způsob, jakým se rodiče a učitelé zachovali. Všechny druhy mohou dítě zranit. Autorka dělí oběti podle způsobu, jakým jim bylo ublíženo.

61 Srov. Kolář, M. (2001): *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 101-103

V případě fyzické šikany jsou následkem řezné rány, škrábance, modřiny, bolesti hlavy, zad, břicha, pomočování, únik stolice, vypadávání vlasů, problémy s pletí, špatný spánek, noční můry, nechutenství, bledý nervózní vzhled, hrbení, špatné držení těla, a v důsledku neustálého stresu je organismus nedostatečně odolný vůči virům, tudíž dochází k větší nemocnosti u obětí.

Intelektuální následky s sebou nesou zhoršení soustředění, absenci motivace soustředění na učení a vyhýbání se mimoškolním činnostem. Jedinec zůstává pozadu a do školy chodí nepravidelně. Typické je i to, že oběť v kolektivu nepřispívá do diskusí, neklade otázky, nestěžuje si a její prospěch se zhoršuje

Sociální důsledky omezují rozvoj sociálních schopností. Žák se objevuje neustále v přítomnosti jediného kamaráda a ve skupince tzv. oblíbených. Tvoří ocásek, ke kterému se zmíněné společenství nechová dobře. Pro oběť je ovšem lepší být součástí skupiny oblíbených, než být spojován s jinými sociálně vyřazenými dětmi, které jsou na tzv. třídním chvostu v důsledku dobrého prospěchu nebo oblíbenosti u pedagogů. Takové dítě bývá jako poslední vybrané do týmů při sportovních hrách. Jeho společenský život je chudý, není zváno ke kamarádům. Tráví čas většinou doma, kde se cítí bezpečně.

Dopad na sebevědomí je taktéž obrovský. Agresoři nemají problém najít potencionální oběť, která přímo ze sebe vyzáruje, že se nemá ráda. Šikanující pak k takovým přistupují stylem, že když se oběť sama nemá ráda, není důvod, aby ji měl rád někdo jiný. Oběti obviňují samy sebe za to, že se šikaně nedokážou bránit, tak jak to dovedou ostatní. Opovrhují samy sebou a odmítají nejen ostatní, ale i sebe. Jsou osamělé.

Důsledky citové a psychologické se projevují tím, že je dítě úzkostné, což mu znemožňuje navazovat přátelské vztahy. Bývá rozzlobené, jak s ním ostatní jednají, a zoufalé. Organismus tak přepne do režimu přežití. Instinkty

slouží k vlastní ochraně. Neví, co má s popsanou situací dělat, tak raději nedělá nic. Následky mohou přetrvávat do dospělosti.

Důsledkem dlouhodobých psychologických následků je odmítání školy a školní fobie, stydlivost a sociální fobie, posttraumatická stresová porucha, deprese, sebevražedné sklony, sebevražda a vražda, kdy žák zaútočí na učitele tyranizujícího spolužáka a nakonec otočí zbraň proti sobě. Výše uvedené potvrzuje i Rigby.

Podle Traina jsou dospělí, kteří byli obětmi šikany v dětství často poznamenáni takto. Ženy nejsou schopné nikomu věřit a mají strach z úspěchu i nových situací. Muži mívají tytéž problémy, jsou nekomunikativní a stávají se z nich samotáři. Také stejně jako výše uvedení autoři varuje Train před sebevražednými sklony. Peschke však vnímá sebevraždu jako zbabělý únik od povinností člověka.

2.16 Šikana z pohledu trestního práva

Agresivní chování je útok na život jako takový. O tomto právu hovoří ve *Všeobecné morální teologii* Weber. Zdůrazňuje tento životní nárok jako jeden ze základních lidských práv vůbec. Trestní právo však šikanu jako takovou ještě nepostihuje. Ta může být považována pouze za přestupek. „Šikana sama o sobě není ještě protiprávním jednáním, z hlediska zákona se často vlastně nestalo nic závažného.“⁶² Z pohledu trestního zákona „...může šikanování žáků naplňovat skutkovou podstatu některých trestních činů (zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů)“⁶³. K takovým činům patří: trestný čin omezování osobní svobody, trestný čin vydírání, trestný čin vzbuzení

62 Vágnerová, K. (2009): *Minimalizace šikany. Praktické rady pro rodiče*. Praha: Portál, 113

63 Skácelová, L. (2011): *Šikana a legislativa*. Dostupné z: http://www.odrogach.cz/skola/sikana-a-nasili/sikana-a-legislativa.html?section_id=32 Cit. 4.2.2012

důvodné obavy, trestný čin loupeže, trestný čin znásilnění, trestný čin pohlavního zneužívání, trestný čin kuplířství, trestný čin ublížení na zdraví, trestný čin poškozování cizí věci, trestný čin násilí proti skupině a proti jednotlivci. Česká republika se řídí Úmluvou o právech dítěte, která dětem zaručuje bezpečí i ve vzdělávacích zařízeních. Agresor svým chováním nejenže jedná proti této úmluvě, ale také porušuje právní řád České republiky. Trestně odpovědný je mladistvý, který dosáhl patnácti let. Pokud je vinný, bývá často přeřazen pod ochrannou výchovu do příslušného ústavu. Jiný případ nastává, pokud žák, student dosáhl plnoletosti, tedy osmnácti let věku. V tomto případě je bez výjimek posuzován podle trestního zákona. Sazby trestů odnětí svobody, které udává zákon, se mladistvým snižují na polovinu, přičemž spodní hranice nesmí přesáhnout jeden rok a vrchní pět let odnětí svobody. Pouze ve výjimečných případech může být mladistvému uloženo až deset let. „Pro mladší věkovou kategorii se zřizuje zvláštní typ nebo zvláštní oddělení věznice pro mladistvé členěné do čtyř výše uvedených typů, kam se umístí odsouzení, kteří ve výkonu trestu nedovršili osmnáctý rok svého věku, nebo o kterých tak rozhodl soud. Vězení pro mladistvé nemusí být přísnější než tzv. pasťák.“⁶⁴ Kolář upozorňuje, že mladistvým mohou být kromě nápravné výchovy uloženy i jiné druhy trestů. V takovém případě hovoří o peněžitém trestu, je-li osoba výdělečně činná, obecně prospěšných prací, vyhoštění, atd. Trestní odpovědnost nenastává pouze u osoby, která je duševně nemocná a není schopná rozpoznat, že působí škodu. Aby byla šikana právně postižitelná, musí vykazovat určité níže popsané znaky. Je důležité, aby si pedagogové trestných činů žáků všimli a přivolali policii v případě, že agresorovo jednání tyto znaky vykazuje. Vacek se zmiňuje o povinnosti učitelů řešit šikanu. Pokud se zjistí, že tak neučinili, ač o situaci ve škole věděli, jsou trestáni podle pracovněprávních předpisů vedením školy. „Ve zvlášť závažných případech

64 Bendl, S. (2004): *Neukázněný žák*. Praha: ISV, 75

pak může být odpovědný pedagogický pracovník i trestně stíhán.⁶⁵ Tak například pokud agresor způsobil oběti ublížení na zdraví a pedagog bez závažného důvodu nezasáhl, může být sám postihnut za nedbalostní trestný čin ublížení na zdraví podle paragrafu 147 nebo 148 trestního zákona. Podle Koláře však může policie označit za trestně postižitelné i jiné než výše uvedené rysy šikany. Vacek rovněž upozorňuje na povinnost učitelů oznámit vše příslušným orgánům. Nutnost takového jednání řeší i Metodický pokyn MŠMT. Za tento trestný čin nejsou trestáni vždy jen agresori, ale mohou jimi být podle Koláře i rodiče, pokud své potomky vydali v nebezpečí zpustnutí. „Dochází-li k šikanování dětí v průběhu vyučování, nese plnou odpovědnost za vzniklou újmu školské zařízení.“⁶⁶ V takovém případě mají rodiče právo požadovat po škole náhradu škody v případech poškození věcí, zdraví, ale také v případě absence v zaměstnání kvůli hlídání dítěte. Podání trestního oznámení a důsledné řešení problému může být alarmující a odstrašující příklad pro další potenciální agresory. Zákon postihuje níže uvedené rysy šikany (výčet však není kompletní a škála trestných činů může být daleko širší):

- Omezování osobní svobody – bránění užívání osobní svobody (zavírání oběti, přivazování, omezování jejího pohybu).
- Vydírání – oběť je nucena do aktivity pod pohrůžkou násilí či jinou závažnou újmou na zdraví či psychice.
- Loupež – užití násilí v souvislosti se získáním věci oběti. Nezáleží na hodnotě daného předmětu.
- Znásilnění, pohlavní zneužití ale také nabízení úplaty za pohlavní styk nebo pouhé obnažení.
- Ublížení na zdraví – šikanující jednání má za následky zdravotní

65 Vacek, J. (2010): Šikana ve škole a trestní právo. *Závislosti a my*, č.11, 29

66 Kolář, M. (2001): *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 217

komplikace oběti.

- Poškození cizí věci – při atacích šikany jsou poškozeny osobní hmotné věci oběti.

2.17 Prevence výskytu šikany

Neoddělitelnou součástí široké problematiky šikany je její prevence. Důležitá je její primární i sekundární část, jak ji označuje Kolář. Za primární prevenci je považováno takové jednání, které zabrání jejímu výskytu. Sekundárním protiopatřením je myšlen soubor jevů, který zabrání dalšímu šikanování ve skupině, v níž se již objevila. Gajdošová a Herényiová říkají, že úkolem učitelů a pedagogů je vytvořit ve škole takové podmínky, které zabrání vzniku sociopatologických jevů nebo je budou eliminovat. Mezi tyto jevy řadí právě agresivitu a šikanu. Odborná veřejnost, státní i nestátní instituce jsou v současnosti aktivním tvůrcem komplexního souboru preventivních opatření, které mají vést k eliminaci nemoci šikanování.

Lovasová tvrdí že „Řešení, které by vedlo k celospolečenskému vymýcení šikany, je velmi komplikované a dlouhodobé.“⁶⁷ S tímto je třeba počítat a nečekat, že je na školách vymýcena jednou provždy nějakým jediným definitivním opatřením. Důležitým elementem v prevenci je školské zařízení, jeho management a jeho celkové klima, střízlivý pohled na šikanu a možnost připuštění výskytu tohoto nežádoucího jevu právě v jejich instituci. Stejný názor zastává i T. Field na anglických webových stránkách o šikaně. Dalším pilířem je dostatečné vzdělání pedagogických pracovníků a metodická podpora. Třetím bodem, který doplňuje výše zmíněné, je pedagog, vychovatel, který je se skupinou v každodenním styku a účastní se většiny interakcí. Jedlička a Kořa tvrdí, že v oblasti prevence je nutné dohlédnout na žáky, na

67 Lovasová, L. (2006): *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 19

kteřé učitel přeneše část své zodpovědnosti. Vybraní žáci mají za úkol zajistit pořádek ve škole nějakým způsobem. Podle Bourcet a Gravillonové je dodržování zákonů, vnitřních předpisů a pravidel záležitostí ředitelů a pedagogů. Nikl v časopise *České vězeňství* apeluje na pedagogy, aby zajistili správné fungování třídních samospráv a se svými svěřenci pracovali důsledně. E. Field si pokládá otázku, co má dělat škola k zajištění prevence a odpovídá, že by škola měla šikany považovat za porušení lidských práv oběti, útočníka, svědků, rodičů i dětí. Její primární povinností je řešit všechny formy násilí. Mnohé školy však řeší situaci tak, že jeden vyhrává a druhý prohrává. Školskému zařízení je doporučeno sloučit etické, společenské a právní závazky pro omezení šikany a podpořit je finančními i personálními zdroji. E. Field tvrdí, že zaujala-li škola výše zmíněný přístup, výskyt šikany klesl. Školským zařízením dále radí vytvořit takové prostředí, kde budou děti motivované, veselé a bezpečné. Jako hlavní zásady pro zmíněný cíl ukazuje na odhodlanost a spolupráci. Varuje před potlačováním šikany bez její předem propracované struktury, dále před jejím popíráním a nespravedlností při jejím řešení. Autorka si pokládá novou otázku na postup školských zařízení k omezení šikany. Říká, že je nezbytné vytvořit konkrétní celoškolskou strategii. Zdůrazňuje nutnost smíření se s faktem, že šikana prostě existuje, a připustit ji. Po tomto důležitém kroku je potřeba vytvořit takový kázeňský řád, který udává jasná pravidla každého člena školy. Ve zmíněném řádu jasně definovat činy, které se budou posuzovat jako šikana a způsob, jakým se budou řešit následky. Níže uvádí tři aspekty, které by se kvůli úspěšné prevenci měly dodržovat.

- Do programu se musí zapojit celá škola, tedy rodiče, zřizovatel školy, ředitel, pedagogové a žáci. Je potřebné, aby v dnešní době bylo do tohoto řádu zaneseno i šikanování prostřednictvím internetu a mobilních telefonů, tzv. kyberšikana, o které se hovoří v první části této

práce.

- Pedagogové se mají snažit změnit kulturu chování na škole. Vzbuzovat respekt k sobě navzájem, nikoliv o něm pouze hovořit. Výše zmíněné se má projevat v každodenním stylu života školy.
- K prevenci výskytu a snižování šikany nejsou vybízeni pouze pedagogičtí pracovníci, ale i pomocný personál školy jako kuchařky, školník, uklízečka či jiní pracovníci mající pracovní právní vztah ke škole.

E. Field ve své knize *Blocking: Six secrets to help children deal with teasing and bullying* zmiňuje dvanáct níže uvedených bodů prevence šikany.

- Vytvořte tým – autorka upozorňuje, že se osazenstvo školy často střídá, proto není možné svěřit prevenci a řešení jedinému, byť velice schopnému, učiteli. Vedení školy má vytvořit tým několika lidí. Součástí by neměli být pouze učitelé, ale také rodiče, studenti, pomocný a administrativní personál školy. Důležitými členy má být školní psycholog, výchovný poradce, sociální pracovník a kaplan. Pokud není na škole zaměstnán psycholog, je vhodné zapojit externího z pedagogicko-psychologické poradny. Úkolem týmu má být neustálé prověřování situace o přítomnosti šikanování ve škole a zjišťování jejího stupně. Skupina se má scházet s kolegy a odborníky a vytvářet diskuzní kroužky se žáky. Autorka říká, že pokud se vytvoří tým, je jisté, že se jednotliví členové budou měnit, ale jejich cíle a záměry budou pořád stejné. Asi jednou ročně má skupina posoudit, zda je účinnost programu na dobré úrovni.
- Vyšetřujte šikanu – oběť šikany je nutné brát vážně v každém případě.

Jednorázová šikana může být dítětem vnímána stejně traumaticky jako šikana opakovaná a stupňující se. Šikanovaného je nezbytné vyslechnout a zajistit mu takový pocit bezpečí, aby se nemuselo obávat odvetu a pokud by k ní došlo, nebát se ji znovu ohlásit. E. Field pracovní skupině doporučuje prošetřovat všechny případy šikany, zajistit účastníky, zjistit frekvenci, její míru a místa, kde k tomuto nežádoucímu jevu dochází, posuzovat, zda byly kroky řešení úspěšné nebo ne, zjistit, zda je potřeba přizvat rodiče, žáky, ředitele, odhalit v systému školy dysfunkce, které jsou živnou půdou pro šikanu, vytvořit si způsob průzkumu situace ve škole, zvolit i jiné metody nahlašování šikany, jako je např. umístění schránky důvěry, e-mailové nebo telefonické spojení na pedagoga. Je nutné dávat pozor na křivá obvinění nepohodlného.

- Pěstujte vztahy s veřejností – Školské zařízení je vybízeno dávat svůj postoj k šikaně najevo prostřednictvím výročních zpráv, školních zpravodajů, webových stránek, přednášek, školního shromáždění, nálepek, zapojení známých osobností, školení atd.
- Rozšiřte vzdělávací programy - Školy by měly vytvořit takové programy proti šikaně, které odpovídají potřebám věkových skupin. Jejich úkolem je vytvářet programy, kam budou přizváni rodiče, studenti, personál i ředitel školy.
- Zlepšete fyzické prostředí – E. Field vyzývá k zesílení dozoru v místech, která pro výskyt šikany vybízejí. Nebezpečná místa by měla zmapovat školní skupina pověřená prevencí a řešením šikany. V těchto místech má být zesílen dozor. Není-li možné dozor zajistit, je dobré

nainstalovat alespoň bezpečnostní kamery. Prostředí, ve kterém se žáci pohybují, má v dětech vzbuzovat motivaci ke studiu a tvůrčí činnosti, nikoliv k šikanování nebo jiným nebezpečným praktikám a hazardům. Vedení školy se má zamyslet, jak žáky motivovat a oceňovat.

- Vypracujte postupy krizového řízení – Jakmile se šikana objeví, má škola ihned zasáhnout a problém řešit. Tím se posílí vědomí, že je takové chování na škole nepřipustné. Jak již bylo zmíněno výše, podle předem daného kázeňského řádu mají být žáci předem srozuměni s následky agresivního chování. Někdy je nutné přistoupit k opatření vyloučení žáka ze školy.
- Nabídněte v rámci školy individuální pomoc. Rodiče i žáci mají vědět, kdo je v týmu, který se řešením a prevencí šikany zabývá, jak a kdy se na něj obrátit. Psychologové a výchovní poradci pracující ve skupině, mají být ochotni pomoci obětem vyrovnat se s následky šikany. Jejich úkolem je současně podporovat napraveného agresora, aby se po svém činu dokázal navrátit do školního prostředí a motivovat na cestě nápravy. Uvědomí-li si agresor v plné šíři své počínání a začne-li jej litovat, mělo by mu být odpuštěno. Otázku jak porozumět odpouštění ve výchově se zabýval Matějček. “Jen odpuštění prožité viny je mocným výchovným prostředkem.“ I přesto ale na dalších řádcích varuje před úplným odpuštěním. Tvrdí, že neodpuštěním dochází k nevhodnému, necitelnému a nelidskému jednání. Naproti tomu odpuštěním všeho se dosáhne ztráty autority. Proto nabádá volit zlatou střední cestu. E. Field v rámci péče o agresory dále zastává názor, že je činnost vedoucí k nápravě agresorů více než nutná, neboť se zmíněný může v budoucnu se školským zařízením soudit za dobírání se stále

horších morálních výsledků a obvinít školu, že se vhodně nepostarala o jeho nápravu. Autorka knihy *Bully Blocking: Six secrets to help children deal with teasing and bullying* také tvrdí, že na některých školách je možno v rámci následné péče o oběť a agresora zapojit pomocný personál. Ti často poslouží výše jmenovaným stejně dobře, jako odborný pedagogický nebo psychologický zaměstnanec.

- Doporučení k externímu poradenství – je-li oběť šikanováním frustrována natolik, že upadne do silných depresí, nedokáže jí patrně pomoci sebelepší tým školních poradců, odborníků a psychologů. Stejně frustrován může být i agresor, uvědomí-li si svůj negativní čin. Nezbyvá, než najít vhodnou pedagogicko-psychologickou poradnu a dítě do takového zařízení odeslat. Autorka zmíněné knihy říká, že vypořádání se s šikanováním netrvá příliš dlouho a oběti i agresori potřebují v průměru čtyři až osm „sezení“ se zkušeným psychologem. V rámci uzdravování je nezbytné zapojit i rodiče. „Sezení“ s obětí se zaměřuje na posilování sebevědomí. Dítě dostává domácí úkoly a nacvičuje si s psychologem obranné a asertivní chování. Jakmile se začne cítit dobře, začíná se učit novým dovednostem k tomu, aby v sociální skupině přežil. Učí se vytvářet stabilní skupinku, ve které si bude hledat pomoc. M. Vágnerová však řeší v knize *Psychologie osobnosti* situaci, kdy posouvání vlastního sebehodnocení směrem nahoru může vést oběť k neuroticismu. Je to způsobeno tím, že si jedinec uvědomuje aktuální stav vlastní osobnosti oproti vytouženému a není schopen se k ideálnímu stavu přiblížit. Je tedy záležitostí pedagogů napomoci oběti se k ideálu v rámci možností přiblížit.
- Vyhodnocujte - školy mají hodnotit svoje programy a strategie v boji

proti šikaně a ujist'ovat se, že míra těchto negativních atributů klesá.

Všechna výše uvedená opatření zmiňuje i *Metodický pokyn MŠMT*. Výše uvedené body rozšiřuje ještě o doplňování školní knihovny o tituly, které se zabývají agresivním chováním. Dále vybízí Pedagogická centra k zajišťování příslušných kurzů, která se budou starat o dobře proškolené pedagogy. K těmto opatřením se přiklání i kanadští autoři zabývající se šikanou Aluede, Adeleke, Omoike, Afen-Akpaída.

Prevenčí šikany se zabývá i Řičan. Apeluje na vzájemnou solidaritu pedagogů a ředitele. Stejně jako E. Field vybízí k dobré organizaci a hustotě dozoru na místech, která vybízí k šikanování. Dle jeho názoru nabízí toto opatření jednoduchý a účinný preventivní prostředek proti šikaně. Vybízí pedagogy, aby nestáli nečinně v koutě. Školní řád má žákům zakazovat přístup do některých míst školy a zakazovat fyzické násilí, přičemž šikana nemusí být doslovně zmíněna. Autor knihy *Jak na šikanu* poukazuje na vhodné praktiky ze zahraničí, kdy jsou slušní starší žáci pověřeni hlídáním mladších žáků během poledních přestávek. Řičan také apeluje na zavedení bezpečnostních videokamer stejně jako E. Field. Etická výchova má dětem vštěpovat základní hodnoty jako jsou úcta ke každé lidské bytosti, solidarita, soucit, obětavost. Nemůžeme ale pominout osobní příklad učitelů „Pro prevenci šikany je velmi významná myšlenka úcty ke každé lidské bytosti.“⁶⁸ Autor také nabádá k informování o výskytu, projevech a řešení šikany již při nástupu do prvního ročníku. Říká, že je vhodné sledovat potencionální oběti. Vybízí především k zaměření se na bývalé oběti šikany. Tento názor zastává i Kyriacou.

Řičan se ve své knize *Jak na šikanu* mimo jiné zabývá zřízením občanského sdružení rodičů, které má být rovnocenným partnerem vedení školy. Takové opatření slouží k prospěchu celého zařízení a hlavně žáků. Dále

68 Řičan, P. - Janošová, P. (2010): *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 112

se obrací k třídním učitelům s doporučením, aby vykonávali prevenci na úrovni jednotlivců a jednotlivých tříd. Ta má vypadat následovně. Asi jednou ročně žáci vyplní anonymní dotazník zjišťující, jak je třída zamořena šikanou. Rigby si však pokládá otázku, zda je vůbec možné z dotazníkového šetření vyvodit nějaké závěry. Dle jeho názoru jsou výsledky takových vyplňování žáky často zkreslené v důsledku situace a stupně zamoření šikanou. Říčan i Kolář však dále doporučují následně sepsat tzv. chartu třídy proti šikanování s následujícím postupem. Prvně pedagog prodiskutuje se žáky vztah učitele k žákům, žáků k učitelům a žáků mezi sebou. Ti si sami pravidla a požadavky naformulují, z těch vyberou hlavní myšlenky a ty pak sepíší do výše zmíněné charty třídy. Tu je vhodné umístit někam, kde ji budou mít žáci stále na očích – nástěnka ve třídě, zeď aj. Stejný názor jako Říčan má i Kolář. Děti se mají se třídním učitelem scházet přibližně jednou týdně a pravidelně. Setkání se má odehrávat v kruhu, neboť jak autor říká, vytvoří se tím společenství a spojení mezi účastníky. V nastolené atmosféře zúčastnění řeší problémy, konflikty a vše, co je považováno za důležité. Není jednoduché, aby třídní učitel vytvořil atmosféru, kde se každý cítí dobře, ale je to podle autora žádoucí. Žák má mít pocit, že má ve třídě své místo a že je partnerem třídního učitele. Dalším bodem prevence jsou pravidelné individuální rozhovory se všemi žáky - třídní učitel si zve každý týden jednoho žáka a zajímá se o jeho vnitřní svět, jeho problémy, radosti i starosti. Cílem pedagoga je poznat svého svěřence lépe, porozumět mu a pomáhat řešit jeho problémy. V případě, že se takový žák stane později obětí šikany, nebo začne-li jevit jiné patologické známky svého chování, třídní učitel si jich všimne okamžitě a bude pro něj jednodušší nalézt pro žáka vhodné řešení. Kolář doporučuje pedagogům, jak tomuto negativnímu jevu předcházet. Významným prvkem je vytvořením třídní správy. „Je důležitá pro nastolení ozdravujících změn ve skupinových normách a postojích.

Lze říci, že je protipólem jádra agresorů.⁶⁹ Zmíněné jádro se vytváří ve třetím stádiu zamoření šikanou, spolupracuje a šikanuje. Spoluspráva se aktivně podílí na výuce i při výchově svých vrstevníků a ovlivňování atmosféry třídy. Vytvořit takovou komunitu je pro pedagogy velmi výhodné. Je tak zajištěna vnitřní kontrola třídy, spolupráce s třídním a jeho včasná informovanost. Kolář však vidí, že je problém vytvořit živou a správně fungující spolusprávu. Východiskem má být správný výběr kandidátů, které volí celá třída. Autor doporučuje následný postup. Podle testů diagnostiky je nutné zjistit, deset nejvlivnějších a nejoblíbenějších žáků. Z těch následně vybrat osm dětí. Nezbytně nutné je vyřadit agresory a všechny osoby, které se k nim vážou. Z vybraných osmi kandidátů se prostřednictvím třídního hlasování vybere pět členů spolusprávy. Ti si rozdělí práci a zvolí předsedu ze svého středu. Jejich náplní je scházet se k řešení úkolů. Předseda je mluvčí třídy, pokladník vybírá peníze na společenské akce. Spoluspráva informuje třídního o všech důležitých událostech průběhu týdne, hodnotí situaci a žáky ve třídě. Kolář navrhuje třídním učitelům vytvářet pro žáky vhodná motivační témata dne. Pedagog pokládá žákům otázky, kde navrhnou, co udělat, aby se ve třídě cítili dobře oni i jejich spolužáci. Diskutuje s nimi o problémech ve třídě. Hledání odpovědí může probíhat různými způsoby. Kolář se zmiňuje o využití techniky s herními prvky, dále hovoří o sepsání Charty proti šikanování, jak již bylo zmíněno u Říčana. Tento názor v rámci prevence zastávají i Gajdošová a Herényiová. Třídním učitelům doporučují žáky pozorovat, pravidelně s nimi rozprávět, dávat jim ankety a dotazníky ke zjišťování stavu zamoření šikanou. Dále doporučují pracovat s projektivní technikou. Pedagog je dále vybízen ke sledování postojové stupnice žáků a provádění sociometrie. Takové pozorování má podle autorek umožnit pedagogům a psychologům vhled do systému meziosobních vztahů ve třídě, jaký má který žák vliv na třídu, kdo zůstává

69 Kolář, M. (2011): *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 251

stranou sociální skupiny a kdo pomáhá kolektiv stmelovat. Autorky v prevenci šikany kladou důraz na humanizování školy. Upozorňují, že vzdělávací zařízení nemá pouze klást důraz na vysoké pracovní nasazení dětí, na jejich vědomosti a známky, ale i na rozvoj dobrých společenských vztahů a na sociálně – emoční vývoj osobnosti žáka. Velký důraz je též kladen na různé vhodné formy spolupráce školy a rodiny, což má podle autorek pozitivní vliv na chování dětí a zlepšení vztahů ke škole a dosažení lepších studijních výsledků.

Další typ prevence šikanování předkládá Říčan ve formě víkendového rekreačně – zážitkového pobytu, kam je vhodné vzít i rodiče žáků. Účastníci se lépe poznají a naváží vzájemnou spolupráci. K takovému programu je dobré přizvat nějakého externistu. Říčan tvrdí, že atmosféra, ve které se třída ocitne v průběhu pobytu, ji imunizuje proti šikaně. V případě, že se přeci jen v budoucnu objeví, je nalezení řešení na jednodušší úrovni, než kdyby k takovému bodu prevence v minulosti nedošlo. Všechna výše uvedená řešení zastává i Kolář ve své knize *Nová cesta k řešení šikany*. Tento autor souhlasí s názory na vytvoření dobré pedagogické komunity. Ve škole by měly fungovat parlament, třídní správa, rada školy apod. Stejně jako ostatní autoři vybízí k vytvoření programu proti šikanování, odrazuje ovšem od vytváření tzv. kuchařek, které budou jednotně bez ohledu na konkrétní problémy zahrnovat, co přesně v jaké situaci dělat. Apeluje na zařazení programu proti šikaně do systému školního vzdělávacího programu. Upozorňuje, že do boje proti šikaně musí vyrazit všichni pedagogové školy, nejen jeden. Také apeluje na vytváření dobrých sociálních či kamarádských vztahů. Učitelé na sobě musí být ochotni odborně, osobnostně a morálně pracovat

Čáp a Mareš v knize *Psychologie pro učitele* nepřímo vybízí pedagogy stát se vzorem pro žáky. Ti si podle autorů takové modely vybírají právě v dospělých. „Osobní příklad, vzor, model často působí silněji než slovní

působení, odměny a tresty.⁷⁰ Autoři na dalším místě upozorňují, že děti napodobují své vzory ochotně, rády a bez nucení.

Kolář také zmiňuje fakt, že se šikana v nějaké podobě vyskytuje na každé škole. Učitelé, stejně jako výchovní poradci či metodici školní prevence mají být schopni stupeň konkrétního zamoření šikanou diagnostikovat a úspěšně léčit počáteční stadia. Pedagogové by měli být schopni spolupracovat s odborníky různých státních i nestátních institucí při řešení šikany. Kolář uvádí seznam třinácti klíčových komponentů školního programu proti šikanování

- Zmapování situace – evaluace
- Motivování pedagogů pro změnu
- Společné vzdělávání supervize všech pedagogů
- Užší realizační tým
- Společný postup při řešení šikanování
- Prevence v třídních hodinách
- Prevence ve výuce
- Prevence ve školním životě mimo vyučování
- Ochranný režim
- Spolupráce s rodiči
- Školní poradenské služby
- Spolupráce se specializovaným zařízeními.
- Vztahy se školami v okolí

Říká, že všechny výše uvedené body je nutno zachovat, aby program správně fungoval. Do každého z komponentů je nutno zapracovat speciální prevence šikany.

70 Čáp, J. - Mareš J. (2001): *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 261

Do boje proti šikaně vybízí všechny zaměstnance školy i Kyriacou. Říká, že má ve škole převládat pozitivní duch., neboť jak tvrdí „Žáci si v takovém prostředí lépe uvědomí, jak svým chováním, úmyslným nebo neúmyslným, mohou druhým ublížit, a cítí potřebu chovat se k sobě vzájemně pozitivně.“⁷¹

Dále upozorňuje pedagogy, že si mají dávat pozor na ukvapené závěry a ty nedělat dřív, než vyslechnou všechny zúčastněné. Také apeluje na vytvoření pracovních kroužků, kde se žáci schází kvůli řešení problémů a kde navrhují jejich řešení. V takových seskupeních se má s žáky pracovat podle následného postupu: identifikovat problém; vypracovat analýzu problému; navrhnout řešení; přednést navržené řešení; zhodnotit navržené řešení.

Sledování šikany by mělo obsahovat zprávy od pedagogických i nepedagogických pracovníků. Kyriacou dále apeluje na nastolení smíru mezi obětí a agresorem a vybízí k řešení problému vlastními silami. Stejně jako ostatní autoři hovoří o nutnosti přítomnosti školních psychologů, poradců. Vyzývá k přizvání přímých účastníků šikany a nastolit trénink asertivity pro oběti. Tímto způsobem se naučí reagovat na okolí a získat sílu pro setkání se s tímto nežádoucím jevem v budoucnu.

Bendl souhlasí se vším, co již bylo zmíněno ostatními autory. Značný důraz klade na vytváření poutavého školního programu, aktivizující metody výuky a přitažlivý program neboť, jak se domnívá, šikana vzniká často v důsledku nudy a nedostatku podnětů ve školním prostředí. Děti vybízí, aby se zdržovaly ve skupině, neboť šikaně lépe čelí několik při sobě držících lidí, než jednotlivců. Bendl dále uvádí metodu jak vybavit oběti či potencionální oběti odolností. “Žákům je potřeba poskytnout možnost nácviku konstruktivního zvládání vzájemných konfliktů a nácvik potřebných sociálních dovedností.“⁷² V první fázi je dobré, aby se oběť pokusila agresora ignorovat. Jedná se o

71 Čáp, J. - Mareš J. (2001): *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 261

72 Bendl, S. (2003): *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 103

případ, kdy šikanující napadá šikanovaného pouze slovně. Další možností je vzepření se agresorovi. Níže následují typy her, které mají za cíl vybavit oběť odolností vůči agresivitě.

- Zed' sporů – Hra je určena pro chlapce. Účastníci hry si mají vyzkoušet snášet nadávky a urážky na svou osobu a neoplácet je autorovi. Žáci se rozdělí na dvě skupiny. Jedna začne libovolně nadávat druhé a ta si musí nechat urážky líbit. Poté se role skupin vymění. Po skončení této hry se uskuteční diskuse, jejímž cílem je nalézt odpověď, jak se žáci v roli urážených cítili, když se nesměli žádným způsobem bránit. Bendl však vybízí učitele, aby tuto aktivitu patřičně zvážili. Jedná se o psychicky náročnou hru pro všechny zúčastněné a není zaručeno, že se nezačne ubírat jiným směrem, než bylo zamýšleno. Tato hra může skončit fyzickým napadením obou skupin či se zvrhnout v hromadnou rvačku. Autor se zmiňuje o zkušenosti studentů Pedagogické fakulty, kteří takovou aktivitu osobně vyzkoušeli a přiznali, že pozitivním výsledkem bylo méně nadávek a urážek v praktickém životě na adresu svých vrstevníků, neboť došlo odtabuizování takových výroků, když je mohli v rámci výše uvedené aktivity začít používat.
- Otloukánek – Tato hra je ve svém jádru podobná výše uvedené s tím rozdílem, že napadaný a urážený je jediný žák, který stojí uprostřed skupiny spolužáků. Čelí ostré kritice a urážkám. Jako u výše uvedené aktivity se účastníci hry postupně střídají v roli Otloukánka. Cílem této činnosti je přimět napadaného, aby zůstal v klidu a urážky na svou adresu s klidem zopakoval. „Nejedná se tady o věc pravdy či nepravdy, nejde zde o nějakou oprávněnost nebo neoprávněnost kritiky, nýbrž o to, aby se napadený člověk naučil odstupu od nepříjemné, stresové, zraňující situace.“⁷³ Stejně jako výše uvedená aktivita je na zvážení

73 Bendl, S. (2003): *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 105

konkrétního pedagoga, zda je třída schopna takovou činnost unést a jestli povede k úspěchu a ve třídě se tím něco vyřeší nebo ne. Jako ukončení takových aktivit autor vybízí, aby se závěrem žáci chytli v kruhu kolem ramen a vzájemně se na sebe usmáli.

- Ranní skupinky – Učitelé vytipují děti, které jsou potencionálními oběťmi šikany. Jedná se o jakousi terapeutickou skupinu, která se schází ráno před vyučováním nebo odpoledne po jeho skončení, a to jednou týdně na půl hodiny. Taková setkání mají za úkol rozvinout průbojnost dítěte. Autor uvádí jako vhodné praktikovat hry nazvané „Virvál“ a „Nemohli se k sobě dostat“. Hra „Virvál“ spočívá v tom, že se skupina rozdělí na tři podskupiny. Dvě si stoupnou na protilehlé konce místnosti a třetí doprostřed. Jedna ze skupin má za úkol předat libovolný vzkaz skupině na protilehlém konci, zatímco skupina uprostřed místnosti se snaží předání vzkazu zabránit. Role skupin se postupně mění. Hra „Nemohli se k sobě dostat“ spočívá v tom, že stojí proti sobě dvě skupiny žáků o třech osobách. Dva krajní brání prostředním, aby se k sobě dostali, přičemž oba prostřední dělají co je v jejich silách k vzájemnému přiblížení a přitom vykřikují jméno toho, ke kterému se snaží přiblížit.
- Výchova k násilí - Náplň této činnosti připomíná myšlenku Říčanovy výchovy proti násilí. Na jedné straně zní toto heslo velmi nepedagogicky, na straně druhé jde autorovi o výchovu k použití síly. Dítě se nemá bát ránu dostat, ani přijmout. Cílem je použití síly k dobrému. Autor doporučuje alespoň takový výcvik, kdy každé dítě dosáhne minimální úrovně v síle a nebojácnosti. V případě, že ji samo nepoužije aktivně, posílí se tím alespoň jeho sebevědomí, duševní vyrovnanost a pohoda. Autor odkazuje i na Zdeňka Matějčka, který taktéž doporučuje trénink fyzické síly. Závěrem této části autor rovněž

vyzvedá fakt, že spolu s výchovou k násilí je nezbytně nutné vychovávat děti k empatii, toleranci a ohleduplnosti nejen k lidem, ale i ke zvířatům a celému živému okolí.

- Pěstování sportu – Bendl doporučuje vychovávat děti ke sportu, který je utuží a dodá patřičnou fyzickou sílu. Dále pomůže najít přátele a vyniknout v nějaké oblasti.
- Pohotová zásoba slov (odolnost obětí) – Pedagogové a rodiče by měli pomoci rozvinout a naučit dítě takové slovní zásobě, kterou bude mít potencionální oběť okamžitě po ruce a nebude tak slovními útoky agresora zaskočena. Takové reakce je vhodné zkusit doma před zrcadlem.
- Humor – Dítě by mělo být vedeno k tomu, že je dobré dokázat se zasmát samo sobě. Vidí-li se jako člověka, který je občas směšný, je dle autora těchto aktivit méně pravděpodobné, že se stane terčem šikany.
- Trénink asertivity – Autor jej nedoporučuje pouze šikanovaným dětem, ale také divákům a agresorům. Šikanujícím se jeho prostřednictvím nabízí takové modely k nacvičování jednání, při kterých se umravní pohrublá stránka pro agresory jinak normálního jednání. Bendl však poukazuje na britské psychology autory Parry – Carrington, kteří tvrdí, že dle nejnovějších názorů není příliš vhodné vyčleňovat skupinu obětí a nacvičovat s nimi asertivní jednání, neboť pokud při svém jednání neuspějí ani v modelové situaci, jejich sebevědomí poklesne na velmi nízkou úroveň. Jako vhodnější techniku nabízejí výše uvedení autoři organizování výcviku pro všechny žáky bez rozdílu.

Při popisu Bendlových her byl v bodě 4. zmíněn názor Matějčka, který doporučuje věnovat výchovnou pozornost obětem šikany nejen aktuálním, ale i potencionálním. Říká, že je u dětí třeba od malička rozvíjet družnost a

schopnost komunikovat s vrstevníky, umět se pohádat a následně se usmířit. Oběťmi se stávají právě ti, kteří se nedovedou bránit, vrátit ránu, nebo se při slovním napadení hned rozpláčou. Autor varuje rodiče, kteří razí zásadu, že „slušné dítě se nikdy nepere“ nebo „nesmíš být jako oni!“ Takové děti nepostačí pouze naučit techniku sebeobrany, ale také překonat hluboce vštípené povědomí, že použití násilí je špatné a pokud jej použijí, jsou v každém případě viníky, a to i kdyby jednaly v rámci sebeobrany. Avšak i dítě, které nelze naučit, aby se fyzicky ubránilo, si může aspoň vytrénovat nebo osvojit jiné vlastnosti, kterými vrstevníkům zaimponuje.

2.18 Řešení šikany v rámci školy

Úmluva o právech dítěte hovoří o tom, že mají děti svá práva. České zákony je respektují, proto je potřebné se jimi zabývat. Řešení šikany se podle Lovasové odehrává na dvou úrovních. Na rovině rodiny a školy. Zmíněná autorka se shoduje s ostatními o šikaně píšícími autory, že znalosti problematiky šikanování jsou u učitelů velmi nízké. Ti velmi často na úrovni řešení šikany selhávají. Zjistí-li pedagog přítomnost viru šikanování, je jeho povinností projevit veřejný nesouhlas s takovým jednáním tak, aby ostatní žáci viděli, že takové jednání nemá v demokratické společnosti své místo. Ihned po takovém vystoupení má následovat postih agresora. Lovasová upozorňuje pedagogy, aby před žáky zdůraznili, že odsuzují agresivní chování, nikoliv však agresivní dítě. Důležitým bodem je řešení záležitosti s rodiči oběti i agresora. Rodiče oběti je však třeba varovat před bráním spravedlnosti do vlastních rukou. Problémem bývá podle autorky jednání s rodiči agresorů. Jak již bylo zmíněno v části Příčiny a projevy vzniku šikany, děti často napodobují chování svých rodičů. Je-li dítě – agresor z dobré rodiny, nebývá problém najít s jeho rodiči přiměřené řešení a následný postup. Jsou i rodiny neúplné, nebo dokonce agresor rodinu nemá. V takovém případě zastupuje rodiče učitel, který

se má postarat o orientaci agresivních sklonů správným směrem. Jako příklad uvádí autorka zapojení šikanujícího jedince do kroužků, kde uplatní tělesnou sílu, nebo získá obdiv pro jiné vlastnosti než ty, které předvedl při agresivních praktikách na oběti. Agresora je dobré učit empatii a nešetřit chválou pokud vykoná něco pozitivního.

Metodický pokyn MŠMT uvádí několik bodů, jak šikanu řešit. Nejprve se zmiňuje o tom, že není jednoduché najít pravdu v prostředí, kde vládne strach obětí a vlastně i agresorů. Zmíněný dokument zdůrazňuje pět kroků postupu:

- Rozhovor s těmi, kteří na šikanování upozornili, a s oběťmi.
- Nalezení vhodných svědků.
- Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoli však konfrontace obětí a agresorů).
- Zajištění ochrany obětem.
- Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

Dojde-li k brutálnímu skupinovému násilí, zmiňuje výše uvedený ministerský dokument následující postup:

- Překonání šoku pedagoga a bezprostřední záchrana obětí.
- Domluva pedagogů na spolupráci a postupu vyšetřování.
- Zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi.
- Pokračující pomoc a podpora obětí.
- Nahlášení policii.
- Vlastní vyšetřování.

Je-li stupeň zamoření šikanou na takové úrovni, že jsou všemi účastníky akceptovány normy agresorů, měl by se řešení ujmout přizvaný externí specialista orientující se v problematice šikany.

Výše zmíněný pokyn současně řeší tresty vůči agresorům. Navrhuje níže uvedená řešení:

- napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele, podmíněné vyloučení a vyloučení ze studia na střední škole.
- Snížení známky z chování.
- Převezení do jiné třídy, pracovní či výchovné skupiny.
- Doporučení rodičům obětí i agresorů navštívit ambulantní oddělení střediska výchovné péče pro děti a mládež (dále SVP) nebo nestátní organizace mající obdobnou náplň činnosti jako SVP.
- Doporučení rodičům na dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení SVP, případně doporučení realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v místně příslušném diagnostickém ústavu.
- Podání návrhu orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.
- Vyrozumění policejního orgánu, došlo-li k závažnějšímu případu šikanování. Oběti šikanování se doporučuje nabídnout psychoterapeutickou péči v PPP nebo v jiném poradenském pracovišti.

T. Field se na anglických webových stránkách v souvislosti s řešením šikany zmiňuje o tom, že školy často potrestají agresora jedním z výše uvedených způsobů, ale neřeší, jak změnit jeho chování. Tím zapříčiní, že jeho mravy nadále rostou a pokračují někde jinde.

Kolář říká, že pro zjištění vztahů ve třídě, kde se jednotlivci znají, slouží zejména sociometrie. Nejlepšími pro léčbu skupiny jsou sociometrické testy SO-RA-D a DSSR. SO-RA-D je sociometricko-ratingový test, ve kterém žák hodnotí každého spolužáka z hlediska vlivu a sympatie, a to pomocí pětibodové škály a stručným hodnocením. Kolář doplnil tento test dotazníkem

DSSR (dotazník specifických sociálních rolí ve škole), v němž žáci odpovídají na soubor otázek na sociální role. Dotazy se mohou měnit. Tyto dotazníky můžeme použít i v rámci prevence. Abychom mohli šikanu vyřešit, musíme nejdříve zjistit, v jakém stádiu se daný případ nachází, tj. počáteční (první až třetí stupeň), nebo pokročilé (čtvrtý a pátý stupeň) stádium. Tento názor zastává i Nikl v časopise *České vězeňství*, když říká, že ve skupině zasažené šikanou je nutné nejprve diagnostikovat stupeň, ve kterém se třída nalézá. Následné léčení musí být v souladu se zjištěným stupněm zamoření. Kolář dále říká, že jak v počátečním, tak v pokročilém stádiu šikany reaguje skupina jinak. V počátečním stádiu skupina ještě projevuje nesouhlas s agresí, není soudržná a nebojí se vyjádřit. I oběti otevřeně mluví o tom, co se jim stalo. V pokročilém stádiu svědci odmítají výpověď, stojí za agresory a v kolektivu panuje atmosféra strachu. Dále je potřeba vědět, jak často a jak brutálně agresor, popř. agresoři, jednají, jak dlouho šikana probíhá a kolik je agresorů a obětí. Kolář na prvním místě zmiňuje úlohu pedagoga, který musí být v první fázi připraven nebyť jen klasickým učitelem, ale též vyšetřovatelem a psychoterapeutem. Jeho osoba musí do vyšetřování investovat čas, rozhodně nenechávat šetření na přestávky. Dále je nutné diagnostikovat, o jak pokročilé zamoření šikanou se jedná. Kolář navrhuje stejné pořadí řešení šikany jako Řičan, o jehož navrhovaném postupu bude ještě řeč. Autor knihy *Bolest šikanování* hovoří o strategii první pomoci, která obsahuje následných pět kroků řešení, které již zmínil *Metodický pokyn MŠMT*:

1. Rozhovor s informátory a oběťmi - Nikdy se nesmí dělat rozhovor nejprve s agresory. Je třeba mít na paměti, že je pro oběť velmi těžké sdělit, co utrpěla, hrozí jí ztráta sebeúcty.

2. Nalezení vhodných svědků

3. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky -

Konfrontovat je možno svědky, nikoli však agresora s obětí. Svědci musí být svoláni tak, aby si toho agresori nevšimli.

4. Zajištění ochrany obětem - U počátečních stádií nejsou potřeba

mimořádná bezpečnostní opatření. Není však možné nechat oběť osudu. Naopak někdy se hned od počátku ví, že je v bezprostředním nebezpečí, proto je nutné zajistit jí ochranu hned. Pořadí tohoto kroku není jako jediné pevně dáno.

5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi - Tento krok se

vždy činí na závěr. Pedagog musí být perfektně připraven, mít důkazy a přitlačit agresory ke zdi. Jinak vše zapřou a zpochybní, protože agresori dokáží velmi promyšleně lhát.

Stejný postup při řešení šikany uvádějí i autorky knihy *Rozvíjení emoční inteligence* žáků Gajdošová a Herényiová.

Všechny náležitosti je nutno zapsat, aby byla jistota, jak šikana probíhala. Důležité je vypracování přehledu, co přesně, kde, kdy a jak agresori učinili. Ten slouží též jako ochrana vyšetřující osoby před stížnostmi např. rodičů agresorů. Výše uvedený postup platí s výjimkou vyšetřování šikany, kde nejsou přítomni žádní svědkové. Takové vyšetřování je ještě těžší. Pro úspěšné vyřešení případu se svědky i bez nich je nutné využít taktiku. U počáteční šikany je taktikou vyšetřování moment překvapení, kdy není ještě dotazovaný agresor připraven. Stejný postup by měl probíhat u informátorů, obětí a svědků. Hledat vhodné osoby k poskytnutí svědectví je možné v místě kolem oběti.

Jedná se o takové děti, které s postiženým sympatizují, přijímají jej a neakceptují normy agresorů. U pokročilých šikan bývá odhalení velmi problematické. Všichni obvinění lžou, zapírají a jmenují nepravé svědky. Je potřebné se vysoce odborně připravit. Kolář hovoří o metodách používaných při kriminalistickém výslechu, které se při vyšetřování šikany osvědčily. Taková struktura zahrnuje tzv. „zahřívací předkolo“, při kterém se navodí potřebná atmosféra. Následuje monolog tázaného, po němž se přistoupí k dialogu, kdy se vyšetřovanému pokládají otázky a vše je zakončené konfrontací mezi svědky nebo agresory. Jiný případ vyšetřování nabízí otevřené otázky, kterými se vyšetřovatel dobírá pravdy. Jakmile vyšetřování skončí, následuje přechod k nápravě. Aplikuje se metoda vnějšího nátlaku nebo metoda usmíření. Při první zmíněné metodě dojde k individuálnímu pohovoru, oznámení o potrestání agresorů před celou třídou a zvláště důležitá je ochrana oběti. Škola může agresorovi udělit napomenutí nebo důtku třídního učitele, důtku ředitele školy, snížení známky z chování, přeřazení do jiné třídy, návrh k pobytu v diagnostickém ústavu. Druhou výše zmíněnou možností je metoda usmíření, která sleduje vnitřní proměnu vztahů mezi obětí a agresorem. V tomto případě k potrestání nedojde, ale hledá se náprava prostřednictvím sdílení odlišných pocitů, schopností agresora vcítit se do pocitů oběti a dobrovolného odčinění způsobených škod. Tato metoda se pokouší o změnu vztahů mezi agresory a oběťmi k lepšímu. Často se uplatňuje při nižších stupních šikanování. Když vidíme, že usmíření je pro konkrétní aktéry nevhodné, lze rovnou přejít k metodě nátlaku.

Říčan říká, že dokud učitelé netuší, že šikana na škole bují, funguje utajení šikany pod hrozbou ještě horší agrese. Učitel si má všimnout z přímých a nepřímých znaků u žáků ve třídě, které by mohly takovému chování nasvědčovat. Není výjimkou, že se pedagog dozví o šikaně od dospělých, kteří byli svědky šikanování, případně od rodičů šikanovaných dětí. V takovém

případě je jeho povinností se vzniklou situací zabývat. Třídní učitel si vyhledá informace i od jiných vyučujících, a pokud se jedná o hodně závažný případ, přizve k řešení i výchovného poradce či školního psychologa. Není-li takový na škole, je nutné přivolat externího. Vyšetření šikany bývá velmi obtížné. Hlavní zásady správného postupu jsou: 1. Neprozradit zdroj informací. 2. Prozradit co nejméně o tom, co je a zejména co dosud není známo. 3. Vyslechnout oběť, obviněného a svědky každého zvlášť a později je konfrontovat (s výjimkou oběti). 4. Všechny výpovědi pečlivě zaznamenat. Nejdříve učitel vede rozhovor s tím, kdo o šikaně informoval. Je také potřebné zjistit vztah informátora k agresorovi. Podaří-li se zajistit oběti takovou ochranu, že nehrozí narůstání agrese, pokusí se ji učitel přesvědčit, aby svá udání zveřejnila. I když se nepodaří agresory usvědčit, je pravděpodobné, že se šikanou přestanou. Následuje výslech agresorů a kladení otázek. Pedagog posléze kontaktuje rodiče a nechá agresora podepsat svou výpověď. Říčan říká, že nejde-li o závažný případ, postačí pouze domluvit agresorovi a dát mu najevo, že učitel na oběti také záleží. Není výjimkou, že si agresor důsledky svého počínání vůči oběti uvědomí a lituje jich. Weber tvrdí, že není možné učinit hřích, aniž by člověk netušil, že se nějak provinil. Svůj špatný čin v momentu konání schvaluje, ale ještě jej nepochopil. „Ke skutečnému poznání dochází teprve potom. Až teprve se otevrou oči a člověk poznává v plné míře to nesmyslné zhoubné ve vlastním jednání.“⁷⁴ Dotyčný si uvědomí, že svůj špatný čin před sebou zastíral. Zmíněný autor vybízí viníka, aby se postaral o nápravu a neutíkal před obviněním a nesnažil se své chování omlouvat. Tím, že svou vinu přizná, se odpoutá od závislosti na ní. Ve své knize *Všeobecná morální teologie* hovoří o výchově svědomí a přijetí etických norem. Říčan je však toho názoru, že pokud agresor vyjeví nad svým počínáním vůbec lítost, jedná se většinou o žáka mladšího školního věku.

74 Weber, H. (1998): *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, Vyšehrad, 173

Jedná-li se o vážnější stupeň šikanování a neprojevuje-li agresor nad provedeným činem lítost, může škola přistoupit k opatřením snížení známky z chování, důtky třídního učitele nebo ředitele školy, přeložení do jiného školního zařízení, či umístění do zařízení poskytující ochrannou výchovu. Jedná-li se o žáka středního vzdělávání, může dojít k vyloučení ze studia. Potrestání agresorů je finálně oznámeno třídě a ta je vyzvána, aby růst šikany nepřipustila. Podle zmíněného autora se osvědčilo obrátit se na děti, které mají na třídu dobrý vliv. Říčan však upozorňuje pedagogy, aby si dali pozor na nezvládnutí emocí a nepřiměřené rozčilení, které nejen že ničemu nepomůže, ale naopak třídu pobaví a dá za pravdu agresorům. Hněv je sice od pedagoga v takové situaci očekáván, nesmí ale přesáhnout míru, která je hodna takového rozčilení. Členové skupiny mají sami dojít k názoru, že je šikana špatná záležitost a odsoudit takové chování. Stejně jako Lovasová, potvrzuje Říčan, že odsouzen má být čin, nikoli pachatel. Učitel vyslechne následně i ty, kteří šikaně přihlíželi, nebo o ní věděli.

Říčan radí při vyšetřování šikany postupovat rychle. Zbytečně nic neodkládat, aby si takové jednání rodiče a děti nevyložili jako váhání a nenabýli dojmu, že se vlastně nic nestalo. Po poradě s třídním učitelem vydá ředitel školy rozhodnutí o potrestání viníků a dalším výchovném postupu se třídou. Své rozhodnutí oznámí rodičům agresorů a třídě. Ředitel může nejprve navrhnout smíření neboli řešení bez trestu. Ve vážnějších případech, kdy je nutno rovnou přistoupit k sankcím, se sejde nejprve pedagogická rada, která navrhne řešení situace. Poté je svolána výchovná komise, kterou by měl řídit ředitel a kam jsou předvoláni agresor a jeho rodiče. Pedagog, který situaci vyšetřoval, seznámí přítomné s výsledky šetření. Říčan vybízí takového učitele zdržet se kárání a podat věcné informace. Doplňit jej mohou přítomní pedagogové. Ke slovu je dále vyzván agresor a jeho rodiče. Těm nemají být ze strany pedagogů poskytnuty všechny dostupné metody šetření a jejich průběh.

Nadále je nutné krýt zdroje informací. Říčan odmítá předvolat na výchovnou komisi s agresorem oběť či svědky šikany. Výchovná komise jedná za zavřenými dveřmi a s výsledkem jsou seznámeni agresor a jeho rodiče. Ti mají také možnost odvolat se k nadřízeným orgánům. Rozhodnutí výchovné komise začíná platit okamžitě. Taktéž rodiče oběti jsou s rozhodnutím výchovné komise případně samotného ředitele seznámeni co nejdříve. V některých případech je nezbytné, aby jim vedení školy naznačilo, že je na místě přemýšlet o změně školy jejich dítěte. Říčan však takové řešení považuje za krajní a nouzové. Toto opatření vidí jako ústup před agresí a kapitulaci. K ústupu má být zásadně přinucen agresor. Je-li však hodnotový žebříček třídy tak nízký, nebo podílí-li se na šikaně větší množství žáků, je vhodné, aby oběť ustoupila agresí.

Jak bylo již výše zmíněno, rozhodnutí komise či ředitele o výsledku šetření šikany oznámí třídní učitel také třídě. Ten musí být připraven na nesouhlas žáků se sankcemi agresora. Není výjimkou, zastává-li se šikanujícího i samotná oběť.

Poslední fáze řešení tohoto negativního jevu je dlouhodobá výchovná práce se třídou, ve které se šikana objevila. Náprava následků vyřešené šikany přitom plynule přechází v prevenci.

Jedlička a Kořa dávají Kolářovi za pravdu s názorem, že je vyšetření šikany záležitostí zdlouhavou a složitou. Mezi dětmi totiž panuje jistá falešná solidarita tento negativní jev nehlásit. Oběti se bojí, že se jejich situace ještě zhorší, a ostatní děti mají obavu o svoje možné dobré postavení ve třídě. Je nutné dát agresorům, ale i všem žákům a rodičům na vědomí, že se škola s případy šikany razantně vypořádá.

Kyriacou se vyjadřuje k řešení šikany velmi podobně jako výše uvedení autoři. Pedagogové jsou vybízeni vyslechnout žáky, kteří se jim přijdou svěřit a ověřovat si jejich tvrzení u vhodných svědků. Vzniklou šikanu mají důkladně

sledovat. Stejně jako Kolář a Říčan upozorňuje na možnost smírného řešení, kdy agresor i oběť řeší vzniklou situaci společnými silami. Dalším možným způsobem řešení je metoda společného zájmu, kdy jsou agresori vedeni k vědomí, že je potřeba šikanu aktivně řešit. Učitel nejprve vede rozhovor se skupinou šikanujících, později s jednotlivci. Ty se snaží přimět, aby si uvědomili, jaká příkoří oběti způsobují, a současně má zájem vzbudit v nich vědomí o účasti na nápravě škody. Autor nabádá pedagogy, aby agresory vedli k aktivní pomoci oběti nebo, není-li to v jejich silách, mají ji alespoň ignorovat. Jinou metodou je vyjádření podpory oběti učitelem. Poté si učitel opět promluví s každým agresorem. Na závěr se všichni zúčastnění sejdou a dohodnou se, že se takových aktivit již účastnit nebudou a že se budou vzájemně respektovat. Dalším z vhodných přístupů je metoda bez obviněných, kdy si učitel pohovoří s postiženým žákem, následně uspořádá schůzku se všemi zúčastněnými a vysvětlí jim, že za řešení problému jsou odpovědni rovným dílem. Požádá zúčastněné o návrhy řešení a ponechá rozhodnutí na nich. Jsou-li přítomni i svědci je možné je požádat, aby sami zaujali k agresorům nějaké stanovisko ve snaze zastavit šikanu. Dále je vhodné je požádat, aby se nějakým vhodným způsobem postarali o oběť - například formou zapojení do nějaké aktivity. Kyriacou doporučuje, aby se oběti zúčastnili tréninku asertivity, který jim pomůže nastát se v budoucnu opět terčem potencionálních agresorů.

Antier vybízí pedagogy, aby vysvětlili šikanujícím, že tělesné útoky jsou známkou slabosti a že lepší je vždy komunikovat slovně. Zmíněný autor zahájil kampaň, v níž učí, že se mají děti vzájemně respektovat a řešit své konflikty slovně. Důrazně varuje před odpovědí násilím na násilí. V případě výskytu šikany vybízí žáky, aby vyhledali pomoc dospělých, a vedení školy nabádá zařadit do výuky vhodná témata o vzájemné úctě, právech druhých a respektu do hodin občanské výchovy. Děti je nutné vést k vědomí, že svěřením problému

dospělým není donášení, ale odvahou, kdy se dotyčný domáhá svých práv.

Fontana navrhuje při řešení šikany nastolit jasnou celoškolskou strategii. Důraz pokládá na partnerství mezi žáky, učiteli a rodiči. Dále upozorňuje, že je nutné jasně stanovit komunikační cesty při oznamování šikany. Děti mají dopředu znát sankce při porušení pravidel vzájemných vztahů. Vedení školy by mělo preventivně reagovat nastolením zvýšeného pedagogického dozoru. Pečlivě vést záznamy všech případů šikanování a důsledné sledování do budoucna, varování se takových způsobů řešení, které by z agresora učinily oběť a zapojení rodičů obětí i trýznitelů při komunikaci v zájmu snahy o vyřešení situace.

M. Vágnerová se zabývá žáky staršího školního věku a souhlasí s Kolářovým názorem, že u agresorů je nutno použít často metodu nátlaku, neboť žáci staršího školního věku jsou velmi kritičtí k autoritě učitelů a dospělých vůbec. Dochází u nich až k vyhrocení postojů, k odmítání všeho, co dospělí požadují. Jsou drzí, dohadují se s učiteli a provokují je, nebo naopak demonstrativně dodržují jejich pokyny. Dospívající žáci mají problémy s autoritou dospělých, jak již bylo zmíněno. Špatná známka z chování nebo poznámka je jim v podstatě lhostejná a nepředstavuje pro ně žádnou hrozbu. U těchto dětí je vyšetřování šikany velmi složitým jevem.

Ondráček v případě řešení šikany potvrzuje nabízené podněty výše uvedených autorů. Říká, že učitelé nemají šikanu v žádném případě přehlížet a je nutné ihned její výskyt zastavit. Postih agresora musí následovat ihned po činu, nikoliv jako pomsta, ale nastolení správných společenských pravidel. Shoduje se s výše uvedenými autory, že je nutno odsoudit čin žáka, nikoliv jeho samotného. Dále vybízí pedagogický kolektiv k prozkoumání rodinného prostředí, odkud žák pochází, a situace ve třídě. Je třeba si promyslet ve spolupráci s rodinou žáka výchovnou strategii práce s využitím pozitivního působení kolektivu třídy a zapojením žáka do společných akcí. U násilně

chovajícího se žáka je nutné posilovat pocit sebehodnocení a nabízet mu různé možnosti, např. při spoluvytváření dění v atmosféře jemu vyhovující, působit na něj v situacích, které může zvládnout bez agrese a násilí, dát mu zažít pocit pozitivního hodnocení na základě jeho schopností a dovedností, zprostředkovat mu zkušenost, že může být užitečný. Velkou roli v tomto případě hraje příklad dospělých. Ondráček dále říká, že při zjištění šikany je nutno postupovat aktivně, promluvit si s obětí i agresorem. Oslovit kolegy a pohovořit s rodiči agresorů i obětí. Dle autorova názoru je možno šikanu ukončit tak, že o ní vědí dospělí a oběť pozorují. Důležité je pracovat i se šikanovaným žákem, umožnit mu orientaci, dodat mu odvalu a umožnit mu vyzkoušet jiné formy chování a postupy v situaci šikany. Řešením jsou různé projekty zaměřené na trénování sociální dovednosti jako sebezprosažení se a jiné.

2.19 Rodina v prevenci a řešení šikany

V rámci přístupu rodiny k prevenci a řešení šikany jsou níže vybrány názory vybraných autorů. Pisatelé se vesměs shodují, že úkolem rodiny je vytvořit dítěti takové rodinné prostředí, ve kterém bude podporováno jeho zdravé sebevědomí. Dítě by mělo cítit, že je partnerem rodičů, je bráno vážně a že se na ně může kdykoliv obrátit, požádat je o pomoc a svěřit se jim se svými problémy. Také rodiče se mají zamýšlet nad svým vlastním chováním.

Rodiče žáků si většinou nepřipouštějí možnost, že by se jejich potomek mohl stát účastníkem šikany, ať už jako agresor nebo oběť. Přitom o postavení dítěte do pozice oběti či agresora rozhoduje právě výchova a rodina. Train varuje, že ač je pro rodiče tento fakt těžko přijatelný, může se i jejich dítě stát násilníkem. V každém případě doporučuje vyhledat odbornou pomoc. Obvykle se o šikaně dovídají rodiče oběti. Podle Koláře se v prvních stádiích šikany děti se svým trápením rodičům dokážou svěřit i přes vyhrožování agresorů. Říčan říká, že zná-li rodič své dítě opravdu dobře, je schopen často na tuto situaci

přijít sám ještě předtím, než dojde k doznání dítěte. Kolář radí rodičům, aby svému potomkovi naslouchali a brali jej vážně. Nebudou-li rodiče za bezpečnost svého dítěte bojovat, ztratí důvěru své ratolesti. Bohužel mnoho rodičů toto zjištění zcela zaskočí a jejich reakce je nevhodná. Říčan a Kolář jim vysvětlují, že děti za své postavení skutečně nemůžou, jak je z toho jejich rodiče často obviňují. Podezření na šikanu mají rodiče ihned oznámit škole. Nejednou se však stane, že se vzdělávací zařízení snaží problémy zamést pod koberec. Říčan a Janošová hovoří i o rodičích, kteří po škole požadují náhrady za způsobenou škodu. Rodiče agresorů jednájí podle Koláře odmítavě, dozvědí-li se, že jejich potomek někoho šikanuje. Říčan a Janošová pochybují o tom, že by se agresor doma chlubil, že je agresorem šikany. Kolář zastává názor, že tito rodiče zásadně popírají, že by jejich dítě bylo schopno mučit spolužáka a libovat si v tom. Nepřijímají ani výsledky vyšetřování a chrání své dítě všemi možnými způsoby. Kolář, Říčan i Janošová se shodují v názoru, že rodiče agresorů považují šikanování za klukovinu a někdy dokonce svalují vinu za šikanování na oběť. „Doslova šokující je stereotypní sklon dělat z oběti viníka.“⁷⁵ Někdy ale rodiče reagují naprosto opačným způsobem. Dítě tělesně potrestají, což jeho agresivitu vůči oběti ještě zvýší. Někteří ale své dítě pochválí a jeho chování pozitivně ohodnotí. Arogantní reakcí vůči škole a okolí oběti oplývají i rodiče, kteří jsou hlavními sponzory školy. Jejich potomek má pocit, že je jeho chování v pořádku a že si je může dovolit. To platí i pro případ, kdy jsou rodiče agresora vlivní lidé a považují chování svého dítěte jako vhodný trénink pro nadřazenou pozici, kterou bude zastávat.

Lovasová uvádí, že při prevenci šikany je dobré začít již výchovou jedince a vštěpováním morálních hodnot společenských pravidel. Tento názor zastává i Antier. Rodičům doporučuje být co nejčastěji se svým potomkem a snažit se mu porozumět. Stejný názor vyjadřuje i Skálová v časopise *Sofiprin*.

75 Proč – jak – kde. Dostupné z: <http://www.sikana.cz/procjakkde.html>. Cit. 4.2.2012

Upozorňuje rodiče, že mají na osobnosti svého dítěte pracovat od narození. Děti nemají mít strach nějakou autoritu zdvořile odmítnout. Je potřeba pěstovat v nich zdravé sebevědomí. Dokázat říci, že se mu něco nelíbí. U dětí z výchovných ústavů a potažmo i agresorů ve školách je tato elementární prevence zanedbána. O základech prevence v rodině hovoří i Nikl v časopise *České vězeňství*. Jako prevenci proti agresi vidí harmonickou výchovu dětí a jejich informovanost o tomto nežádoucím jevu. Bourcet a Gravillonová se obrací k rodičům s tvrzením, že se mají snažit vzbudit u dítěte sebedůvěru a tu posilovat správným rozvíjením jeho nadání. Žádají rodiče, aby pomohli dítěti zazářit v oblasti, ve které je potomek talentovaný. Zmiňují sport, hudbu, divadlo, humor. O dítě se má rodič permanentně zajímat, nahlížet do jeho světa a klást mu otázky, které se dotýkají jeho života. Dále radí, aby dítě neobtěžovali výčitkami a negativními poznámkami. Šikana se však také někdy projevuje sexuálním násilím. Bourcet, Gravillonová opět apelují na rodiče, aby dítěti od dětství vštěpovali, že na něj nikdo nemá právo sahat, a vysvětlili mu rozdíl mezi normálním a úchylným pohlavním aktem. Budou-li rodiče dítě respektovat, bude pravděpodobně respektováno i mimo rodinu, neboť bude samo takový přístup od ostatních vyžadovat. Stejně jako Skálová zastávají názor naučit dítě zdvořile dospělým něco odmítnout a vytyčit si své vlastní hranice. Všechny zmíněné názory zastává i K. Vágnerová. Mají-li rodiče pocit, že je jejich dítě šikanováno, mají se obrátit na školu a požadovat řešení. Podle Koláře a Řičana se šikana na školách často přehlíží. Pedagogové její výskyt zastírají a rodičům namítají, že se jedná o pouhé škádlení, nebo že se nestalo nic vážného. Více o rozdílech mezi škádlením a šikanou je uvedeno v kapitole *Šikana versus škádlení*. Není-li možné se dobrat nějakého řešení ve škole, doporučují výše zmínění autoři spolu s Bourcet, Gravillonovou a K. Vágnerovou, aby se spojili s dalšími postiženými rodiči a společně žádali řešení skrze Sdružení rodičů a Školské rady. Pokud ani tak nezačne škola

vstřícně reagovat, apelují podat na školské zařízení trestní oznámení či civilní žalobu a neustále požadovat, aby se vedení školy touto záležitostí zabývalo z důvodu zabránění opakování. Je však možné, že ani takovýmto způsobem nebude jejich žádosti vyhověno. V takové případě se dle výše uvedených autorů mají obrátit na zřizovatele školy a na orgány sociálně právní ochrany dětí. V neposlední řadě mohou přispět k řešení problémů i sdělovací prostředky. Oběť je pobízena, aby si ve třídě našla spojence a po škole se pohybovala ve skupině. Děvčata by neměla chodit na toaletu sama. Autoři také oběť vybízejí, aby se zapojila do života školy, a je-li to možné, nechala se zvolit zástupcem třídy, což jí umožní být v přímém a pravidelném kontaktu s dospělými pracovníky školy. Bourcet a Gravillonová zastávají názor, že není nutné, aby si potencionální oběť cvičila svaly a chodila posilovat, neboť respekt nevzbuzují jen fyzické proporce. Při setkání se s agresí má oběť zapůsobit silou své osobnosti a být si vědoma, že je v jejím hlase padesát procent schopnosti bránit se. Autoři zastávají názor, že agresori jsou slaboši, kteří vyhledávají snadné kořisti. Když se nedostává slov, může zapůsobit i výmluvný pohled přímo z očí do očí. Následně je oběť vybízena se ptát agresora, co jej vede k tomu, aby takto jednal, a poučit potencionálního agresora, že nemá právo nikomu ubližovat.

Martin, Waltmannová a Greenwoodová uvádějí pět postupů, které je nutno zachovat při odhalení šikany vůči agresorovi:

- Buďte pozitivní – Doporučuje se najít vhodné pozitivní poznámky ke každému negativnímu komentáři.
- Znovu se zamyslete nad prostředky, jimiž si zajišťujete poslušnost dítěte – Při trestání agresivity je vhodné výprask dítěte nahradit jinou formou trestu, např. odebráním jistých výhod nebo přidělením dodatečných domácích povinností.
- Přimějte své dítě k tomu, aby si cvičilo správné chování – Je-li dítě

přistiženo jako agresor šikanování, je nutné toto jednání zastavit a nacvičit s ním chování vhodnější.

- Zamyslete se nad svým vlastním chováním – Je známo, že děti napodobují chování, které vidí doma.
- Snažte se na dítě více dozírat – Dítě, které se dopouští šikany, je nutné maximálně sledovat.

Oběti šikany pomohou následující postupy:

- Buďte pozitivní – Děti je nutné často chválit a vytvářet v nich dobrý pocit jich samotných ze své osobnosti.
- Ved'te dítě k tomu, aby trávilo co nejvíce času s těmi dětmi a dospělými, s nimiž je mu dobře – Autor pobízí rodiče, aby vytvářeli dítěti příležitost setkávat se se sobě rovnými kamarády.
- Mluvte s dítětem o tom, jak je dobré zůstat klidný. Klidné chování připraví šikanujícího o zábavu z pozorování oběti, která trpí.
- Ved'te dítě k tomu, aby se snažilo nad mírnějšími posměšky jen mávnout rukou nebo se jim samo smát
- Zamyslete se nad svým vlastním chováním a nad svými postoji – Je nutné mít na paměti, že není dobré upoutávat pozornost na dítě nevhodnými motivy, jako je výstřední oblečení.
- Snažte se, aby dítě bylo co nejvíce pod ochranou dospělých – Je vhodné vytvořit dítěti takové podmínky, aby v místech, kde bývá osamělé, pobýval někdo z dospělých.

3 PRŮBĚH A VÝSLEDKY ŠETŘENÍ

3.1 Představení vybraných škol

Šikana je celospolečenský problém, o kterém se v posledních letech často hovoří. Většina autorů zabývajících se touto problematikou se shoduje, že agresivita mezi dětmi narůstá a objevuje se stále častěji v mladším věku.

Cílem šetření autorky diplomové práce bylo zjistit, v jakém měřítku se vyskytuje šikana na církevních gymnáziích, jaké taktiky využívají agresori a jak se naopak oběti v prostředí církevních škol cítí.

K výzkumu byly využity dvě pražská církevní gymnázia, pro srovnání situace na stejně orientovaných školách.

- Arcibiskupské gymnázium na Náměstí Míru

Arcibiskupské gymnázium na náměstí Míru v Praze je elitní katolické osmileté gymnázium se všeobecným zaměřením. Nabízí osmiletou formu studia. Studuje zde asi 480 studentů. Vedení gymnázia dbá na duchovní rozvoj svých svěřenců. Ti mohou ve škole navštěvovat školní kapli a účastnit se mší svatých. Se studenty pracují i kněží. Pro školu pracuje externě také školní psychologka, jejíž služby využívají studenti, rodiče i učitelé. Zřizovatelem gymnázia je Arcibiskupství pražské.

- Křesťanské gymnázium v Hostivaři

Křesťanské gymnázium v Hostivaři je považováno za kvalitní školu rodinného typu se všeobecným zaměřením. Bylo založeno roku 1993. Studenti mohou studovat ve čtyř i osmileté formě studia. Na zmíněném gymnáziu se vyučuje podle vzdělávacího programu „Škola

jako cesta – ne cíl“. Studenti se povinně učí náboženství a tři roky latinu. Každý pátek se v ranních hodinách můžou účastnit mše svaté. Zřizovatelem gymnázia je Arcibiskupství pražské. Gymnázium navštěvuje asi 370 studentů.

3.2 Cíl šetření

Cílem šetření bylo zjistit, zda a v jakém rozsahu se šikana na církevních gymnáziích vyskytuje, zda z ní mají žáci strach, jestli odmítli jít někdy ze strachu kvůli tomuto negativnímu jevu do školy, dále zda vědí na koho se obrátit v případě, že se stanou obětí šikany. Tazatelku dále zajímalo, zda se někdy studenti zastali spolužáka, kterého někdo šikanoval, a dokonce, zdali se nestali sami agresory a pokud ano, z jakých důvodů. Důležitým bodem dotazování bylo zjištění, jak se žáci – oběti šikany po činu cítili, jak byli spokojeni s potrestáním agresorů a jaký vztah mají k šikanujícím v současné době.

Dílčí cíle:

- zjistit, v jakém rozsahu se žáci se šikanou na církevních gymnáziích setkávají
- zjistit, zda žáci vědí, na koho se obrátit, v případě, že se stanou obětmi šikany
- zjistit, zda mají ze šikany strach

Vzhledem k cílům šetření jsou stanoveny tyto hypotézy.

H1 Šikana se objevuje i na církevních školách

H2 Na církevních školách probíhá šikanování pouze formou slovního napadení

H3 Protože je na církevních gymnáziích šikana na mírném stupni,

nemá traumatizující dopad na oběť.

3.3 Metody šetření

V šetření byl realizován kvantitativní výzkum s využitím dotazníku. Ten byl zadán vždy v jedné z nižších a v jedné z vyšších tříd uvedených gymnázií. Na Arcibiskupském gymnáziu na Náměstí Míru byly dotazovány třídy tercie a kvinta. V Hostivaři na Křesťanském gymnáziu odpovídaly třídy prima a septima. Uvedené ročníky byly vybrány s ohledem na snahu provedení analýzy výskytu a vývoje agresivního chování se stoupajícím věkem a dále v souladu s rozhodnutím vedení obou oslovených gymnázií. Vzhledem k této skutečnosti nebylo možno provést souměrný výzkum poukazující na stav výskytu šikany ve stejných třídách. Šetření probíhalo v únoru 2012. Dotazování prováděla zadavatelka na Křesťanském gymnáziu v Hostivaři sama a na Arcibiskupském gymnáziu prostřednictvím zástupce ředitele školy Mgr. Ondřeje Mrzílka. K výzkumu byl využit dotazník Katedry psychologie Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni. V průběhu měsíce března byly získané informace vyhodnoceny a zkoumaná data zpracována, a to i v grafické podobě.

Při zpracování získaných dat do tabulek a grafů byly nejdříve použity údaje z dotazníku zjišťující pohlaví a ročník žáků – respondentů. Pro získání odpovědí k dílčím úkolům byly pro zadávající zvlášť hodnotné odpovědi 4, 5, 6 a 12. Vzhledem ke stanoveným hypotézám se tazatelka zabývala odpověďmi 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 14, 20, 21 a 22.

Celkový počet dotázaných na Křesťanském gymnáziu v Hostivaři: 57 = 100%

Z toho dívek: 28 = 49%

Z toho chlapců: 29 = 51 %

Celkový počet dotázaných na Arcibiskupském gymnáziu na Náměstí

Míru: $97 = 100\%$

Z toho dívek: $57 = 59\%$

Z toho chlapců: $40 = 41\%$

Celkový počet všech dotázaných: $154 = 100\%$

Z toho dívek: $85 = 55\%$

Z toho chlapců: $69 = 45\%$

Žáci odpovídali na každou otázku jednou uvedenou možností. Nemuseli odpovídat na všechny otázky. Počet odpovědí tedy není roven počtu žáků ve třídách. Procenta jsou zaokrouhlována na celé číslo. Tabulky a grafy vyjadřují rozdíly v odpovědích mezi dotazovanými školami.

Otázka č. 1.: Zjištění celkového počtu žáků v jednotlivých třídách podle pohlaví

1.Tabulka

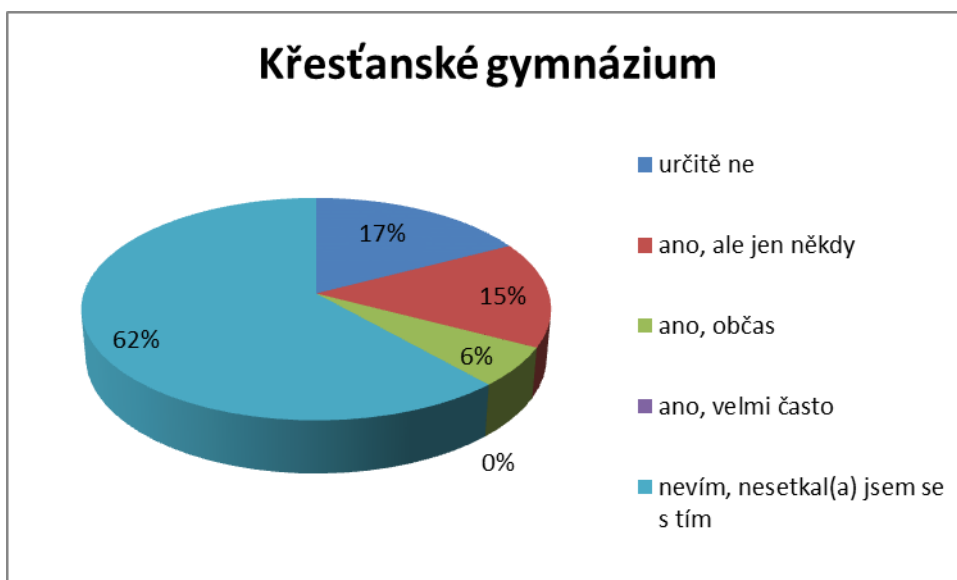
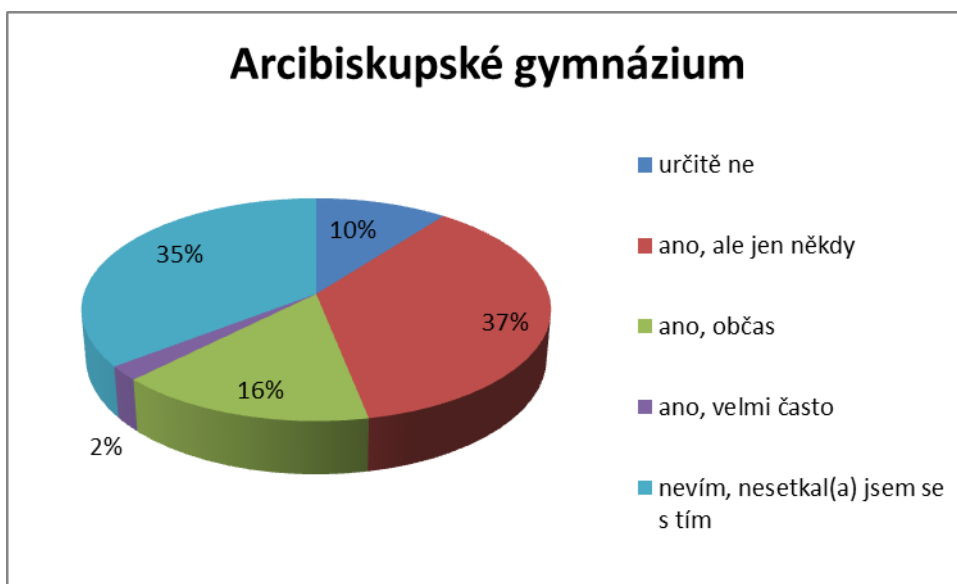
škola	chlapci - počet	dívky - počet	celkem	%
Arcibiskupské gymnázium				
Tercie	17	20	37	38
Kvinta	23	37	60	62
Celkem	40	57	97	100
Křesťanské gymnázium				
Prima	13	16	29	51
Septima	16	12	28	49
Celkem	29	28	57	100

Otázka č. 2. Vyskytuje se šikanování na Vaší škole?

2. tabulka

škola	chlapci - počet	dívky - počet	celkem	%
Arcibiskupské gymnázium				
Tercie				
určitě ne	3	0	3	8
ano, ale jen někdy	8	4	12	34
ano, občas	0	8	8	22
ano, velmi často	0	0	0	0
nevím, nesetkal(a) jsem se s tím	6	7	13	36
Celkem	17	19	36	100
Kvinta				
určitě ne	3	4	7	12
ano, ale jen někdy	4	19	23	38
ano, občas	4	3	7	12
ano, velmi často	2	0	2	3
nevím, nesetkal(a) jsem se s tím	13	8	21	35
Celkem	26	34	60	100
Křesťanské gymnázium				
Prima				
určitě ne	4	2	6	21
ano, ale jen někdy	4	1	5	17
ano, občas	1	0	1	3
ano, velmi často	0	0	0	0
nevím, nesetkal(a) jsem se s tím	7	10	17	59
Celkem	16	13	29	100
Septima				
určitě ne	2	1	3	13
ano, ale jen někdy	1	2	3	13
ano, občas	1	1	2	9
ano, velmi často	0	0	0	0
nevím, nesetkal(a) jsem se s tím	4	11	15	65
Celkem	8	15	23	100

Grafy v %

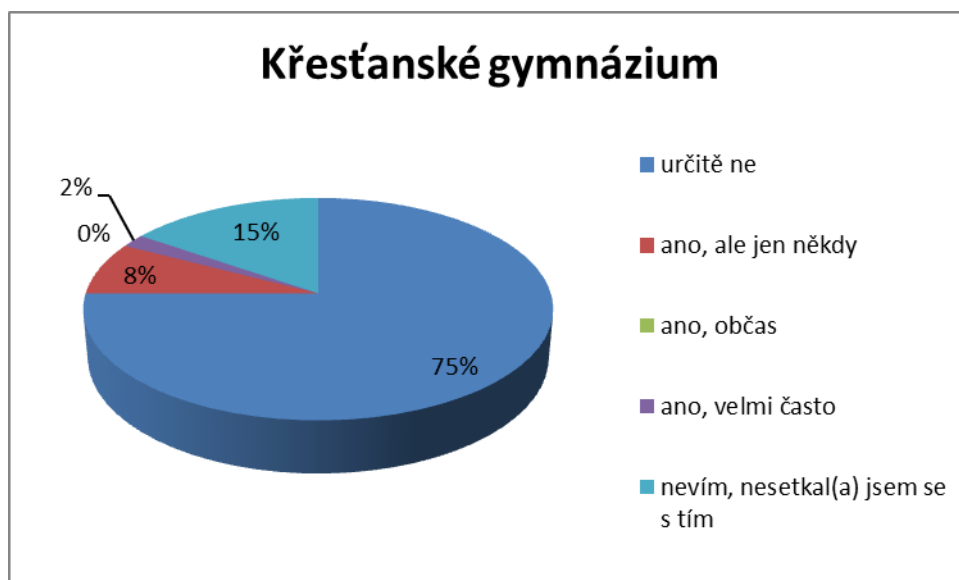
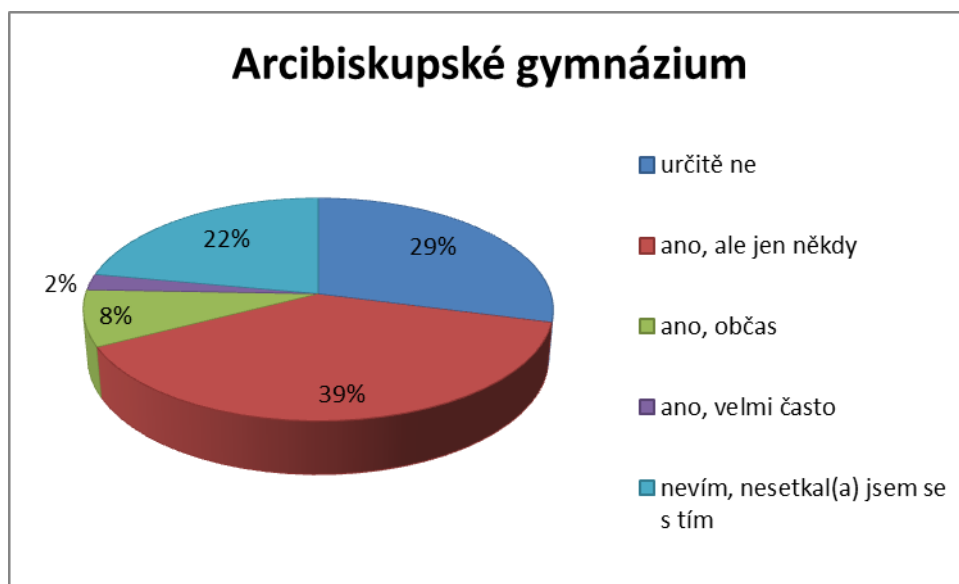
Z výzkumu bylo zjištěno, že se na obou gymnáziích šikana vyskytuje. Na Arcibiskupském gymnáziu na Náměstí Míru její výskyt přiznává 52 studentů tj. 54% respondentů. Na Křesťanském gymnáziu v Hostivaři o tomto jevu ví pouhých 11 studentů, tj. 19% respondentů.

Otázka č. 3. Vyskytuje se šikanování ve Vaší třídě?

3. tabulka

škola	chlapci - počet	dívky - počet	celkem	%
Arcibiskupské gymnázium				
Tercie				
určitě ne	2	1	3	10
ano, ale jen někdy	10	2	12	40
ano, občas	1	4	5	17
ano, velmi často	0	0	0	0
nevím, nesetkal(a) jsem se s tím	4	6	10	33
Celkem	17	13	30	100
Kvinta				
určitě ne	7	15	22	39
ano, ale jen někdy	5	16	21	38
ano, občas	0	2	2	4
ano, velmi často	2	0	2	4
nevím, nesetkal(a) jsem se s tím	6	3	9	15
Celkem	20	36	56	100
Křesťanské gymnázium				
Prima				
určitě ne	11	11	22	76
ano, ale jen někdy	2	0	2	7
ano, občas	0	0	0	0
ano, velmi často	0	0	0	0
nevím, nesetkal(a) jsem se s tím	3	2	5	17
Celkem	16	13	29	100
Septima				
určitě ne	6	11	17	75
ano, ale jen někdy	0	2	2	8
ano, občas	0	0	0	0
ano, velmi často	1	0	1	4
nevím, nesetkal(a) jsem se s tím	1	2	3	13
Celkem	8	15	23	100

Grafy v %

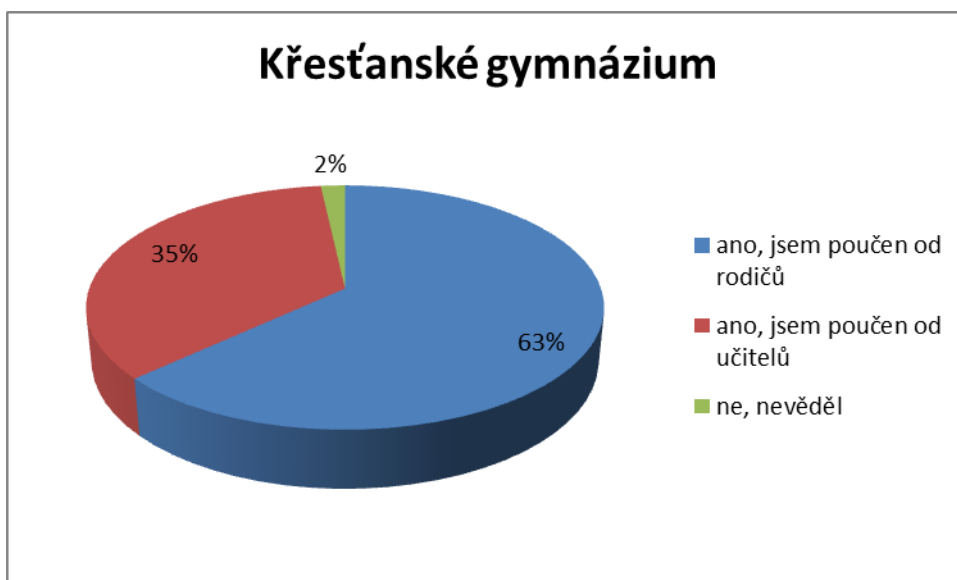
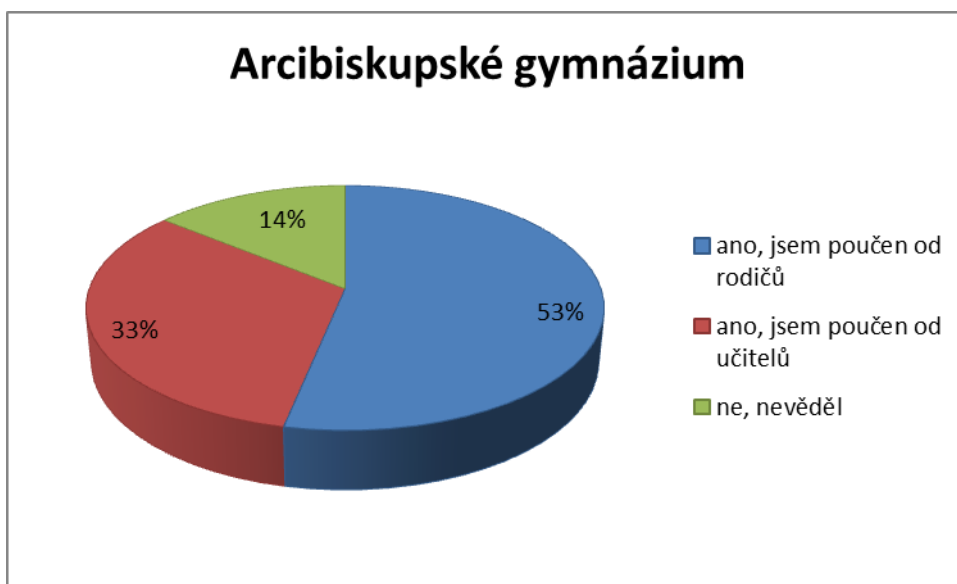
Z výzkumu bylo zjištěno, že na Arcibiskupském gymnáziu udává výskyt šikany ve třídě 42 studentů, tj. 43% respondentů. Na Křesťanském gymnáziu v Hostivaři je to pouhých 5 studentů, tj. 9% respondentů.

Otázka č. 4. Kdybys byl někdy šikanován, věděl bys, co máš dělat?

4. tabulka

škola	chlapci - počet	dívky - počet	celkem	%
Arcibiskupské gymnázium				
Tercie				
ano, jsem poučen od rodičů	12	2	14	38
ano, jsem poučen od učitelů	4	13	17	46
ne, nevěděl	1	5	6	16
Celkem	17	20	37	100
Kvinta				
ano, jsem poučen od rodičů	12	23	35	64
ano, jsem poučen od učitelů	4	9	13	23
ne, nevěděl	2	5	7	13
Celkem	18	37	55	100
Křesťanské gymnázium				
Prima				
ano, jsem poučen od rodičů	9	10	19	66
ano, jsem poučen od učitelů	4	6	10	34
ne, nevěděl	0	0	0	0
Celkem	13	16	29	100
Septima				
ano, jsem poučen od rodičů	8	9	17	62
ano, jsem poučen od učitelů	8	2	10	35
ne, nevěděl	0	1	1	3
Celkem	16	12	27	100

Grafy v %

Z výše uvedeného výzkumu bylo zjištěno, že na Arcibiskupském gymnáziu na Náměstí Míru by si v případě šikanování poradilo 79 studentů, tj. 81% respondentů. 13 žáků, tj. 13% respondentů by nevědělo, jak postupovat. Na Křesťanském gymnáziu v Hostivaři by si rady vědělo 56 studentů, tj. 98% respondentů. Záporně odpověděla jedna studentka, tj. 2% tázaných

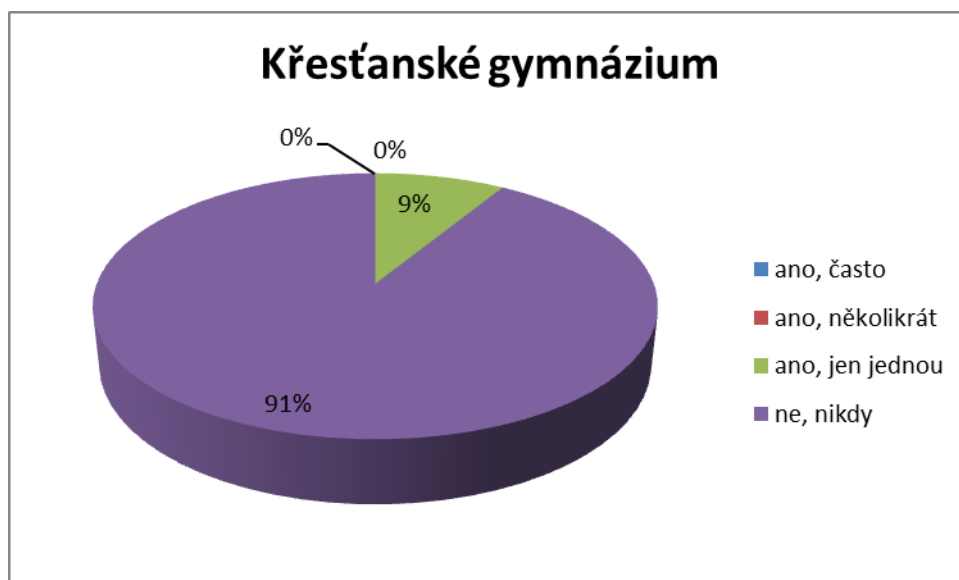
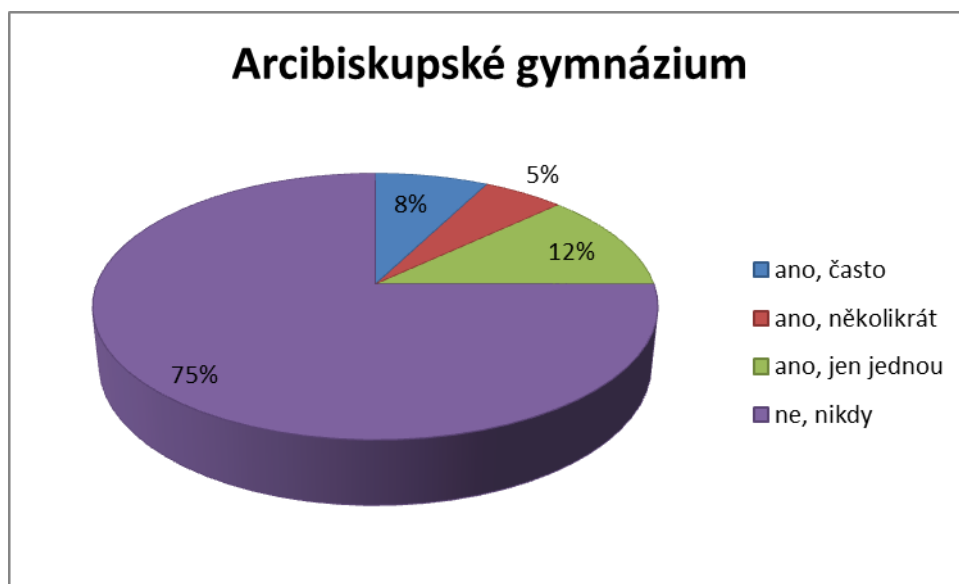
respondentů.

Otázka č. 5. Nešel jsi do školy ze strachu, že budeš šikanován

5. tabulka

škola	chlapci - počet	dívky - počet	celkem	%
Arcibiskupské gymnázium				
Tercie				
ano, často	1	3	4	12
ano, několikrát	2	3	5	14
ano, jen jednou	2	4	6	17
ne, nikdy	12	8	20	57
Celkem	17	18	35	100
Kvinta				
ano, často	2	1	3	5
ano, několikrát	0	0	0	0
ano, jen jednou	0	5	5	9
ne, nikdy	19	30	49	86
Celkem	21	36	57	100
Křesťanské gymnázium				
Prima				
ano, často	0	0	0	0
ano, několikrát	0	0	0	0
ano, jen jednou	2	3	5	17
ne, nikdy	11	13	24	83
Celkem	13	16	29	100
Septima				
ano, často	0	0	0	0
ano, několikrát	0	0	0	0
ano, jen jednou	0	0	0	0
ne, nikdy	16	12	28	100
Celkem	16	12	28	100

Grafy v %

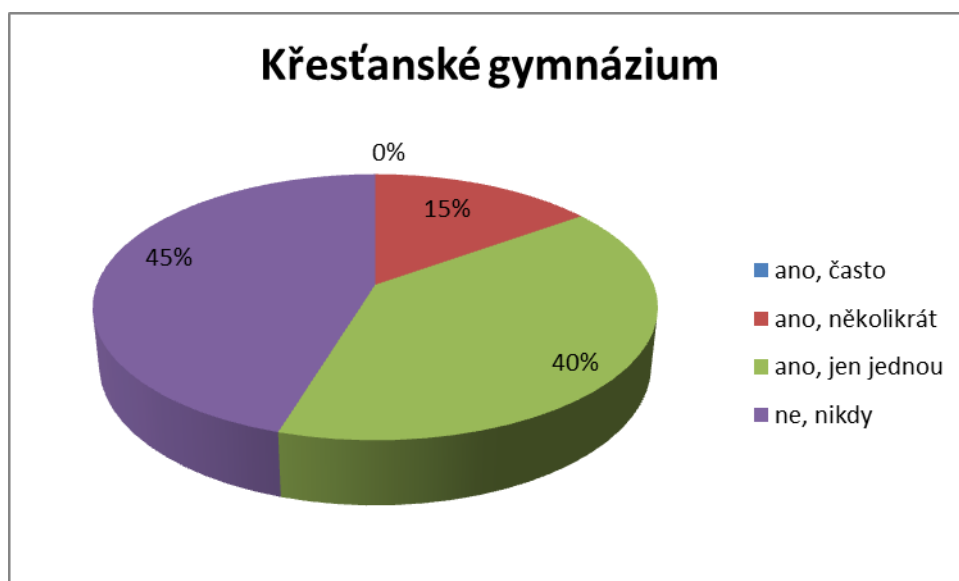
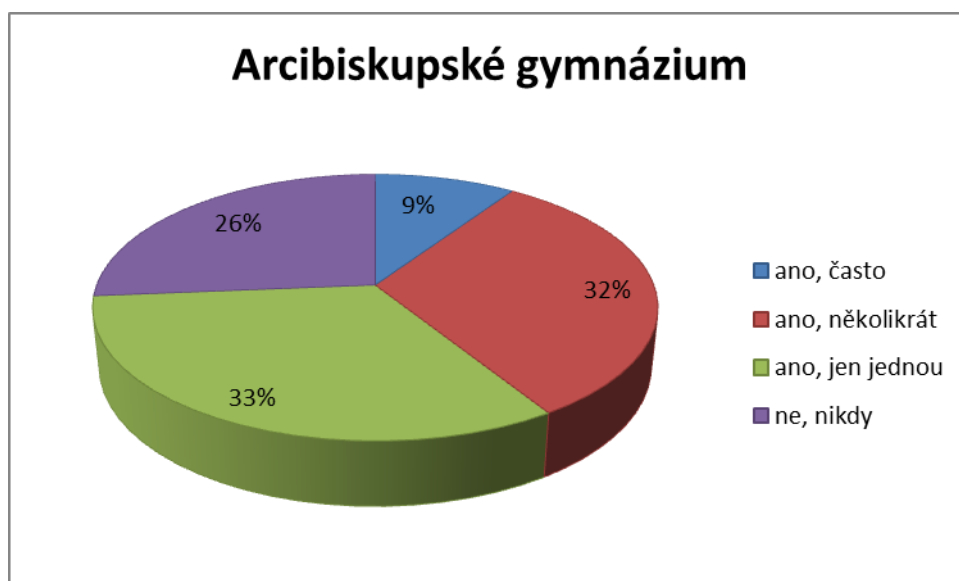
Z výše uvedeného výzkumu vyplynulo, že kvůli strachu ze šikany odmítlo jít někdy do školy na Arcibiskupském gymnáziu na Náměstí Míru 23 studentů, tj. 24% respondentů a na Křesťanském gymnáziu v Hostivaři 5 studentů, tj. 9 % respondentů.

Otázka č. 6. Byl jsi u toho, když někoho šikanovali?

6. tabulka

škola	chlapci - počet	dívky - počet	celkem	%
Arcibiskupské gymnázium				
Tercie				
ano, často	1	2	3	8
ano, několikrát	6	10	16	43
ano, jen jednou	5	8	13	35
ne, nikdy	5	0	5	14
Celkem	17	20	37	100
Kvinta				
ano, často	2	4	6	11
ano, několikrát	4	10	14	24
ano, jen jednou	6	12	18	31
ne, nikdy	9	11	20	34
Celkem	21	37	58	100
Křesťanské gymnázium				
Prima				
ano, často	0	0	0	0
ano, několikrát	6	0	6	21
ano, jen jednou	6	5	11	38
ne, nikdy	1	11	12	41
Celkem	13	16	29	100
Septima				
ano, často	0	0	0	0
ano, několikrát	0	2	2	8
ano, jen jednou	7	3	10	42
ne, nikdy	7	5	12	50
Celkem	14	10	24	100

Grafy v %

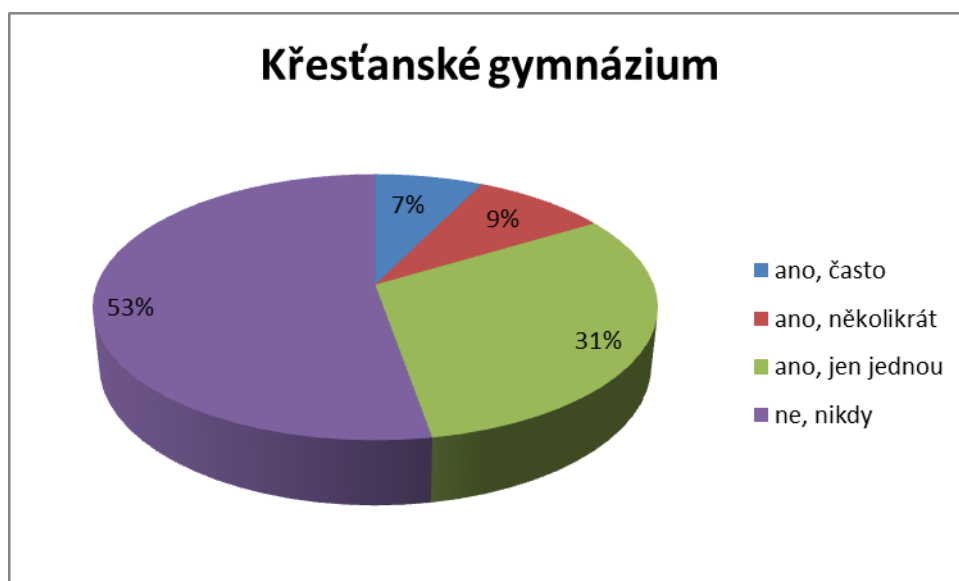
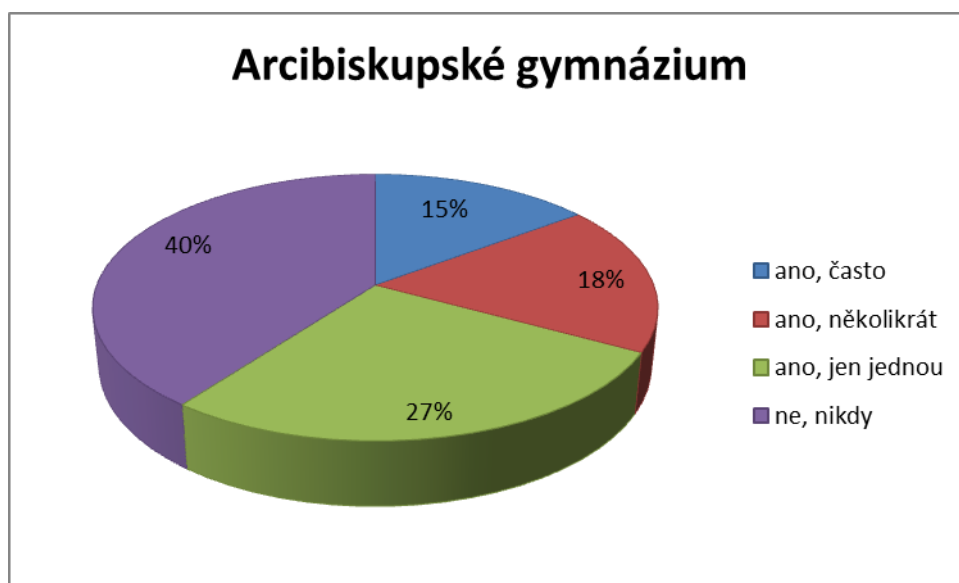
Na výše uvedenou otázku, zda se někdy studenti setkali s tím, že někdo šikanoval někoho jiného, odpovědělo na Arcibiskupském gymnáziu na Náměstí Míru kladně 70 studentů, tj. 72% respondentů a na Křesťanském gymnáziu v Hostivaři 29 studentů, tj. 51% respondentů.

Otázka č. 7. Pokud jsi byl přítomen šikaně, zastal ses někdy šikanovaného?

7. tabulka

škola	chlapci - počet	dívky - počet	celkem	%
Arcibiskupské gymnázium				
Tercie				
ano, často	1	4	5	15
ano, několikrát	4	7	11	33
ano, jen jednou	5	4	9	28
ne, nikdy	6	2	8	24
Celkem	16	17	33	100
Kvinta				
ano, často	0	8	8	15
ano, několikrát	2	3	5	9
ano, jen jednou	6	9	15	27
ne, nikdy	12	15	27	49
Celkem	20	35	55	100
Křesťanské gymnázium				
Prima				
ano, často	1	0	1	4
ano, několikrát	4	0	4	14
ano, jen jednou	7	7	14	50
ne, nikdy	1	8	9	32
Celkem	13	15	28	100
Septima				
ano, často	0	3	3	11
ano, několikrát	0	1	1	4
ano, jen jednou	1	2	3	11
ne, nikdy	15	5	20	74
Celkem	16	11	27	100

Grafy v %

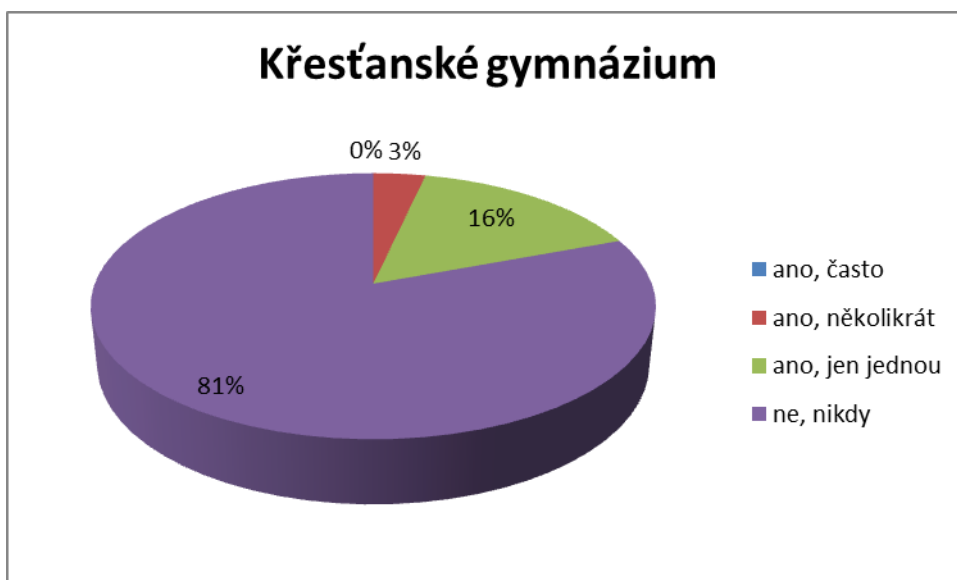
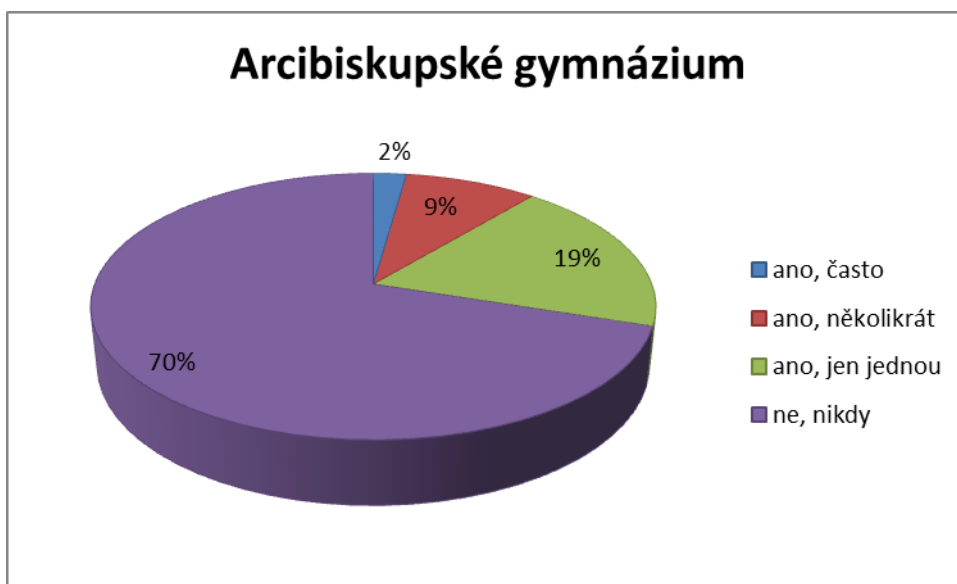
Z výše uvedeného výzkumu vyplynulo, že v případě přítomnosti při šikanování jiného studenta se oběti zastalo na Arcibiskupském gymnáziu na Náměstí Míru 53 studentů, tj. 55% respondentů a na Křesťanském gymnáziu v Hostivaři 26 studentů, to je 46% respondentů.

Otázka č. 8. Šikanoval jsi ty někdy někoho?

8. tabulka

škola	chlapci - počet	dívky - počet	celkem	%
Arcibiskupské gymnázium				
Tercie				
ano, často	0	0	0	0
ano, několikrát	2	5	7	19
ano, jen jednou	1	5	6	16
ne, nikdy	14	10	24	65
Celkem	17	20	37	100
Kvinta				
ano, často	2	0	2	4
ano, několikrát	1	0	1	2
ano, jen jednou	4	7	11	20
ne, nikdy	13	26	39	74
Celkem	20	33	53	100
Křesťanské gymnázium				
Prima				
ano, často	0	0	0	0
ano, několikrát	0	0	0	0
ano, jen jednou	3	1	4	14
ne, nikdy	10	15	25	86
Celkem	13	16	29	100
Septima				
ano, často	0	0	0	0
ano, několikrát	2	0	2	7
ano, jen jednou	4	1	5	18
ne, nikdy	10	11	21	75
Celkem	16	12	28	100

Grafy v %

Na Arcibiskupském gymnáziu na Náměstí Míru se k šikanování přiznalo 27 studentů, tj. 28% dotázaných. Na Křesťanském gymnáziu v Hostivaři událo praktikování šikany 11 žáků, tj. 19% respondentů.

Otázka č. 9. Proč jsi to dělal?

9. tabulka

škola	chlapci - počet	dívky - počet	celkem	%
Arcibiskupské gymnázium				
Tercie				
Protože se šikanovaní chovají divně	2	0	2	20
Nevím	1	3	4	40
Byl rasista a urážel rodinu	0	3	3	30
Abych povýšila v očích kamarádek	0	1	1	10
Celkem	3	7	10	100
Kvinta				
Protože se šikanovaní chovají divně	1	0	1	8
Nevím	2	3	5	38
Nedostatek empatie	2	2	4	31
Byl rasista	1	1	2	15
Abych povýšila v očích kamarádek	0	1	1	8
Celkem	6	7	13	100
Křesťanské gymnázium				
Prima				
Nevím	2	1	3	75
Pro zábavu	1	0	1	25
Celkem	3	1	4	100
Septima				
Nevím	3	1	4	57
Nedostatek empatie	2	0	2	29
Pro zábavu	1	0	1	14
Celkem	6	1	7	100

Studenti, kteří někdy šikanovali jiné, udávali různé důvody svého počínání. Na Arcibiskupském gymnáziu na Náměstí Míru odpověděli, že důvod takového chování nezná 9 studentů tj. 39% respondentů, odpověď, že se oběti „chovají divně“ udali 3 studenti, tj. 13%. Nedostatek empatie vůči oběti pocítili 4 studenti, tj. 17% dotázaných. Že byli šikanováni i „rasisté“, odpovědělo 5 studentů, tj. 22%. 2 studentky, tj. 9% dotázaných nabyly dojmu, že stanou-li se agresorkami šikany, povýší v očích kamarádek.

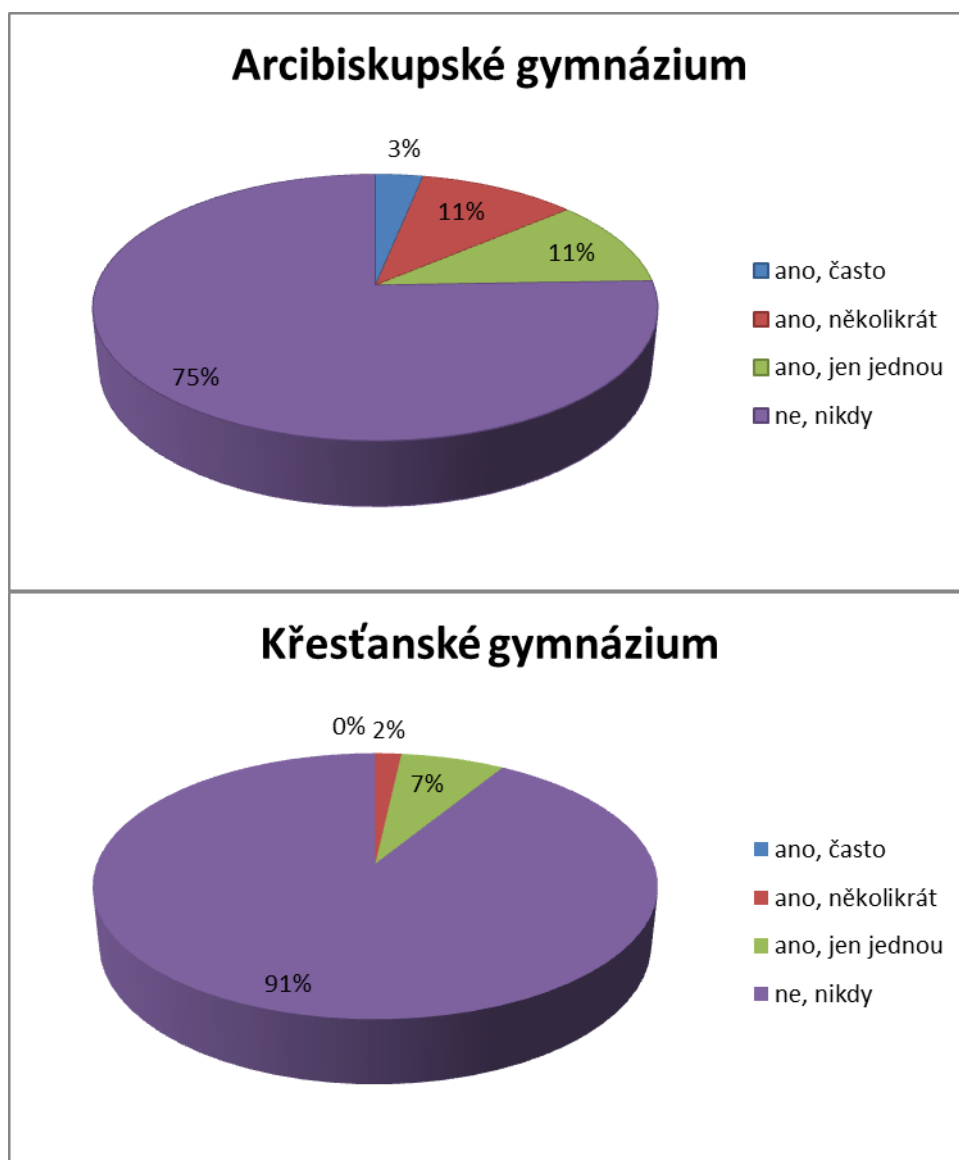
Na Křesťanském gymnáziu v Hostivaři nezná důvod, pro který se stali agresory šikany, 7 studentů tj. 64% respondentů. Pro zábavu šikanovali 2 dotázaní, tj. 18% a nedostatek empatie vůči oběti měli 2 studenti, tj. 18% respondentů.

Otázka č. 10. Byl jsi ty sám někdy na této škole šikanován?

10. tabulka

škola	chlapci - počet	dívky - počet	celkem	%
Arcibiskupské gymnázium				
Tercie				
ano, často	0	0	0	0
ano, několikrát	1	5	6	17
ano, jen jednou	1	0	1	3
ne, nikdy	13	15	28	80
Celkem	15	20	35	100
Kvinta				
ano, často	2	1	3	5
ano, několikrát	2	2	4	7
ano, jen jednou	2	7	9	15
ne, nikdy	16	27	43	73
Celkem	22	37	59	100
Křesťanské gymnázium				
Prima				
ano, často	0	0	0	0
ano, několikrát	0	0	0	0
ano, jen jednou	1	1	2	7
ne, nikdy	12	15	27	93
Celkem	13	16	29	100
Septima				
ano, často	0	0	0	0
ano, několikrát	0	1	1	4
ano, jen jednou	2	0	2	7
ne, nikdy	14	11	25	89
Celkem	16	12	28	100

Grafy v %

Z výše uvedeného výzkumu vyšlo najevo, že na Arcibiskupském gymnáziu na Náměstí Míru bylo někdy šikanováno 23 studentů, tj. 24% respondentů, zatímco na Křesťanském gymnáziu v Hostivaři 5 studentů, tj. 9% dotázaných.

Otázka č. 11. Jak šikanování vypadalo?

11. tabulka

škola	chlapci - počet	dívky - počet	celkem	%
Arcibiskupské gymnázium				
Tercie				
posmívání se	0	2	2	29
tělesné ubližování	2	0	2	28
slovní napadení	0	1	1	14
citové vydírání	0	2	2	29
Celkem	2	5	7	100
Kvinta				
tělesné ubližování	3	1	4	25
kyberšikana	1	0	1	6
slovní napadení	1	7	8	50
citové vydírání	0	2	2	13
anonymní dopisy	1	0	1	6
Celkem	6	10	16	100
Křesťanské gymnázium				
Prima				
tělesné ubližování	1	0	1	50
citové vydírání	0	1	1	50
Celkem	1	1	2	100
Septima				
slovní napadení	1	0	1	33
vyčleňování z kolektivu	0	1	1	33
citové vydírání	1	0	1	34
Celkem	2	1	3	100

Na Arcibiskupském gymnáziu na Náměstí Míru popisovali 2 studenti, tj. 9% dotázaných, šikanu jako projev posmívání, 6 studentů, tj. 26% dotázaných, uvedlo, že byli tělesně napadáni. Slovně napadáno bylo 9 studentů, tj. 39% respondentů, citově vydírání byli 4 studenti, tj. 18% dotázaných, projevy kyberšikany na svoji osobu popsal 1 student, tj. 4% a anonymní dopis dostal také 1 student, tj. 4% dotázaných.

Na Křesťanském gymnáziu v Hostivaři popisoval 1 student (20 % dotázaných) šikanu jako tělesné ubližování. Citově byli vydírání 2 studenti, tj. 40% respondentů. Slovně napadnut byl 1 student, tj. 20% dotázaných a vyčleněna z kolektivu 1 studentka, tj. 20% respondentů.

Otázka č. 12. Jak ses po šikanování cítil?

12. tabulka

škola	chlapci - počet	dívky - počet	celkem	%
Arcibiskupské gymnázium				
Tercie				
velmi vystrašený	0	2	2	29
nešťastný	0	2	2	29
příliš mi to nevadilo	2	0	2	28
strach z opakování	0	1	1	14
Celkem	2	5	7	100
Kvinta				
uzavřený do sebe	2	1	3	19
nekomunikativní	0	2	2	12
nešťastný	1	4	5	31
příliš mi to nevadilo	3	0	3	19
strach z opakování	0	3	3	19
Celkem	6	10	16	100
Křesťanské gymnázium				
Prima				
nešťastný	1	1	2	100
Celkem	1	1	2	100
Septima				
nešťastný	0	1	1	33
příliš mi to nevadilo	2	0	2	67
Celkem	2	1	3	100

Ze šetření na otázku „Jak se oběť po šikanování cítila“, vyplynulo, že na Arcibiskupském gymnáziu na Náměstí míru se vystrašeně cítili 2 žáci, tj. 9% respondentů, nešťastně 7 studentů, tj. 30% dotázaných, strach z opakování měli 4 studenti, tj. 17% dotázaných, do sebe se uzavřeli 3 studenti, tj. 13% dotázaných, 2 studenti, tj. 9% dotázaných, přestali komunikovat a 5 studentům, tj. 22% respondentů, situace nevalila.

Na Křesťanském gymnáziu v Hostivaři se 3 oběti (60% dotázaných) cítily nešťastně a 2 studentům (tj. 40% dotázaných) situace nevalila.

Otázka č. 13. Jak jsi byl spokojen potrestáním agresorů, s vyřešením šikany?

13. tabulka

škola	chlapci - počet	dívky - počet	celkem	%
Arcibiskupské gymnázium				
Tercie				
nijak, nikomu jsem to neřekl	2	2	4	57
spokojen částečně	0	3	3	43
Celkem	2	5	7	10
Kvinta				
nijak, nikomu jsem to neřekl	5	2	7	44
velmi spokojen	0	4	4	25
spokojen částečně	0	3	3	19
nespokojen	1	1	2	12
Celkem	6	10	16	100
Křesťanské gymnázium				
Prima				
nijak, nikomu jsem to neřekl	1	0	1	50
velmi spokojen	0	1	1	50
Celkem	1	1	2	100
Septima				
nijak, nikomu jsem to neřekl	2	1	3	100
Celkem	2	1	3	100

Z výše uvedeného výzkumu vyplynulo, že na Arcibiskupském gymnáziu na Náměstí Míru 11 studentů, tj. 48% dotázaných, neoznámilo, že bylo šikanováno. Šikana se tedy nemohla řešit a oběti nemohou mít z řešení žádný pocit. Částečně bylo s řešením spokojeno 6 studentů, tj. 26% dotázaných, 4 studenti, tj. 17% dotázaných, byli velmi spokojeni a 2 (tj. 9% respondentů) byli nespokojeni.

Na Křesťanském gymnáziu v Hostivaři nikomu o šikaně neřekli 4 studenti, tj. 80% všech dotázaných a 1 student (tj. 20% respondentů), který se s problémem svěřil, byl s jejím řešením velmi spokojen.

Otázka č. 14. Co si myslíš o útočnících?

14. tabulka

škola	chlapci - počet	dívky - počet	celkem	%
Arcibiskupské gymnázium				
Tercie				
jsou mi lhostejní	0	1	1	33
nenávidím je	0	2	2	67
Celkem	0	3	3	100
Kvinta				
jsou mi lhostejní	1	1	2	22
lituji je	0	1	1	11
nenávidím je	0	6	6	67
Celkem	1	8	9	100
Křesťanské gymnázium				
Prima				
mám je rád	0	1	1	100
Celkem	0	1	1	100
Septima				
Celkem	0	0	0	0

Z výše uvedeného šetření vyplynulo, že následný vztah oběti vůči agresorům je na Arcibiskupském gymnáziu na Náměstí Míru lhostejný 3 studentům, tj. 25% dotázaných. 8 studentů, tj. 67% dotázaných, agresory nenávidí a 1 student, tj. 8% dotázaných, je lituje.

Na Křesťanském gymnáziu v Hostivaři se k situaci vyjádřila pouze jedna oběť ve prospěch současného vztahu k agresorům. Dotázaný je má rád.

3.4 Verifikace hypotéz

H 1 Šikana se objevuje i na církevních školách.

Hypotéza byla verifikována.

H 2 Šikanování na církevních školách probíhá pouze formou slovního napadení.

Hypotéza byla falzifikována

H 3 Šikana je na církevním gymnáziu na mírném stupni a jako taková nemá traumatizující dopad na oběť

Hypotéza byla falzifikována

3.5 Závěr šetření

Šetření se zúčastnilo celkem 154 studentů Arcibiskupského gymnázia tříd tercie a kvinty na Náměstí Míru v Praze a tříd primy a septimy Křesťanského gymnázia v Praze Hostivaři. Výzkumu se zúčastnilo 40 chlapců a 57 dívek z gymnázia na Náměstí Míru. Na hostivařském gymnáziu odpovídalo 29 chlapců a 28 dívek. Všechny dotazníky byly ve výše uvedeném výzkumu použity. Studenti však ve většině případů neodpověděli na všechny otázky. Cílem bylo zjistit, v jakém rozsahu se žáci se šikanou na církevním gymnáziu setkávají. Dále jestli se na školách vyskytují šikanující jedinci a co je k agresivnímu chování vede. Zda studenti vědí, na koho se obrátit v případě, že se stanou oběťmi šikany. Pokud ano, jestli mají strach jít do školy, jaký rozsah

má šikana na pražských církevních gymnáziích a jaký dopad má na šikanované.

Z šetření vyplynulo:

- Na gymnáziu na Náměstí Míru se účastnilo o 11 chlapců a 29 dívek více, než na gymnáziu v Hostivaři.
- Šikana se vyskytuje na obou gymnáziích. V nižších třídách uvedených gymnázií její výskyt na škole přiznává v tercii 56% a v primě 20% dotázaných. Ve vyšších třídách v kvintě 53% a v septimě 22%. Ze získaných údajů vyplývá, že Arcibiskupské gymnázium na Náměstí Míru čelí více problémům se šikanou.
- Šikanu ve třídě udalo v tercii 57% studentů, v kvintě 46%, zatímco v primě pouhých 7% a v septimě 12%.
- Na otázku, zda žáci vědí, co dělat, dostanou-li se do pozice oběti šikany, odpovědělo v tercii kladně 84%, v kvintě 87%, v primě 100% a v septimě 97% dotázaných. Zajímavostí je, že většina studentů je poučena rodiči, jak v takovém případě postupovat. Ve třídě tercii udávají studenti ve většině případů za původce poučení učitele.
- Ze strachu kvůli šikaně nešlo někdy ve třídě tercii do školy 43% dotázaných, zatímco v kvintě pouhých 14%. V primě jen jednou kvůli takovému jevu do školy nešlo 17% respondentů a v septimě takový strach nezažil nikdo.
- V tercii se stalo svědkem šikany 86% žáků, zatímco v kvintě 66%. V primě se stalo svědkem 59% studentů a v septimě 50%.
- Oběti se zastalo v tercii 76%, v kvintě 51%, v primě 68% a v septimě 26% studentů.
- Nejvíce agresorů šikany bylo objeveno ve třídě tercii. K šikanujícímu

chování se zde přihlásilo 18% chlapců a 50% dívek. V kvintě 35% chlapců a 21% dívek. V primě 23 % chlapců a 6% dívek. V septimě 38% chlapců a 8% dívek. Alarmující je velké procento dívek agresorek na Arcibiskupském gymnáziu na Náměstí Míru.

- Dotazovaní, kteří někdy někoho šikanovali, se nejčastěji shodli, že neznají důvod svého počínání. V tercii se jedná o 40%, v kvintě 38%, v primě 75% a v septimě 57%. Dívky v tercii v 10% a v kvintě v 8% se shodly, že šikanovaly kvůli touze povýšit v očích kamarádek.
- Za oběť šikany se v tercii považuje 13% chlapců a 25% dívek. V kvintě je stejný procentuální počet jak u chlapců, tak u dívek tedy 27%. V primě 8% chlapců a 6% dívek. V septimě 13% chlapců a 8 % dívek.
- Nejčastějším projevem šikany bylo tělesné ublížení, které přiznalo v tercii 28%, v kvintě 25% a v primě 50% obětí. Následným nejčastějším projevem šikany bylo citové vydírání. V tercii 29%, v kvintě 13%, v primě 50% a v septimě 34% obětí.
- V důsledku šikanování se nešťastně cítilo v tercii 29% obětí, v kvintě 31%, v primě 100% a v septimě 33% dotázaných. Zajímavé je, že v tercii šikanování nevadilo 28% studentů, v kvintě 19% a v septimě 67%.
- Dalším významným faktorem, který vyplynul z šetření, je fakt, že oběti ve velkém počtu šikanu nehlásili. V tercii 57%, v kvintě 44%, v primě 50% a v septimě 100% šikanovaných.
- Obětím jsou agresoři v současné době lhostejní v tercii v 33%, v kvintě v 22%. Naopak nenávisť k nim má v tercii i v kvintě 67% obětí.

4 ZHODNOCENÍ

Obecný závěr bádání v oblasti šikany na církevních školách může být do jisté míry šokující, nikoliv však nečekaný. Asi jenom těžko můžeme předpokládat, že církevní vzdělávací instituce pracující s podobným sociologicky změřitelným společenstvím žáků dokáže šikanu eliminovat.

Překvapivé však může být procento těch studentů, kteří ze své podstaty snášejí šikanu jako přirozenou nutnost. Může jít o návyky z rodiny, dopad výchovy nebo klima vzdělávacího zařízení. Statisticky se zdá být alarmující poměrně vysoké procentuální vyjádření počtu šikanovaných, a především pak šikanujících dívek! Zarážející je rovněž poznání, jak velká skupina obětí má strach agresorovo jednání oznámit. I tady je třeba se zamýšlet, co je k tomu vede a znovu se můžeme dostat k potřebě vytváření dokonalejších nástrojů ve vztahu vychovatel - student. Jedině tak lze obavy spojené s obavou o ohlášení agrese zmírnit. Může to být důsledek autorčiny vlastní zkušenosti, kdy vychovatelé a učitelé raději konflikty mezi dětmi a mládeží neřeší z důvodů osobní nezralosti nebo nedostatku informací o způsobech jejich správného uchopení. Její zjištění však zároveň ukazuje, že do vzdělávacího procesu nastupují noví učitelé a vychovatelé s větším množstvím informací a energie podobným problémům během praxe čelit.

Budeme-li akceptovat validitu sebraných dat bez dalšího ověřování, můžeme zároveň s povděkem kvitovat skutečnost, že mezi dětmi a mládeží existuje silný smysl pro spravedlnost. Ve stávajícím společenském systému založeném na agresivitě, touze po uplatnění a vytváření falešných osobností egoistického druhu uvnitř každého z nás, je takové jednání příslibem lepších zítřků a možná dokonce symbolem kvalitní práce církevních škol. Lepší práce ve smyslu schopnosti vytvářet v jedinci potřebu být ochráncem, či spravedlivou autoritou. Takové tvrzení však bohužel žádnou formou

triangulace nejsme schopni ověřit jinak, než dalším výzkumem mezi těmi, kterých se šikana týká. Přesto jsme však na jejím základu schopni připustit pravdivost hypotézy vytýčené v úvodu. Tedy to, že se šikana církevních školách vyskytuje, ale povědomí studentů o nutnosti bojovat proti zlu v kombinaci s autoritou vzdělávací instituce vytváří nutný předpoklad pro eliminaci agrese.

Důležitým poznatkem je i fakt, že s pojmy šikana, agresor a šikanující chování se žádným způsobem nepracuje v církevních dokumentech.

Ambicí této diplomové práce však byla především snaha zodpovědět otázky, které jsou s problematikou spojeny na straně poznání šikany v praktické i obecné rovině. Výzkum jako takový ve své analýze shrnuje závěry, jež mohou být podnětem pro další bádání. Sám sebe tedy shledává být dílčím příspěvkem k tématu. Přesto, že byla autorčina pozornost zaměřena na zařízení zaštitěná autoritou církevních organizací a aplikací jejích poznatků v realitě praktického školství.

Seznam literatury:

- Antier, E. (2002): *Agresivita dětí*. Praha: Portál
- Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Praha: Česká biblická společnost, 1985
- Bendl, S. (2004): *Neukázněný žák*. Praha: ISV
- Bendl, S. (2003): *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV
- Benedikt XVI. (2006): *Deus caritas est*. Praha: Paulínky
- Bourcet, S. - Gravillonová, (2006): *Šikana ve škole, na ulici, doma. Jak bránit své dítě*. Praha: Albatros
- Čáp, J. - Mareš J. (2001): *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál
- Elliot, J. - Place, M. (2002): *Dítě v nesnázích, prevence, příčiny, terapie*. Praha: Grada publishing
- Elliottová, M. (1995): *Jak ochránit své dítě*. Praha: Portál
- Erb, H. H (2000): *Násilí ve škole a jak mu čelit*. Praha: Amulet
- Exodus. Levitikus*. Praha: Řád bratří kazatelů, 1992
- Field, E. M. (2007): *Bully Blocking: Six secrets to help children deal with teasing and bullying*. Sydney: Finch Publishing
- Fontana D.(1997): *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál
- Fráňová, L. (2010): Školní šikana z pohledu morální kognice: přehled vybraných poznatků. *Československá psychologie* 54, č. 2
- Gajdošová, E. - Herényiová, G. (2006): *Rozvíjení emoční inteligence žáků*. Praha: Portál
- Hanuš, J. (2002): *Křesťanství a lidská práva*. Praha: Vyšehrad
- Heluz, Z. (2004): *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál
- Herzog, R (2009): *Násilí není řešení*. Plzeň: Fraus
- Jan Pavel II. (1996): *Christifideles laici*. Praha: Zvon

- Jedlička, R. - Kořa J. (1998): *Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. Praha: Karolinum
- Kadlečková, K. (2005) Jak proti šikaně. *Informatorium*, č. 2, 24
- Kast - Zahn, A. (2007): *Jak společně s dětmi zvládat výchovné krize*. Brno: Computer press
- Knoch, O. (2000): *Nový zákon. První a druhý list Soluňanům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství
- Kolář, M. (2011): *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál
- Kolář, M. (1998): Ve škole: šikana; nebo jen škádlení? *Psychologie dnes* 16, č. 2, 56-59
- Kolář, M. (2001): *Bolest šikanování*. Praha: Portál
- Kolář, M. (1997): *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál
- Kolář, M. (2011): *Co je to šikana*. Dostupné z: <http://www.poradenskecentrum.cz/sikana.html> Cit. 10. 12. 2011
- Krowatschek, D. - Domsch, H. (2007): *Do školy beze strachu*. Brno: Computer press
- Kyriacou, Ch.(2005): *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál
- Lovasová, L. (2006): *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí
- Martin, M. - Waltmannová - Greenwoodová C. (1997): *Jak řešit problémy dětí se školou*. Praha: Portál
- Martínek, Z. (2008): *Agrese a agresivita u dětí a mládeže*. Praha: Národní institut pro další vzdělávání
- Matějček, Z. (1992): *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN
- Matějček, Z.(1994): *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál
- Matoušek, O. - Kroftová, A. (2003): *Mládež a delikvence*. Praha: Portál
- Mádr, O. (1995): *Dokumenty II. vatikánského koncilu. Ad gentes*. Praha: Zvon
- Mádr, O. (1995): *Dokumenty II. vatikánského koncilu. Lumen gentium*. Praha: Zvon

- Mádr, O. (1995): *Dokumenty II. vatikánského koncilu. Gaudium et spes*. Praha: Zvon
- Munzarová, M. (2002): *Úvod do studia lékařské etiky a bioetiky*. Brno: Masarykova Univerzita
- Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení Čj.: 28 275/2000-22*. Praha: MŠMT ČR, 2000
- Níkl, J. (2009): Šikana ve škole. *České vězeňství* 17, č.1
- Novák, T. - Capponi, V. (1996): *Sám proti agresi*. Praha, Grada
- Numeri. Deuteronomium*: Praha: Řád bratří kazatelů, 1992
- Aluede, O. - Adeleke, F. - Omoike, D. - Afen, J. - Akpaida, J. (2008): Bullying behaviour *Journal of Instructional Psychology* 35 č. 2
- Peschke, K. - H. (2004): *Křesťanská etika*. Praha: Vyšehrad
- Porsch, F. (1993): *Mnoho hlasů. Jedna víra*. Praha: Zvon,
- Porsch, F. (1998): *Nový zákon. Evangelium sv. Jana*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství
- Průcha, J. - Walterová, E. - Mareš, J. (1995): *Pedagogický slovník*. Praha: Portál
- Rahner, K. – Vorgrimler, H. (2009): *Teologický slovník*. Praha: Vyšehrad
- Rigby, K. (2007): *Bullying in schools and what to do about it?* Camberwell: Acer Press
- Říčan, P. - Janošová, P. (2010): *Jak na šikanu*. Praha: Grada
- Říčan P. (1995): *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál
- Skácelová, L. (2011): *Šikana a násilí*. Dostupné z: <http://www.odrogach.cz/skola/sikana-a-nasili/> Cit. 6. 1. 2011
- Skácelová, L. (2011): *Šikana a legislativa*. Dostupné z: http://www.odrogach.cz/skola/sikana-a-nasili/sikana-a-legislativa.html?section_id=32 Cit. 4. 2. 2012

Skálová, H. (2009): Šikana už v mateřských školách?: to snad ne! *Sofiprin* 17, č. 30

Tobiáš, Judit, Ester, Knihy makabejské. Praha: Krystal OP, 1996

Train, A. (2000): *Children behaving badly. Could my child have a disorder?* London: Souvenir Press

Vacek, J. (2010): Šikana ve škole a trestní právo. *Závislosti a my*, č.11

Vágnerová, K. (2009): *Minimalizace šikany. Praktické rady pro rodiče.* Praha: Portál

Vágnerová, M. (2004): *Psychopatologie pro pomáhající profese.* Praha: Portál

Vágnerová, M. (2002): *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy.* Praha: Karolinum

Weber, H. (1998): *Všeobecná morální teologie.* Praha: Zvon, Vyšehrad

Život z víry, Překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé. České Budějovice: TF JU, 2005

Co je kyberšikana? Dostupné z: <http://cms.e-bezpecni.cz/content/view/14/39/lang.czech/> Cit. 16. 1. 2012

Are you being bullied? Dostupné z: http://www.bbc.co.uk/radio1/advice/factfile_az/bullying_are_you_being_bullied. Cit. 31. 1. 2012

Oběť šikany. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/rs_atlantic/policie/769/47588.html. Cit. 26. 12. 2012

Proč – jak – kde. Dostupné z: <http://www.sikana.cz/procjakkde.html>. Cit. 4. 2. 2012

Informace o škole. Dostupné z: <http://www.krestanskegymnazium.cz>. Cit. 12.3. 2012

Základní údaje. Dostupné z: <http://www.arcig.cz> Cit. 12. 3. 2012

Přílohy - dotazník

Průzkum šikanování

Instrukce: Na níže uvedené otázky odpovězte tím, že **zakroužkujete** písmeno správné varianty z předložených odpovědí. Nepřemýšlejte příliš dlouho, první reakce je obvykle ta nejlepší. Odpovídejte upřímně, dotazník je anonymní, slouží pouze výzkumu.

- 1) Jsem: a) chlapec b) dívka
- 2) Které z následujících projevů považuješ za šikanování:
- a) nadávání b) opomíjení c) výsměch d) dotyky
 - e) uhození f) strkání g) vyhrožování h) tělesné ublížení
 - i) osobní urážky j) urážky rodiny
 - k) sexistické poznámky na tvou adresu
 - l) braní nebo ničení tvých věcí m) urážky z rasových důvodů
- 3) Vyjmenuj další projevy, které považuješ za šikanování:
-
- 4) Vyskytuje se šikanování na vaší škole:
- a) určitě ne b) ano, ale jen někdy c) ano, občas d) ano, velmi často
 - e) nevím, sám jsem se s ním nesetkal, ale nemohu ho vyloučit
- 5) Vyskytuje se šikanování ve vaší třídě:
- a) určitě ne b) ano, ale jen někdy c) ano, občas d) ano, velmi často

e) nevím, sám jsem se s ním nesešel, ale nemohu ho vyloučit

6) Nešel jsi do školy ze strachu, že budeš šikanován:

- a) ano, často b) ano, několikrát c) ano, jen jednou
d) ne, nikdy

7) Byl jsi u toho, když někoho šikanovali:

- a) ano, často b) ano, několikrát c) ano, jen jednou
d) ne, nikdy

8) Pokud jsi byl přítomen šikaně, zastal ses někdy šikanovaného:

- a) ano, často b) ano, několikrát c) ano, jen jednou
d) ne, nikdy

9) Šikanoval jsi ty někdy někoho:

- a) ano, často b) ano, několikrát c) ano, jen jednou
d) ne, nikdy

10) Napiš stručně, proč jsi to dělal:

11) Proč podle tebe někteří žáci (studenti) šikanojí druhé:

12) Kdybys byl někdy šikanován, věděl bys, co máš dělat:

- a) ano, jsem poučen od rodičů b) ano, jsem poučen od učitelů
c) ne, nevěděl

13) Byl jsi ty sám někdy na této škole šikanován:

- a) ano, často b) ano, několikrát c) ano, jen jednou

d) ne, nikdy

Poznámka: další část dotazníku vyplňují pouze ti, kteří byli někdy šikanováni

14) Šikanování bylo:

- a) tělesné ubližování b) slovní napadení c) citové vydírání
d) jiné formy, uveďte

JAKÉ:.....

15) K šikanování došlo:

- a) ve třídě b) na chodbě c) na záchodě d) na hřišti
e) cestou do nebo ze školy f) u nás doma g) v bytě spolužáka

16) Nejčastěji se šikanování stalo:

- a) před vyučováním b) o přestávce c) při obědě
d) po vyučování

17) Byl jsi šikanován:

- a) jedním chlapcem (bez svědků) b) jednou dívkou (bez svědků)
c) jedním chlapcem (před svědky) d) jednou dívkou (před svědky)
e) partou chlapců f) partou dívek
g) partou chlapců a dívek

18) Kdy jsi byl šikanován naposledy:

- a) dnes b) tento týden c) tento měsíc
d) před rokem či více lety

19) Komu jsi o šikanování řekl:

- a) otci b) matce c) sourozencovi d) učitel
- e) řediteli kamarádovi f) nikomu
- g) někomu jinému,

KOMU:

20) Jak ses po šikanování cítil:

- a) velmi vystrašený b) nešťastný c) příliš mi to nevadilo
- d) měl jsem jiný pocit,

JAKÝ:

21) Jak jsi byl spokojen s potrestáním agresorů, s vyřešením šikany:

- a) nijak, protože jsem nikomu nic neřekl b) byl jsem velmi spokojen
- c) byl jsem spokojen jen částečně
- d) nebyl jsem vůbec spokojen

22) Co si myslíš o útočnickovi (útočnicích):

- a) nic, je (jsou) mi lhostejný/í b) lituji ho (je)
- c) nenávidím ho (je) d) mám ho (je) rád

23) Co by podle tebe mohlo pomoci odstranit šikanování ve vaší škole: